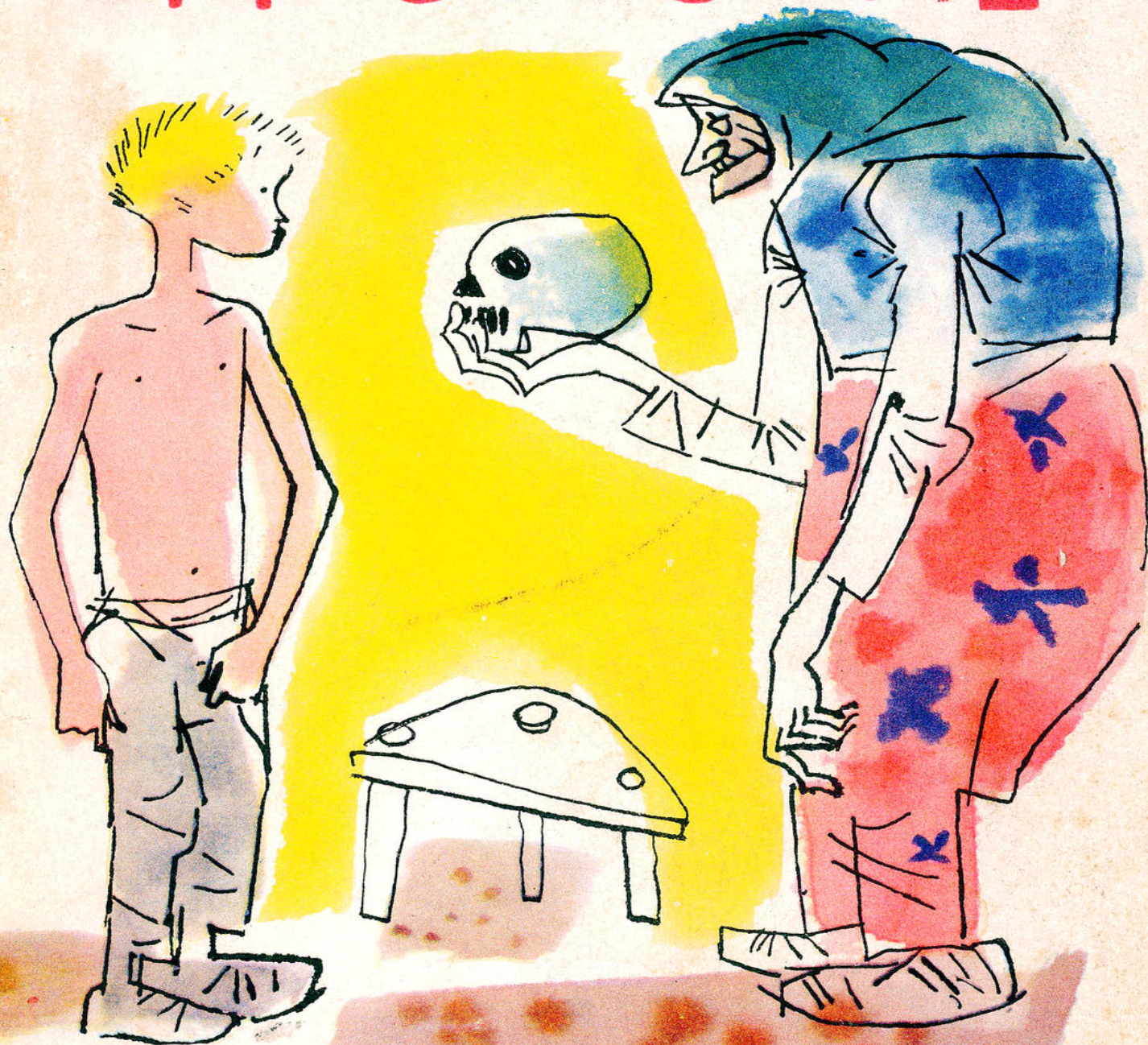

Тьончо Белев

ПАТИЛАТА НА ЕДНО МОМЧЕ

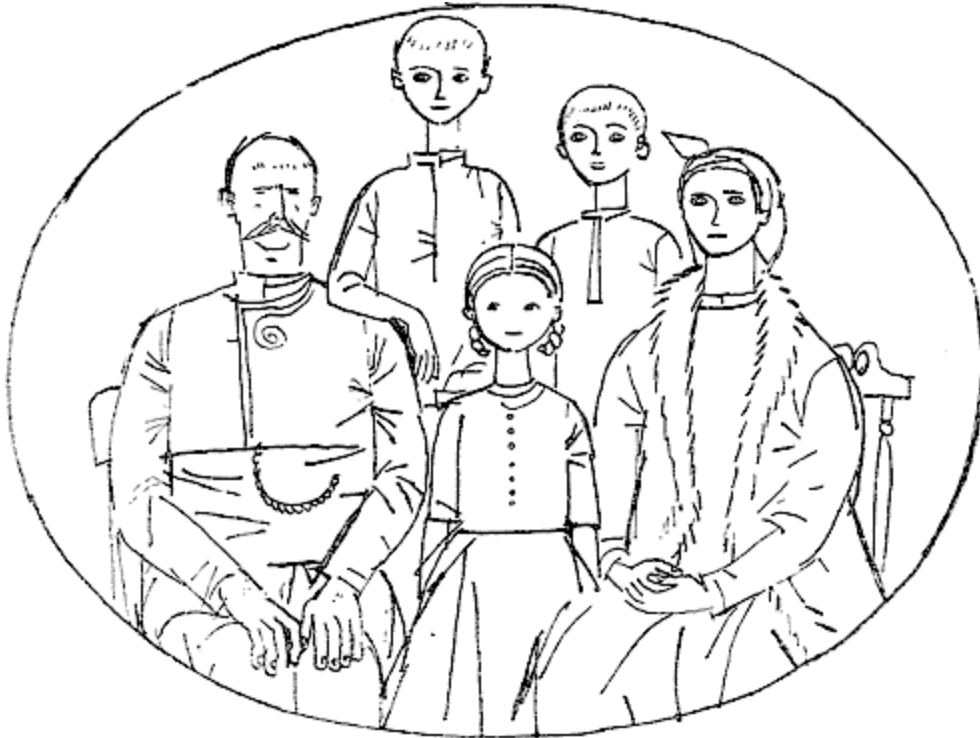
Народно издательство

ГЪОНЧО БЕЛЕВ
ПАТИЛАТА НА ЕДНО МОМЧЕ

chitanka.info

1

НАШЕТО СЕМЕЙСТВО

Тате беше кожухар. За него иглата беше всичко. На нея той възлагаше своите надежди. И наистина, кратковременното си добруване той дължеше на този малък инструмент.

Баща ми никога не забравяше своя произход.

— Ако не беше тая игла — той някак си енергично я показваше стисната между двата си пръста, — аз щях още да паса свинете в Кремиковци.

До двадесетгодишната си възраст тате наистина е пасъл хорските свине. Но едно лято гърлицата така свирепо обхванала стадото, че той останал да стърчи сам сред попадалите от болестта животни. Изходът от това положение бил само един: да захвърли кривака и право в София.

— Късмет съм имал — често ровеше в спомените си той, — едвам стигнах там и ето ме пред „Хаджимановия“ мост у устабашията Величко. От дума на дума хареса ме човекът и ме взе хем като ратай, хем да ме учи на кожухарлък. Ама мерак имах към занаята. На третия Димитровден бях вече истински майстор.

Оттук тате започнал гурбетчилюк и Априлското въстание го сварва в Голяма Раковица.

— Това село и сега ми е черно — казваше понякога той. — Турците като бесни налетяха върху него. Затвориха що имаше живо в черковата и докато разберем какво става, кланетата почнаха. Пред очите ми, деца, съсякоха чичо ви Петър.

При спомена за тоя чичо тате спираше да говори, ставаше и излизаше от дюкяна. Още му беше жал за него.

Тогав баща ми по чудо се спасил от турците. Покатерил се по иконостаса и с животинска сила успял да изкърти железата на прозорчето в олтара. Така се изтръгнал от ножа.

След Освобождението той скитал по разни краища на България, докато един ден изпаднал в Стипоне, селище в средногорската котловина.

Мама! Нейният образ, който дълбоко се е врязал в паметта ми, не е нито жизнен, нито щастлив.

Несполуките често спохождаха нашия дом и от тях най-често страдаше мама. Тя като че ли поемаше върху себе си грижите на всички ни.

Спомням си например времето, когато ние децата, легнали напреко на тесния креват, сплетени като водорасли, цяла нощ търсехме място, за да си проснем краката. Отдавна се беше съмнало, но ние като Самуиловите войници тънехме в мрачина. Всички страдахме от очебол. Тази болест здраво слепва очите. Тъмнината ни мъчеше, тя сякаш ме душеше и аз почвах да скимтя.

— Трай си, маминото, сега ще ти светне — чувах топлия глас на мама. С мокра кърпа тя триеше клепачите ми. Студеното успокояваше. Бавно проглеждах. Виждах над мене надвесена мама. Тя беше разбрадена, а двете ѝ сплитки коси, отметнати назад, гъделичкаха

голите ми ръце. През полуразтворената ѝ риза се забелязваше мършавата ѝ кожа, през която прозираха ребрата ѝ.

Мама! Лице изпито, нос удължен, чело набръчкано, устни засъхнали, а под извитите черни вежди две тъмни, уморени и дълбоки като кладенец очи.

— Нали ти олекна, мами? — питаше тя с мек, измъчен глас.

Това е образът, който се е запечатил в паметта ми и винаги, когато си го спомня, нещо засяда в гърлото ми. Нищо не може да го заличи. И колкото повече минават годините, толкова по-често се изправя той пред мене.

2

НАШАТА ПАЛАНКА

Градчето ни, макар и обградено отвсякъде с планини, не може да се похвали с особена революционна дейност през време на турското робство. Единствената светла точка е отдавна починалият Герин Пане, който е участвувал в организационния парламент на Бенковски на Оборище.

— Щом Бенковски се яви на поляната — възторжено разказваше той, — ние всички паднахме по очи, сякаш слънцето ни ослепи. Юнак беше тоя апостол!

Но след извоюването на свободата Герин Пане стана излишен и умря. И то много сиромаш.

Неучастието на стипончани през въстанието може и трябва да се обясни само с географското положение на тая паланка.

Минаващото през Стипоне Цариградско шосе е било винаги вървеник на римляни, кръстоносци и накрая на турци. Затова всичко по-будно е бягало в планината и стремежът към свобода у останалото население е чезнел, докато постепенно изгаснал и последният лъч от надежда за по-самостоятелен живот. Народът някак си се примирил и безропотно понасял робството.

Турците не само са заемали административните служби, но и те главно са владеели земята, а местното население е слугувало по чифлиците им. Бедни и обезправени, стипончани били принудени да живеят предимно из крайнините, по блатистите места.

Ето тук се заселва след Освобождението и баща ми. В паланката идват и други пришелци. Избягалите през време на войната турци започват един след друг да се връщат, но не остават за дълго време. По-богатите изпродават имотите си и се изселват. Тате отваря кожухарница, замогва се, купува ниви, ливади, дюкян, дворно място и си построява къща по свой план, наподобяваща копривщенските сгради. Обширни стаи, кухня и хамам — един вид турска баня.

Повиква от Самоков и зографи, които изписват с разни шарки, цветя и плодове таваните.

В тази къща живеехме само когато тате биваше добре материално.

3

ПРИКАЗКИ ЗА МИНАЛОТО

За историческите и други събития из миналото най-добре ни осведомяваха бабите. Особено сладкодумна беше баба Тана. Срещу неделя тя винаги идваше да спи у нас. Макар и сгърбена от старост, без нито един зъб в устата, с лице набраздено от бръчки, бузи хлътнали, коси редки и съвсем бели, почти окапали вежди и мътни като на бозайниче очи, баба Тана беше много разговорлива и самоуверена.

Зимно време. Навън фучи снежна виелица, а баба, седнала на козяка до бумтящата печка, е прегърнала кокалестите си колене и така се е притиснала до тях, че човек би я помислил за купчина натрупани дрехи. Но щом усетеше, че ние децата сме я обкръжили, купчината се размърдваше и ние зяпвахме в устата ѝ.

Баба Тана като никога друг път през седмицата сега не заплете, а направо почна приказките, които за нас малките бяха жива действителност.

— Чумата ли? А-а, тя е страшна напаст, миличките ми! Никому господ да не дава да я срещне! — баба Тана бързо се прекръсти, после замижа и се унесе по нещо далечно.

Тя не обичаше да я прекъсваме и затова ние с трепет очаквахме сама да отвори очи и продължи разказа си.

— Една нощ по Илинден кучетата изведнаж завиха на умряло. Аз тогава бях още мъничка. Тате скочи от постелята и отърча към хармана. И докато разберем що става, той извика: „Олеле, чумата ме утрепа!“ А ние, ни живи, ни умрели, побягнахме през задния вратник, па през градината, през дворища, та на хорището. Отвсякъде се чуваше само плач и олелия. Всичко живо бягаше към гората.

— Ами ти, бабо, видя ли чумата? — ужасени я запитахме ние.

— Па видях я, зер! Тя замахна да ме удари с кривака си, но аз се сгърбих и тя ме отмина.

— Е каква беше?

— Каква беше ли? Една голяма, голяма като биволица таралежка, която с кривака си удряше и мореше де кого настигне.

След такъв разказ нямаше спане. Чумата ни се явяваше, душеше ни и мама по цяла нощ не мигваше от нашите пъшкания и скимтежи. Тя се ядосваше, че баба ни разправя страшни неща, ала не смееше, види се, да ѝ каже нещо.

Друга вечер. Печката пак бумтеше. Баба Тана пак беше у нас. Този път тя разказваше как турчинът воювал със сърбина.

— Много сербез бяха това турците, когато тръгнаха срещу сърбина! Сè на коне, църни като сажди и с щръкнали напред зъби. Но сърбинът излезе по-юначен от тях. Не се мина и месец и зебеците, турчулята де, бягаха на тумби. На всеки от тях устата бяха заключени с катанец.

— Че защо, бе бабо?

— Да не лъжат султана, че сърбинът е страхлив! — и за да тури край на този разказ, тя обърна приказката.

— И за Лъвски знам!

— За Левски! — бързо я поправихме ние и пак наострихме уши.

— Ние го знаехме Лъвски! Той идва една нощ и в Стипоне. Искаше да отседне у хаджи Станьо, че се познавали отнякъде, ама той го изпъди и в очите му се закани, че ако се не махне, щял да го обади на турчина.

Разказът за Левски ни потискаше. С насълзени очи поглеждахме портрета на Апостола, окачен на насрещната стена, и ни се струваше, че ни гледа изобличително със соколските си очи. Баба ми имаше особени чувства към него и затова му беше окачила лика на видно място.

4

ДОМАШНИ ЛЕКАРИ

През моето детинство истинските лекари бяха рядкост. Затова пък имаше разни баби и баячи, които ги заместваха.

Щом някаква болка ме тръшнеше на постелята, мама се навеждаше над мене и съчувствено ме питаше:

— Сърцето ли те боли, сине?

Според анатомичните разбирания на майка ми онова, което ние знаем за стомах, тя го назоваваше чисто и просто сърце.

— Еленке — казваше тя на по-голямата ми сестра, — я изтърчи до баба си попадия и я доведи, че маминия ми Минко го боли сърцето.

Баба попадия беше вдовица. Макар и жена на свещеник, тя никога не лекуваше с четене на молитви. Нейният целебен метод се основаваше на практическия опит и тя си служеше с такива помощни средства, каквито ѝ се намираха под ръка: масур, дръжка от метла, кърпа и други такива. Тя беше установила за себе и успяваше да внуши и на „пациентите“ си, че почти на всички болести причината е или „развитият“ пъп, или неправилното движение на кръвта. Ако не помогнеше масурът или метлата, с които „завиваше“ пъпа, тя веднага се заемаше да „узаптише“, т.е. да обуздае кръвта със своята шарена кърпа.

Свит на кравай, пицях от болка в стомаха. Но чуех ли тропота на бабиния попадиин бастун, веднага млъквах, предварително уверен в лечебните ѝ способности.

— Мари Мино, какво му е на Минко? — ще попита тя съчувствено майка ми.

— Ами че пак сърцето го боли!

Ето и сега ми е пред очите как тупуркаше из стаята с подкованите си кундури. Тя беше сгърбена и се подпираше на бастуна си. Лицето ѝ беше изорано от грижи, а черната ѝ шамия я правеше да изглежда някак си тайнствена, малко злокобна дори, от което някой чужд човек би могъл да извади заключение, че тя е зла вещица. Ала

баба попадия, напротив, беше добра, много добра. Топлият ѝ глас, милувката на ръката ѝ и сърчното виене на масура ми действуваха успокоително.

Един път, който знае защо, тя не си послужи нито с масура, нито с метлата. Пъпът нямал „мешавина“ в болката ми.

— Мино, я ми дай една кърпа, че съм забравила моята. Детето е яло нещо зелено. От него ще му е прилошало на сърцето — отсече „домашната лекарка“, като продължаваше да държи ръката си на стомаха ми.

После с кърпата пристегна лявата ми ръка над самия лакът.

Аз се оставих с пълно доверие на нейните лечебни „процедури“. Щом пръстите ми засиняха, тя отвърза кърпата и започна да ме гали. Успокоен, аз съм заспал. Когато отворих очи след дълбокия сън, нямаше вече никаква следа от болката.

Но и на раните баба попадия беше майсторка. Какви ли лапи не правеше за тях. И от бурени не се отказваше: живовляк, подбел и кантарион винаги се намираха у нея.

Тате се държеше отрицателно към лечебните средства на баба попадия. Той смяташе, че тя със своята доброта и галене само ни зальгва, та ни се струва, че ни минава, и вярваше повече в лекарствата, които наподобяваха аптекарските.

Ако ме заболеше „сърце“ в негово присъствие, той строго отсичаше:

— Никаква попадия няма да викате! Аз ще потърся Юмера. — Той пък беше „лекарят“ на баща ми.

Турчинът Юмер беше нещо като аптекар. Неговата кошница, с която се разхождаше из чаршията, беше пълна със стъкълца, съдържащи разноцветни течности. Когато минеш край дюкяна ни, въздухът се напояваше с миризма на мента.

— И сега и ще му мине на детето Минко — биваха първите думи на Юмер.

Той капваше върху бучка захар няколко сълзички от едно шишенце с жълтеникава течност и натикваше с грубите си пръсти „благо“ в устата ми.

— Като чавче зяпа и това Минкото.

Схрусквах набързо захарта. От лекарството ми ставаше топло в стомаха, болките бързо минаваха и аз оздравявах.

— Е, и благо, и жежко, а, Минко? — се усмихваше Юмер Ментаджията, като бършеше с длани рунтавите си мустаци.

— Мина му, мина му — доволно казваше тате и добавяше: — Хайде отивай сега да играеш!

Тутакси изхвърквах като птичка от дюкяна.

Ала нито Юмеровата мента, нито масурите и кърпите на баба попадаия, нито дори татевите плесници можеха да окажат педагогическо и лечебно въздействие върху особената болест, която беше взела у мене хронически характер. Аз продължавах всяка нощ да бълнувам и плаша мама. Тя, горката, се беше намерила в чудо. Всички опити да ме излекува от тази коварна болест отиваха напусто.

Веднаж тя се реши и ме поведе скришом от тате у „църната була“, която лекувала всички болести.

Когато влязохме с мама в пруста на нейната къща обхвана ме някакъв суеверен страх. Пък и цялата обстановка настройваше към това. Прустът нямаше никакъв прозорец. Той се осветяваше от огнището, в което, макар че беше лете, горяха няколко цепеници.

— Жива ли си, бабо Фатме? — извика мама.

— Жива съм, жива! — се чу дрезгав глас, който идеше от едно черно вълмо, свито встрани от огнището. Вълмото се размърда и оформи в сгърбена бабичка. Докато мама описваше болестта ми, кадъната вадеше от една торбичка живи скакалци и ги счукваше в пръстена паничка. През това време аз с любопитство, примесено със страх, разглеждах обстановката. По стените висяха низи от охлювови черупки, кокоши крака, сухи треви, а на една поличка за мой голям ужас беше поставен човешки череп.

— Главата ли гледаш, чоджум? Тя е на Абдул Хасан, мъжа ми. Него вашите обесиха. Ей с тия на ръце — тя си показа костеливите китки — изрових гроба и му взех главата. Така ми заповяда аллах. И берекет версин, оттогава нищо лошо не ми се е случвало.

— Я, бабо, остави тия работи, ами виж болестта на детето! — каза мама, като се мъчеше да не гледа черепа.

— Та ти, чоджум, така, а, бълнуваш? — Старата кадъна втренчи в мене поглед, от който ме побиха тръпки. — Ще мине! Хайде, ханъм Мино, съблечи го!

Аз се уплаших и разтреперах. На мама й дожаля за мене и тя шепнешком ме зауспокоява, но тъй като вярваше, че булата ще ме излекува, започна въпреки това да ме съблича. А кадъната, без да ни обръща внимание, затършува из сандъка си, извади една черна верига и тръгна към мене. Аз стоях изправен съвсем гол и от страх треперех. Но това не й направи никакво впечатление, тя ме обвини с веригата като с повой, като остави на свобода само краката ми. След като ми свърза и ръцете, тя загреба с лопатката жарава от огнището и я изсипа в средата на пруста. После заповяда на мама и мен да се обърнем гърбом към нея. През това време тя нещо мърмореше и търсеше по поличката.

— Хайде, кузум, обикаляй като на харман около огъня!

Обиколих три пъти. Веригата дрънчеше. На четвъртия път тя ми заповяда бързо да се обърна. Ужас! Църната була държеше в ръцете си черепа на Абдул Хасан, на който през очните дупки светеше огън. Изпищях и се строполих на земята.

Свестиха ме на двора.

След това „лекуване“ мене ме тресе цяла седмица.

— Да взема едно дърво, па да бия, да бия, та друг път хич да не помисляш за такива дивотии — се караше ядосан тате.

— Е, добре де, ама на, мина му! — се оправдаваше мама.

И наистина, след като оздравях от „лекуването“, престанах да бълнувам.

5

ПЕДАГОГЪТ

Пенчо Стамов беше стар педагог, най-ярък представител на училищната практика да се насаждат у децата знания само с помощта на „дървения господ“, както той наричаше пръчката, която винаги държеше в ръката си.

Още от първолаче му взех страха. Щом ме наближеше, краката ми се разтреперваха.

— Не се плаши, не съм мечка стръвница, та да те изям! — ми скръцваше със зъби той, щом несигурно засричах азбуката.

Но това „успокоение“ съвсем не можеше да изпълни своето предназначение — учителят ми се струваше много по-страшен от истинската мечка, която бях виждал да разиграват влашките цигани. В сравнение с него тя беше кротко и послушно животно, което никому не правеше зло.

Но по някой път този учител се мъчеше да бъде и добър към мене. Разбира се, не за дълго. Това не беше в неговия нрав.

— Хайде, Минко — със студена усмивка започваше той, — кажи ми коя е тази буква! — и посочваше с „дървения господ“ някоя от нечетливо написаните от него с тебешир на черната дъска букви.

От страх почти винаги сбърквах.

Фрас! — стоварваше се „дървеният господ“ върху главата ми.

— Марш на чина! От тебе човек няма да стане!

Аз въздъхвах облекчено, че за този път вече съм се отървал, и побързах да се скрия на задния чин. Мисълта, че през този ден няма вече да ме вдига, успокояваше дори и болката от удара.

Никой не се учуди, когато останах да повтарям първо отделение.

6

ИСТИНСКИ И ФАЛШИВ ПЛАЧ

Падналият преди Коледа дебел сняг се стопи набърже. Няколко дни слънцето беше силно, пролетно. Хората се раздвижиха. Почнаха да изкарват добитъка навън. Телетата с вирнати опашки тичаха като луди около купищата вършина. Всички се радваха на хубавото време.

Но то не трая дълго. Току след Васильовден задуха северният вятър и за два дни цялото стипонско поле се скова от сух студ. Селяните, които идваха в дюкяна на баща ми, въртяха разговорите си все около опасността от измръзване на оголените посеви.

Ние децата обаче се радвахме на тоя студ, защото за обед не се връщахме в къщи, а оставахме да се храним в училището. Това ни беше едно от най-приятните удоволствия. Пък и училищният прислужник, бае Тодор, оставаше доволен — ние му помагахме, пренасяхме на сушина насечените от него дърва.

Училището, в което учехме, беше служило за църква известно време след Освобождението. Това личеше и от образите на някои светии, които още прозираха през олющената мазилка. Но въпреки присъствието на тези светии нашите лудории не спираха. Всеки ден измисляхме разни игри, на които светии биха се мръзили, ако можеха да ни видят.

Но един ден беше страшно студено и ние, въпреки че звънецът не беше още бил, се прибрахме в класната стая. И тук, разбира се, крещяхме, колкото ни глас държеше, и се биехме с шапките си.

Тъкмо когато глъчката беше най-голяма, вратата внезапно се отвори. Всички се сковахме на местата си. Но за голяма наша изненада вместо учителя в стаята се яви бае Тодор. Настъпи обрат — ние отново се развикахме.

— Млъкнете! — по даскалски ни изкряска той.

Помислихме, че след него идва Дървения господ — учителят Пенчо Стамов, и веднага се умирихме.

Използувал настъпилата тишина, бае Тодор някак си тържествено каза:

— Деца, за днеска учението се отлага! Умряла е княгинята. Всички на двора!

В това време камбаната заудря на умряло. Биеше силно и проточено.

Ние се струпахме пред вратата, всеки напираше да изскочи пръв навън. Някои започнаха да скачат дори през прозорците. Толкова голяма беше радостта, че няма да учим.

От радост и от студ засилихме лудориите на двора. Едни се боричкаха, други се прескачаха, а трети тичаха като коне, за да се стоплят.

— Строй се! — се чу изведнаж гласът на Пенчо Стамов. Той беше мрачен и здраво стискаше в ръката си „дървения господ“. — В круг! — на руски допълни той заповедта си.

Ние го обградихме като стадо овце. Всеки беше любопитен да узнае какво става. Защо например Дървения господ има черно на ръкава си?

— Княгинята умря! — започна той. — Цяла България е в траур! Тя зове за скръб вашите катуни!

Ние го гледахме плахо и не знаехме какво да правим. И преди Никулден беше умряла една руска княгиня, но тогава учихме. Пенчо Стамов ни каза само няколко думи в час и нищо повече. А сега ни изкара навън от класната стая и камбаната биеше неспирно.

— Къде си се зазяпал? Защо не плачеш, бе, чутура черешова! — неочаквано изкрещя Пенчо Стамов и стовари „дървения господ“ върху гърба ми.

От този жесток удар аз истински се разплаках. Другарите ми излязоха по-съобразителни — те побързаха да наплюнчат очите си и започнаха животински да реват. Училищният двор заприлича на гробище, изпълни се с плач и ридания. По лицето на Пенчо Стамов плъзна доволна усмивка. Но тя изчезна веднага, щом се появи околийският началник. Той едва се държеше на краката си — толкова беше „скръбен“, т.е. пиян. Все пак поздрави и каза:

— Успокойте се, деца! Така било писано и това нещастие да ни сполети!

Но понеже мястото, където се беше сложил „дървеният господ“, не беше престанало да ме боли, аз зациврих още по-силно и с това заслужих особеното внимание на околийския началник, който се наведе над мене, каза ми няколко думи и ме погали по главата. После се сбогува и си тръгна.

Но преди още да се отдалечи, Пенчо Стамов като диригент вдигна „дървения господ“ и ревът отново се усили. Околийският се обърна и ни изгледа така съчувствено, сякаш наистина скръбта беше обхванала цяло Стипоне.

ЦИГУЛКА ВМЕСТО „ДЪРВЕН ГОСПОД“

Струва ми се, че никога не съм се радвал толкова, както когато ни съобщиха, че ще имаме нов учител и че той ще бъде Панко Радуилчето. За него много често се говореше в Стипоне. Всеки се учудваше, че той свърши самоковската семинария едва на седемнадесетгодишна възраст.

Но той не се запопи, а стана учител.

Когато за пръв път се яви в класната стая, Панко Радуилски беше заменил попското расо с тъмносини граждански дрехи. Косата му беше подстригана, лицето избръснато, а малките пухкави мустачки — увиснали надолу. Нежните му гълъбови очи шареха дяволито. В ръцете си вместо „дървен господ“ държеше цигулка.

— Хайде, деца, аз ще свиря, а вие пейте след цигулката — звънливо прозвучаха първите му думи.

Той засвири „Красната ливада“ и ние запяхме. Лъкът, който се плъзгаше по струните, сякаш ни издигаше и водеше из полето.

— Много добре, деца! — ни похвали учителят, когато изпяхме песента.

Дните се нижеха, всичко вървеше леко и приятно и ние не усещахме как минава времето.

В междучасието учителят Радуилски винаги излизаше с нас на двора и ни учеше на разни игри. А в час той седнаше на масата вместо на стола и свободно си клатушкаше ту единия, ту другия крак. Ние мирувахме и жадно гълтахме всяка казана от него дума. Той говореше приятно и разказваше увлекателно. На някои места гласът му ставаше особено топъл, с което ни затрогваше.

Веднъж в час по „закон божи“ той ни разказваше трогателната история за отвличането на Йосиф от братята му. Ние го слушахме със зяпнали уста и пазехме мъртва тишина. Аз, изтръпнал от вълнение, не смеех да поема дъх. Щом стигна до мястото, когато братята хвърлят Йосифа в сухия кладенец сред пустинно място, нещо започна да ме

души и въпреки усилията ми да се овладее, избухнах в плач. Аз преживявах сцената в цялата ѝ трагичност.

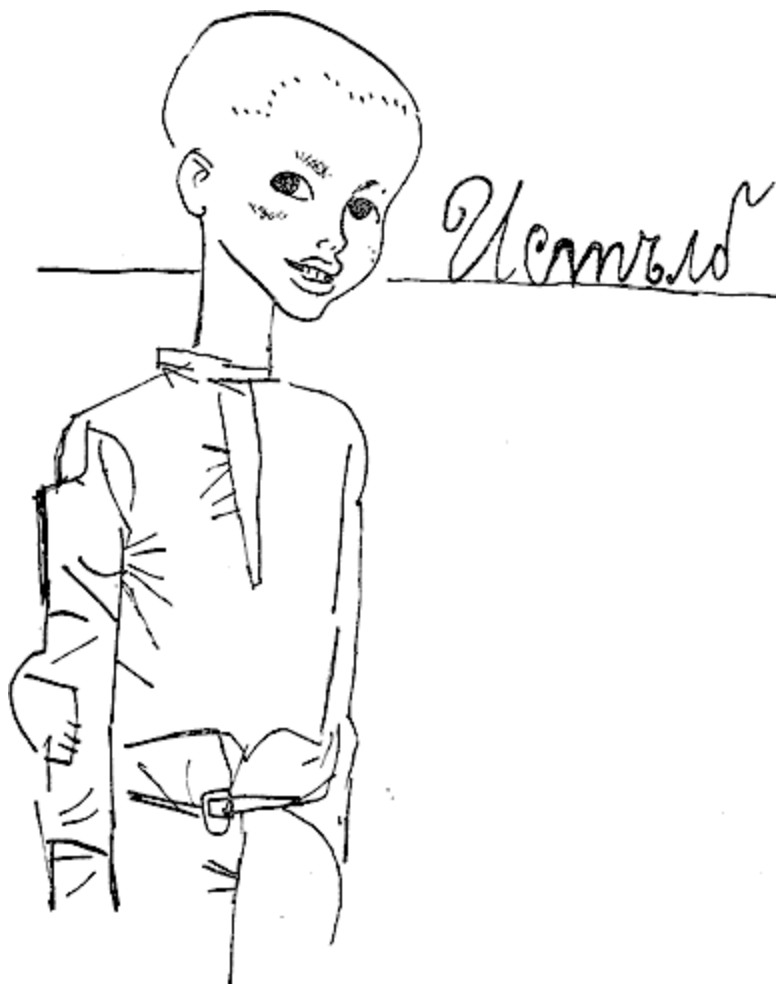
— Мълчи, Минко, мълчи да свърша урока! — се опита да ме успокоят учителят.

Но тъй като аз продължавах да хълцам, той каза:

— Недей така, Минко, аз само се пошегувах. Това с Йосифа никога не е ставало. Измислица е. Никъде няма толкова жестоки братя.

Изненадан и поуспокоен, аз млъкнах и учителят можа да продължи урока си. Накрая грабна цигулката, засвири една весела песен и възстанови доброто настроение.

Друг път в час по писане учителят Радуилски извика на черната дъска Юсуф, единственото турче в нашия клас, и го накара да напише думата *стълб*.

Юсуф излезе от чина, взе тебешира с треперещи ръце и след дълги колебания написа *истълб*.

— И тази хубава! — меко го смъбра учителят. — Аз ти казвам да напишеш думата стълб, а ти ми пишеш истълб. Внимавай по-добре какво пишеш!

Юсуф писа, бърса, писа, бърса и в края на краищата върху черната дъска отново се мъдреше йероглифно написаната дума истълб.

Ние всички едва сдържахме смеха си, а учителят му каза:

— И това не очаквах от тебе, Юсуфе! Ти, който пееш толкова хубаво, да не можеш да напишеш една проста дума!

— Ама, господин учителю, не може ли да напиша дирек? — през сълзи попита турчето.

Учителят го погледна учудено, после се удари по челото и меко каза:

— Може, може, Юсуфе!

Турчето написа *дирек*.

Стаята гръмна от смях.

После учителят ни обясни, че турците не могат да произнасят едновременно две съгласни и затова слагат пред тях по една гласна и казват Истоян, Истамбул и т.н.

8

ХАДЖИ СТАНЬО

Само около богатството на хаджи Станьо не ставаше спор в Стипоне. Всеки знаеше, че неговото материално състояние беше натрупано още от турско време и всяка година се увеличаваше. Той никога не се местеше като нас от по-хубава къща в по-лоша. Тате не го обичаше, но и хаджията не му прощаваше. Той злорадствуваше зад гърба на баща ми:

— На, Божин пак премести челядта си в кочината. Новата къща му заседна на гърлото.

Наистина за материалното състояние на баща ми се съдеше по къщата, в която живеехме. Щом задлъжнееше и приставът започнеше да го гони, ние веднага се прибирахме да живеем в стаичката до дюкяна, където съм се родил, а новата къща, голямата, строена от тате по копривщенски план, се даваше под наем на някой от чиновниците.

Знаеше се, че хаджи Станьо винаги надвишаваше тате по имот. Затова него винаги избираха за епитроп^[1] на църквата, а тате — само когато се възмогваше. Щом той изпаднаше в затруднено положение, хаджи Станьо правеше, струваше и нагласяше работата така, че да заличат баща ми от списъка на църковните настоятели.

— На сиромас човек не могат да се поверяват църковните пари!
— заявяваше той.

— Дали съм сиромас или богат то си е моя работа! Това, което имам, съм придобил с тая игла — казваше тате, като сочеше кожухарската си игла. — Но нито съм грабил народа, нито съм предавал Левски, нито съм служил на турците като оня потурнак! — високо заявяваше баща ми, когато станеше дума за хаджията.

Хитростите на хаджи Станьо оскърбяваха баща ми, но той не се отчайваше и залягаше още повече в работата си.

Макар че стипончани не смееха да се противопоставят на хаджията и всеки му ставаше на крака и сваляше шапка, когато той

минаваше по чаршията, все пак, щом отминеше, зад гърба му се чуваха подмятания и ругатни.

— Бре, тоя дъртак на много свят е изгорил душичката! — казваше Вучо кафеджията, който се чувствуваше унижен, че беше принуден да му става на крака.

Кафеджията Вучо и чичо Мито Ачкакански бяха добри приятели, но щом заговореха на политическа тема, те избухваха и спорът завършваше със сръдня. Чичо Мито изхвъркваше разсърден из кафенето, а Вучо почваше да размества окачените на гвоздеите джезвета.

Обаче сръдната между двамата приятели никога не продължаваше много. Щом чичо Мито излезеше от нашия дюкян и тръгнаше по чаршията, Вучо веднага почваше да вика след него:

— Мито! Мито!

Повиканият се правеше, че не чува.

— Господин Ачкакански! — променяше обръщението си Вучо.

Поласкан, чичо Мито не устояваше, връщаше се и влизаше усмихнат в кафенето.

— Прощавай, бе Мито, прав си за хаджията — казваше Вучо, като му поднасяше своята кутия с тютюн. — Мразя тоя дъртак, ама няма как, борчлия съм му. — Това беше тема, по която се разбираха, и Вучо нарочно започваше с нея.

— Тè така те искам! Честно! Какво ще ми защищаваш такива като хаджията!

— Не може, Мито, от една партия сме, пък и нали знаеш — борчът, борчът ме кара по някой път да си кривя душата. Все ми се струва, че отнякъде подслушва.

— Остави го, калпав човек! Нали го помня как се държеше с турците! Мекере! — чичо Мито плювна от погнуса.

— Прав си. Господ го наказва!

— Е, седна вече на трон. Отсега нататък ще гледа само Карабаир пред себе си.

След като няколко дни хаджи Станьо не беше се появявал по чаршията, из градчето се разчу, че той се бил парализирал. По-късно се разбра, че синовете му купили от София някакъв стол на колелца, който приличал на трон. Когато се попривдигна, на снахите му се отвори още една работа — да го изкарват на чардака, за да се развлича.

Къщата на хаджи Станьо беше най-голямата и най-хубавата в Стипоне. Освен това обширен двор, високи каменни огради, навеси, обори, плевни, хамбари — и всичко пълно. Коня породисти, дългорунести овце, едри шарени крави, питомни зайци, кокошки, гълъби и какво ли не още!

След като хаджията седна на „трона“, вече никой не се плашеше от него и злословията се ширеха свободно.

Ние децата нямахме лошо чувство към него и почнахме да го спохождаме, бяхме му желани гости. Самотата му дотягаше, търсеше си слушатели и често ни викаше, като ни махаше с кърпа от чардака.

— Съвсем изветря вече старият! — се ядосваше най-голямата му снаха и ни пъдеше.

Обаче ние чакахме само да го изнесат на чардака, за да се промъкнем при него скришом от снахите му.

Понеже нямаше възможност да търгува навън, той играеше с нас на търговия, като купуваше от нас всичко, каквото му занесехме: яйца, взети скришом от къщи, киселец, джанки, диви круши, старо желязо, събирано по гарата. Търговията ни беше първобитна — разменна. Срещу нашата „стока“ той ни даваше по някоя бучка захар, локумче, някои дрънкулки, а понякога ни разказваше нещо.

— Вие, деца, не сте чували за Стамбул града, нали? — запитваше той с дрезгавия си глас.

Коленичили като наказани около „трона“ му — такава беше условието, за да ни допусне близо при себе си, — ние цъкахме отрицателно с уста.

— Бащите ви не знаят, та вие ли ще знаете! — самодоволно и надменно изрече той. — Но нейсе, ще ви разкажа, та да разберете кой е дядо ви хаджия и какъв е свят видял!

Но случваше се сред разказа лицето му да почервенеет и погледът му да помътнее. Ние знаехме, че трябва да се оттеглим — разговорът се отлага за друг път, а снахите му се разтичваха и повикваха Асан бръснаря да му пусне кръв.

Аз съм бивал свидетел на такава операция. Турчинът натискаше главата му напред и с върха на бръснача правеше няколко нареза на врата му. Потичаше черна кръв, но от това на болния ставаше по-добре и той се съвземаше.

— Никой досега не ми е навивал врат, ама на, Асан ми дойде дохак — казваше шеговито той, когато му минеше. Тогава той изобщо биваше в добро настроение и по-щедър спрямо нас. Затова гледахме да се вмъкнем при него. Но това съвсем не беше лесно. Снахите ни гонеха и ни се заканваха, че ще пуснат кучетата по нас, а те бяха зли. Но и хаджията им се сопваше:

— Аз още съм чорбаджия в тази къща и каквото искам, това ще правя!

Снахите се смълчаваха и се ядосваха на мъжете си, които често отсъстваха от Стипоне — скитосваха уж по търговия в София.

По някой път хаджията хитруваше и избягваше да ни плаща с локум или захар. Трябвало да му плащаме за онова, което ни разказваше за Стамбул града.

След един такъв разказ той продължи:

— А от Стамбул, деца, се качихме на вапор и пуф-пуф в Яфа. Голям град и голяма търговия, ей! Но хората грозни — църни цигани. От Яфа пък на камили, тангър-тангър, друс-друс — право в Ерусалим. Що имаше попове и калугери, излязоха да ни посрещнат. Водиха ни от църква в църква и като ги изредихме — буф в реката Йордан. На излизане от нея калугерът ме попита как ми е името и ми каза:

— Досега си бил Станьо, отгук нататък ще бъдеш вече хаджи Станьо! — и ми подаде ей това на. — Той измъкна от пояса си едно кръстче и ни го показа.

Посегнах към него, но старият отблъсна ръката ми.

— Не! — каза той. — Това кръстче ми струва двеста лири. Толкова похарчих по хаджилъка. Сега ще си вървите, а утре ще донесете пари и ще ви дам да гледате през дупчицата на кръстчето. Чудо ще видите! Който няма пари, може яйца да донесе! — снизходително прибави той.

На другия ден още рано-рано ние бяхме вече при дядо хаджия. Този от нас, който носеше петаче, погледна най-напред в кръстчето и зарита от възторг. После се вредиха ония, които имаха по две и една стотинка, и най-сетне дойде ред и на тия, които носеха яйца. Само аз нямах нищо, нито пари, нито яйца.

— Къде е твоето богатство? — запита ме дядо хаджия.

— Кокошката не беше снесла, а пари няма — жаловито се оправдавах аз.

— В дюкяна ли живеете? — полюбопитствува той и беше доволен, като потвърдих това. — Добре тогава! На тебе срещу един шамар!

Съгласих се и пак посегнах към кръстчето.

— Не! Най-напред плаща!

Протегнах глава и той ми шибна една плесница.

— Ха гледай сега! Не ми е за парите, ама не искам още от мънички да се учите на батакчилък.

Замижах с едното око, а с другото се взрях в малката дупчица на кръстчето и ахнах.

— Какво ахкаш? — попита хаджията, доволен от моето възхищение.

Вътре се виждаше чудото на чудесата — света Богородица като жив човек лежеше на одър.

— Стига толкова! Ще го изхабиш! — каза хаджията и взе кръстчето от ръцете ми.

— Чакай, дядо хаджи, да погледам още мъничко! — се помолих аз.

— Не! За второ гледане — друг шамар!

[1] *Епитропи* или църковни настоятели — лица, които участвуват в уреждането на църковните работи и се грижат за правилното изразходване на църковните доходи. Почетни обществени длъжности. — Б.а. ↑

9

СКРЪБ

Къщата на баба Тана беше стара, схлупена, строена още преди Освобождението. Тясна за домочадието на вуйчо Пане, тя в замяна на това имаше широк чардак, на който баба прекарваше в дрямка топлите дни.

Аз обичах да ходя у бабини. Тя винаги ме гощаваше с нещо, пък и градината ѝ беше пълна с овошки.

Когато сред Петровден отидох у нея, тя дремливо чепкаше вълна.

— Ела, ела, баби, да ти разкажа една приказка — ме покани веднага тя. Аз се сгуших до скута ѝ и тя започна за не знам вече кой път да повтаря своите любими истории. Но мене ме блазнеше мирисът на ябълки, който се носеше откъм градината. Използувах първия удобен случай, за да ѝ кажа галено:

— Бабо, ябълки ми се ядат!

— Иди, сине, в градината и си брулни!

Намерих се сам под ябълката и ядох, ядох до насита. Взех и няколко плода за баба. Но когато изтопурках нагоре по стълбата на чардака и погледнах към нея, аз се сепнах и спрях уплашено. Тя спеше някак си по-особено, с отворени уста.

— Бабо, бабо — тревожно се развиках аз. Но баба не шавна. В едната си ръка държеше вълна, а с другата натискаше корема си. Очите ѝ бяха отворени, но не виждаха. Изплаших се и побягнах към къщи.

— Мамо, баба умря! — изплаках аз в скута на майка си.

За миг мама ме погледна вторачено и току изведнъж изпищя.

Тате се сепна. И макар че не обичаше плачливи хора, този път не се скара, а каза меко и съчувствено:

— Недей плака, Мино! Гледай децата си! Такова нещо е животът — днеска сме тука, утре ни няма.

После се обърна към мене:

— Я, Минко, отърчи до леля си Ката, та ѝ съобщи за смъртта на баба си, а оттам ще отидеш у вуйчови си и у другите роднини.

На сутринта бабиният двор беше изпълнен с хора. В къщи беше вървеник от жени. Промъкнах се между тях и се намерих в стаята, където беше положена баба. Видях най-последно ерусалимския покров, за който тя обичаше да разправя приживе. Тя го пазеше в дъното на сандъка си и не даваше на нас, децата, да се допрем до него.

Около баба се бяха наредили всичките ѝ дъщери, лелите ми Ката, Спаса, след нея мама, а при главата ѝ леля Цена — най-старата от тях, която най-много и по-особено плачеше. На нея бяха вече умрели мъжът и единствената ѝ дъщеря Кула. В плача си тя им изпращаше чрез баба поздрав и разни поръчения. Тъй като това нареждане продължи доста време, вуйчо Пане не се стърпя и я смъмра.

После намести завързаните с конци за ушите му пукнати очила и зачете нещо на църковнославянски. Изправен срещу лицето на баба, той изглеждаше сякаш удължен, а главата му почти опираше в тавана. Но изведнаж самообладанието му го напусна и сам той се разрида.

Изведохме мама навън. Седнахме край дерето, зад което започваше полето. Мама тихичко хълцаше и гледаше в земята. Аз се сгуших до нея.

Излезе вятър и раздвижи косите ѝ, които се подаваха изпод черната забрадка. Вятърът се плъзна над дерето и заприва клоните на тънката топола. Върбите се чорлеха и младите клончета се извиваха така, че се виждаше opakото на листата. Те бяха сребристи като обшивките на бабиния ковчег.

Изведнаж вятърът донесе и звън на камбана. Изнасяха умрялата.

10

АЗИАТЦИ

Забутаното в буренясалия двор на джамията теке^[1] често не ми даваше да спя нощно време. Имаше нещо тайнствено, привлекателно в него. Не бях виждал друга такава сграда. То представляваше голяма цилиндрична постройка, покрита със зеленясали керемиди, между които беше поникнала трева. Текето нямаше отвън никакви прозорци и вратата беше зазидана. Само на около два метра височина зееше една дупка, колкото да си провре човек главата.

Баба Тана ми беше разправяла много страшни работи за това теке.

— Там, баби, едно време играеха дервишите. Много християнски свят е погинал в него.

— Вярно ли е, бе тате? — запитах аз баща си.

— Остави тия азиатци! Не ме разпитвай за тях! — намръщено ми отговори той.

Това още повече разпали любопитството ми и аз реших на всяка цена поне да надникна в дупката. Почнах да пренасям камъни и да ги трупам до кръглата стена. Щом грамадата стигна нужната височина, нетърпеливо се покатерих по нея, прекръстих се и си мушнах главата в отвора. Вътре беше черна тъмнина и въпреки продължителното ми взирание не можах да открия никакви човешки кости. Усецаше се само тежка миризма на мухъл.

Първото разузнаване не ме задоволи. По цели ноци се мъчех да измисля средство, с което да разгадая тайната на текето. Най-сетне го открих.

Един следобед сграбчих наръч слама от близка до джамията купа и през отвора я натиках в текето. Запалих донесената борина, хвърлих я върху сламата и веднага си наврях главата в дупката. Борината

угасна, но аз все пак продължавах да се взирам в тъмнината. Струваше ми се, че забелязвам нещо като череп.

Неочаквано усетих силен удар върху гърба си. В бързането да си измъкна главата си изпожулих ушите. Скочих от купчината камъни и докато се изправя, циганчето Демир вече прескачаше оградата.

Кръвта, която течеше от ухото ми, ме караше да кипя от злоба — трябваше да си отмъстя.

Изтичах до в къщи и без да ме забележи някой от домашните, измъкнах от мазето руския щик, останал още от войната, набучих го на тояга и с тази „пушка“ се втурнах към Демирови, за да нападна неприятеля. Обаче сметката ми излезе крива. Дъбовата порта беше заключена, а оградата — висока и не можех да я прескоча. Но желанието за мъст не угасваше и аз, като отстъпих няколко крачки назад, взех тоягата с щика като пушка за бой с нож и с почти помрачено от злоба съзнание почнах да муша портата и да викам, колкото ми глас държи:

— Азиатци-и-и!

Но изглежда, че в къщата нямаше азиатци, защото никой не се обади.

Уморен от мушкането на вратата, аз турих „пушката“ на рамо и отстъпих. Не бях стигнал още завоя на улицата, когато изведнаж се показва бащата на Демир с вързоп сено на гърба си. За миг злобата ми се пренесе върху него. Аз се дръпнах встрани и затулен зад едно дърво, изчаках да мине „азиятецът“. Тръгнах дебнешком след него, извадих от джеба си кибрита и подпалих сеното. То изведнаж пламна. Аз се скрих. „Азиятецът“ хвърли на земята подпаленото сено и започна да се озърта. Щом ме видя, спусна се към мене, но аз успях да избягам.

Вечерта, когато се върнах в къщи, получих от баща си такава плесница, че ако бе последвала втора, сигурно щях да падна в несвяст.

— Ако и втори път ми забъркаш такава каша и ходиш по циганската махала да палиш на хората сеното, да знаеш, че ще те обеса като оная сврака, която още виси за плашило пред плевнята! — се закани баща ми.

И наистина, макар и често да погвах Демира, нито един път не се осмелих да навляза в циганската махала. Плесницата, която получих от тате за подпаленото сено на „азиятеца“, пресече всяко подобно желание.

[1] *Теке* — сграда, нещо като манастир за мохамеданските калугери, наречени дервиши. — Б.а. ↑

11

ЗЪБОЛЕКАР

В Стипоне не знаехме що е зъболекар, а когато някого от нас заболеше зъб, тате го пращаше при Делсизов Иван да му го извади.

Той беше служил във военната амбулатория. Там си беше изкарал войниклъка, като помагал на фелдшерите. Това му стигаше, като се уволни, да се обяви за зъбовадач. Тази „професия“ упражняваше между другото. Иначе по занятие си беше налбантин.

Един път, измъчван от силен зъбобол, аз се втурнах в налбантницата. Делсизов тъкмо беше гътнал наземи един вол да го подковава. Мярнаха ми се вързаните за дълго кросно крака на поваленото по гръб животно и стопанинът му, който с опрян на дървеното магаре крак изпъваше силно въжето.

Добичето мръдна. Аз се дръпнах към тезгяха и започнах несъзнателно да разбърквам клинците.

— Ще имаш малко търпение! Щом свърша с вола, и тебе ще оправя — ми каза „зъболекарят“, като продължаваше да подрязва копитото на добичето.

И наистина, когато волът се изправи на крака и се заотърсва от пепелта, Делсизов ми заповяда да възседна като кон трикракото дървено магаре. В това време той извади от чекмеджето едни криви клещи и каза:

— Зяпни!

Притисна силно краката ми между коленете си, после стисна зъба с клещите си и почна да го клати.

Чинеше ми се, че не зъбът се клати, а цялата налбантница се люшка от земетресение. Ужасни болки! Изревах и се опитах да го ритна, но здравите му колене само ме стиснаха още по-силно.

Най-сетне зъбът скръцна и Делсизов го извади като ръждив гвоздей от дъбова дъска.

— Трай, булка, за хубост! — ми каза той, като ми подаде извадения зъб, да го хвърля на покрива за здраве. — А сега си

нажабуркай устата от тази вода — ми посочи той едно бирено шише,
— тя е от Ивановден, светена.

Аз изскочих от налбантницата и не видях как стигнах у дома.

12

НЕЗНАЧИТЕЛНО ПРОИЗШЕСТВИЕ

Тази година преди Коледа започна да вали ситен сняг, който през време на празниците бялна цялото стипонско поле. Комините на къщите се украсиха с големи бели калпаци, а хората се движеха из улиците по тесни пътеки, заградени със стени от сняг. След Йордановден изведнаж се развилия „сърбинът“, така наричаха западния вятър, и изпомрази где кого стигна. Но въпреки студа стипончани разхвърляха шума на овцете, туряха сено на добитъка и бързо изтичваха да се сгреят в къщи. Дюкянджиите пък от ранна сутрин до късна вечер не преставаха да посрещат купувачите и да работят.

Нощем фъртуната свиреше в комините на различни гласове. Това ме плашеше и аз се завивах презглава. Понякога свирнята се обръщаше на женски плач, който ме караше да запушвам и ушите си. В края на краищата сънят надвиваше и аз заспивах.

Но разбира се, че точно през такава зима с дебел сняг, студен вятър и синя мъгла в нашите детски сърца още по-силно дълбаеше копнежът по пролетта. Ние с трепет очаквахме времето, когато като изпуснати юнци ще хукнем към „Кочиевци“, където пролетта прогонваше най-рано тежката, студена зима.

„Кочиевци“ беше чудна местност. Падина, предпазена от ветровете, с шумолещи от всички страни на скатовете потоци, които през пролетта се събираха долу в един ръкав, в дъното на който лежаха хиляди обли камъчета.

През пролетта склоновете на „Кочиевци“ биваха осеяни с кокичета, минзухар и кукуряк. Тук пъпките на младия букаш най-рано набъбваха, дори понякога изпреварваха цветята, пукваха се и показваха сочнозелени островърхи листчета.

Ние децата обичахме не само природата и пролетта, но и традициите, особено когато те са свързани с ядене.

Всяка пролет ние отивахме в „Кочиевци“ и там на припек си готвехме „манджа“ от прясна коприва. Разбира се, че някои прибори и особено продукти трябваше да се вземат тайно, тъй като домашните ни никак не бяха склонни да зачитат тия наши своеобразни традиции.

Тази пролет се събрахме в запустелия двор на джамията и хвърлихме жребий кой да донесе тиган, масло, яйца, пипер, лъжица и пр.

На мене се падна да взема масло и яйца. Доставянето на тези продукти беше свързано с голям риск, но жребият беше хвърлен и аз го приех без протест.

Обстоятелствата ми помогнаха, имах късмет. Мама беше наклала огън на двора и топлеше вода за пране.

Яйцата вдигнах още топли от половите и ги сложих на главата си, като внимателно ги захлупих с касторената си шапка, чието дъно беше от кадифе. Маслото увих в халваджийска хартия и го пъхнах в джеба си.

За да запазя необходимото за случая равновесие, аз стъпах бавно, изправен, сякаш бях глътнал дрянова пръчка. Но изгледите да се промъкна незабелязано изведнаж намаляха — трябваше да мина край самия огън.

Щом мама ме видя, извика:

— Какво стъпваш като млада невеста с пълни менци?

— Отивам при тате на дюкяна — гузно промънках аз.

— После ще идеш при баща си. Сега седни край огъня и го подклаждай!

За да не разбере мама „деликатното“ ми положение, аз се подчиних и седнах на малкото столче. Но за нещастие огънят печеше тъкмо от страната, от която беше джебът с маслото. То почна да се топи и да ме пари. Не закъсна да потече и надолу към глезените.

Със стиснати от болка зъби станах и тръгнах към портата.

— Къде отиваш? — скара ми се мама.

Престорих се, че не я чувам и продължавах да крача бавно. Но тя се спусна към мене, улови ме за палтото и ме тупна по шапката. Яйцата се счупиха и потекоха по лицето ми. За да я умилостивя, започнах силно да плача.

— Какво става с Минко? — запита тате, който в това време се показва на портата.

— Нищо, нищо, бае Божине. Незначително произшествие! —
отвърна вместо мама старшията Панайот, който през плета на съседите
беше наблюдавал цялата тази сцена.

13

ОРЦЕТО

Тази година тате продаде на добра цена кожите в Пловдив.

Това познахме по подаръците, които ни донесе оттам, и по думите, отправени към мама:

— Мино, през другата седмица ще се местим в голямата къща.

Това означаваше, че материалното ни положение се беше подобрило, че се възмогваме. Значи никой вече не ще може да подмята зад гърба ни, че приставът ще продава стоката на нане Божин.

Преместването ни стана бързо, тъй като съдията, който живееше в голямата къща, си замина, а новият беше ерген.

Ние децата много обичахме тези премествания. Те бяха събитие, което ни вълнуваше, а освен това при вдигането на сандъците почти винаги си намирахме по някое петаче.

Една вечер, наскоро след това, когато ние сънливо очаквахме да си дойде тате за вечеря, изведнаж на двора блесна светлина — тате, както никога през лятото, се връщаше с фенер.

— Баща ви води гост — пошепна мама.

Наистина с тате вървеше един двадесет и две-три годишен мъж, слаб и много мургав. Потурите му не бяха с опънати дъна, стипонски, а торбести и завършваха току под колената. Приличаха повече на шалвари. Но най-чудното беше, че гостът носеше фес, който му стоеше някак си смешно на главата, може би защото му беше малък.

— Гост ти вода, Мино — каза тате, като даде път на момъка, който стеснително поздрави. — Момчето е избягало от Турско. Погнали го оттам, защото учел братята си на четмо и писмо.

— Грозно нещо е там в Македония. Много изпатих — тихичко промълви гостът.

— Хайде сега, Орце — тате вече му знаеше житието-битието, — да вечеряме и да лягаме, пък от утре ще му мислим как да те наредим. В Стипоне има хляб за всички.

Щом Вучо кафеджията узна, че Орце идва от Солун, веднага му прикачи прякора „Солунчето“. Орце се усмихваше на това, но нищо не възразяваше. Тих и сладкодумен, той разправяше за патилата на своите братя, които много страдали под турско робство. Тези разкази будеха съжаление у стипончани и всички го обикнаха.

Не се мина месец и тате определи занаята на Орце Солунчето. Беше решил да му открие бакалница, от каквата наистина имаше нужда в Стипоне. В същото време тате беше закупил още кожи и се канеше да ги откара в Пловдив. Намери се и каруца и една сутрин тате с Орце потеглиха на път. След няколко дни каруцата се върна, натоварена с бакалски стоки.

Орцето се оказа майстор в подреждането на бакалницата. Това се хареса на стипончани.

— По глас Орцето много прилича на покойния ми брат Петър — каза веднаж тате. Искаше с тия думи да предразположи мама, която, кой знае защо, още от началото не хареса чужденеца.

Но дружбата между баща ми и Солунчето все повече се засилваше. Той се държеше с него наистина като по-стар брат. Не мина много време и тате го сватоса за една роднина на мама и го венча.

Когато взеха Орцето войник, на тръгване той донесе у дома едно заключено с катинар сандъче и някак си плахо каза на тате:

— На тебе го поверявам, куме. Пази го! В него има спомени от мама, които тя с мъка успя да скрие и ми тури в торбата, когато побягнах от турците.

— Че защо не го оставиш на кумицата да го пази? — учудено попита тате.

— Много не се доверявам на жени — започна той, но като видя, че и мама е в стаята, смути се и потърси друго извинение. — Стойна е още детинеста и може да ѝ ги откраднат.

Баща ми скри нейде сандъчето и го извади чак когато Орцето се върна от войниклъка.

Нашият кумец беше съвсем възмъжал, с лице загрубяло и дълги, навити на колелца мустаци. Той постави сандъчето на пода, отключи кофарчето и нетърпеливо вдигна капака. Мама и тате зяпнаха от учудване. Сандъчето беше натъпкано с турски лири. Орцето изсипа цялото това богатство на пода, седна до него и почна ловко да брои лирите. Като свърши, той въздъхна и шеговито каза:

— Ти си бил честен човек, куме!

— Аз се казвам Божин, държа на честността и вървя по правия път — обидено и малко надменно отвърна тате. Той беше неприятно изненадан от лъжата на своя кумец. Вместо спомени от майката той видя лири.

В сърцето на тате се зароди недоверие към тоя човек, обичта му към него изстина.

— Лъгал съм се. Хич не прилича на брат ми Петър, покойният не беше сребролюбец.

— Аз отдавна исках да ти кажа, че не ми го лови окото, ама на, все не смеех — каза мама.

— Стига! Това не е женска работа! — сопнато отвърна тате и излезе навън.

До късно през нощта тате се разхожда из двора, като често покашлюваше. Това означаваше, че е сърдит.

14

ИЛИНДЕН

Аз съм се родил между кожи. С тяхната миризма съм почти закърмен. Въздухът в дюкяна и в стаята, в която съм отрасъл, винаги беше напоен с нея. Когато някой чиновник влизаше в нашия дюкян със стиснат нос, понеже не можел да понася тежката миризма на кожата, тате му възразяваше:

— Няма чист, няма мръсен занаят. Всяка работа, която те храни, е чиста.

Колчем мина покрай кожухарския магазин, веднага долавям тази миризма, дори ако дюкянът е затворен. И ми става приятно. Детинството ми изпъква веднага пред мене. Спомням си Илинден.

Свети Илия беше патрон на кожухарския еснаф. Този ден се празнуваше особено тържествено в Стипоне.

В навечерието, щом удареше черковната камбана, ние, децата, изтичвахме към дюкяна, вземахме стомните, напълвахме ги с вода от чешмата, поливахме плочника и улицата срещу нас и почвахме да метем. Изметеният влажен прах, който струпвахме на купчина, издаваше приятна миризма като след дъжд.

Изпълнил рамката на вратата, тате ни наблюдаваше и когато биваше доволен от нас, казваше ни усмихнато:

— На ви по едно петаче да си купите нещо!

Ние грабвахме парите — и право в халваджийницата.

Вечерта мама ни измиваше главите с хума, а на сутринта обличахме чисти ризи, които изпускаха приятна миризма на сапун — мирис на чисто.

На Илинден майка ни никога не отиваше на черква. Тя и жените на някои други еснафи оставаха в къщи да готвят гозбите. Тате беше председател на еснафа и затова подготовката на празника ставаше у нас.

След отпуск църква целият еснаф се събираше в дюкяна ни, където тате даваше сметка за извършеното през годината. Като

свършваше с това, започваха присъдите над неизправните членове. После се разглеждаха оплакванията на калфите и чак след тази работа се пристъпваше към избор на нов председател. То се знае, избираха пак баща ми.

След честитките всички дружно със семействата си и кларнетистът Ибо пред тях се отправяхме към „Сенниците“, където въпреки горещината нашата обградена с върби и тополи ливада беше зелена. Тате я напояваше от близката рекичка и тя винаги даваше втора коситба.

Върху зелената трева под дебелите сенки се нареждаше голяма трапеза с много и разнообразни гозби.

Докато траеше обядът, Ибо въртеше кларнета и от душа свиреше мелодии за „на трапезата“.

След ядене ние децата тичахме по зелената ливада, играехме на прескачаница, борехме се и се катерехме по върбите, където, скрити между клоните, подражавахме на разни птичи гласове.

Този път Орце Солунчето беше пийнал и весел. Правеше шеги, караше Ибо да му свири турски песни и възторжено се провикваше. Едно маане толкова го възхити, че не се сдържа, бръкна в пояса си, извади револвер и гръмна във въздуха.

Но щом почна хорото, Орце изведнаж стана сериозен. Няколко дюкянджии му говореха нещо, а той само климаше с глава.

— Значи ще наредим тая работа! — каза Колчо Терзията.

— И на тебе, Колчо, па и на Цвятко — и той посочи с глава към Цвятко Сарача — ще дам пари. Ама да сме на чисто — само срещу запис и ако поръчител бъде кумът Божин.

Разговорът се прекъсна от Ибо, който изпищя с кларнето проточено, което означаваше, че тържеството приключва.

Когато се върнахме в къщи, всички бяхме капнали от умора. Побързахме да се проснем на постелята. Тате и мама си зашепнаха нещо. На станцията изпищя влакът. Лампата угасна и сънят не закъсна.

15

ПАРИ ПОД ЛИХВА

На третия ден след Илинден тате ми каза:

— Ще дойдеш в дюкяна да ми помогнеш!

— Их, пък и ти, Божине, сега ли баш намери? Детето се стягаше да ходи на сливи — се обади мама.

— Сливите утре, сега ми трябва — отсече тате и тръгна за дюкяна.

Последвах го неохотно. Още с влизането тате ми посочи купчината каишки, на които трябваше да изстържа вълната.

— Тия ли са? — попитах аз.

— Само тия — усмихнато отвърна той. — Щом ги свършиш, можеш да ходиш, където искаш.

Седнах на тезгяха, свих крака, стиснах между петите си единия край на каишката, а другия захапах с уста.

— Не с уста! — ме смъмра тате. — С едната ръка ще дърпаш, а с другата ще стържеш!

Подчиних се и започнах да работя.

Тъкмо бях презполовил купчината, когато в дюкяна влезе Орце Солунчето. Той поздрави и седна наред с баща ми на тезгяха. Заприказваха. Кумецът не можеше да се нахвали с хубавото прекарване на празника. Тате шиеше, но го слушаше с внимание и доволство. От Илинден Орцето прехвърли разговора върху търговията в Стипоне и като се увери, че тате охотно му дава сведенията, които иска, изведнаж започна да говори за силата на парите и нуждата от тях. Между другото спомена и имената на Колчо Терзията, Цвятко Сарача и Петър Чипия.

— И тримата са мои приятели. Честни до немай-къде. Можеш спокойно да им дадеш пари — тате си беше вдигнал главата и го гледаше в очите.

— Добре, куме, но как мислиш, срещу честна дума или срещу запис? — въпросът беше зададен, някак си нерешително.

— Няма значение! Дюкяните и на тримата работят добре. Но ако дип се плашиш, може и срещу записи.

— Така мисля и аз, срещу записи. Само че те ми казаха, такава... — започна да мънка той.

— Какво такава? — троснато го прекъсна тате.

— Ами че те ми казаха, че ти си щял да им се подпишеш за поръчител. Не са ли ти говорили?

Тате забучи нервно иглата в кожата, навъси вежди, изкашля се и измърмори:

— Добре! Ставам поръчител!

— Я остави, куме — почна наставнически Орцето, — нали знаеш какви са времената. Вярно е, че аз не съм лихвар, пък и свои сме, но всичко става...

— Не! Аз не се отвърщам от думата си! У тебе ли са записите? — ядосано настоя баща ми.

Тате беше неграмотен. Боравеше повечето с рабош, но колкото да се подписва — можеше. Той си беше комбинирал някакви своеобразни славянски букви и сега ги заниза по записите.

Вечерта, когато той като никога съобщи на мама за поръчителството, тя пребледня, разплака се и почна да нарежда:

— Ах, това пусто Солунче! Дойде в Стипоне само за зло! Ще ни остави без покрив тоя мазник!

Тате против обичая си замълча, излезе на двора и до късна нощ се разхождаше и покашлюваше.

На другия ден търговците, които бяха получили от Орцето пари, заминаха да купуват стока не от Пловдив, а от София. Това озадачи баща ми и той стана още по-мрачен.

След известно време в градчето ни пристигна един чудноват самоковец. Той по цял ден се затваряше в стаичката зад кръчмата на Стою Пазарджиклията, работеше там нещо, а вечер сядаше в кръчмата и почваше да пие и пее. Хората любопитствуваха да узнаят защо е дошел този човек и какво прави по цял ден в стаичката. Това се разбра чак след неговото заминаване. На сутринта дюкяните на Колчо Терзията, Цвятко Сарача и Петър Чипия имаха нови фирми. Те били изписани от Самоковеця, който именно затова е бил доведен в

Стипоне. Чудното в цялата работа беше това, че на фирмите бяха изписани имената не на старите им стопани, а на жените им.

— А бе, Орце, каква я свърши ти? Обърна чаршията на женска — със сдържан яд посрещна тате кумеца си, когато той влезе плахо в дюкяна.

— Багабонти! Батакчии! Някой софиянец ги е научил на тоя мурафет!

— Пропаднали хора! Но не се плаши, те са имотни. — Тате се мъчеше на всяка цена да запази самообладание.

— Лошото е там, че и имотите не са техни. Изхитрили се. Приписали ги на жените си.

Тате пребледня. Той скочи от тезгяха и като никога изкрещя под самия нос на Орцето:

— Помни едно — се заканваше той с пръст, — нане Божин няма да плати нито грош за сметка на тия маскари! Никакво поръчителство не признавам! И отсега нататък да не си ми стъпил в дюкяна!

Почервенелият от яд Орце плювна на пода, изруга и хукна към бакалницата си.

Вечерта тате не се върна в къщи. Спа в дюкяна.

16

ЖЕРТВА НА КРАСОТАТА

Бае Тодор, училищният прислужник, отвори внезапно вратата на учителската стая и тревожно извика:

— Инспектор!

— Удари звънеца! — се чу в отговор разтревоженият глас на директора.

Влязохме в клас. Учителят по история беше неспокоен. Докато ни разправяше за Василий Българоубиеца, той ту си бършеше с кърпичка засъхналите устни, ту поглеждаше към бравата на вратата. Часът свърши, звънецът изби, но инспекторът не се появи.

Но още в началото на втория час вратата се отвори широко и даде път на големеца. Той водеше със себе си и своя син — наш връстник.

През цялото време, докато траеше изпитването на учениците, аз се въртях на мястото си, вълнувах се. Но не от страх, че учителят може и мене да извика на черната дъска. Не! Аз бях слаб по аритметика и такава опасност не съществуваше. Синът на инспектора беше причината за моето вълнение. Той беше облечен в къси тъмносини панталони от чоха, а палтото му много наподобяваше мундира на околийския началник. Но най-интересното у него беше начинът, по който си беше сресал косите. Те бяха руси, меки и разделени на път. И така прилепени за главата, че не се виждаше да стърчи никакъв косъм. Какво щастие! Аз се почувствувах унижен, защото моята коса, макар също руса, не се подчиняваше на никакъв гребен. Четинеста, с винаги стърчащ на върха перчем, който се показваше през скъсаното кадифено дъно на шапката ми.

Инспекторът мина и замина, но косите на неговото момче не ми даваха мира. И аз по цели нощи като някакъв изобретател се мъчех да открия тайната на тия прилепнали коси.

Най-сетне една нощ неочаквано ми дойде прозрение — открих дълго търсеното средство и без да ща, извиках изпод завивката:

— Шербет!

— Какво? — попита мама, събудена от моя вик.

За да избягна отговора, направих се на заспал и захърках.

— Бълнува! — си каза тя и ме погали по главата.

На сутринта първото нещо, което направих, беше да изхвърля пренебрежително кундурджийския чириш, който можеше да лепи кожи, но не и коси.

Нетърпението да пристъпя към действие ме измъчваше, но трябваше да дочакам следобеда, когато излезе мама. Преди това не можех нищо да предприема. Щом тя отиде към една от лелите ми, аз напълних кафеничето с вода, пузнах в него няколко бучки захар и го мушнах в жарта на огнището. Бързах, защото следобедните занятия почваха доста рано. Като се свари шербетът, аз го оставих да поизстине, после се изправих пред огледалото, намазах косите си с него и ги сресах на път в средата, също като на инспекторското момче. Косите ми като никога се прилепиха от двете страни и по средата се очерта едно чисто и право шосе. Сложих внимателно шапката — и право на училище.

Едвам седнах на чина, и учителят по френски влезе в стаята. Почна урокът. Аз бях до западните прозорци и слънцето печеше право на главата ми. Сиропът започна да се топи и сладникави вадички потекоха към устата ми. Съобразих и бързо ги облизах. Но това не беше най-голямото нещастие. Злото беше в мухите. Цяло ято се струпа на главата ми. Ушите ми пищяха от тяхното бръмчене.

— Минко, какъв е този кошер около главата ти? — запита шеговито учителят.

Всички деца устремиха любопитни погледи към мене. Изведнаж избухна смях. Спасението ми беше в бягството. Измъкнах се от чина, хванах се за прозореца и скочих от него.

— Уа-а-а! — викаха след мен децата, надвесени на прозорците.

Аз бягах, но и мухите като разярени пчели ме гонеха и кацаха по главата ми.

Дюдюканията дълго ме преследваха.

17

СМЕЛОСТ!

Данчо бабин Сусин беше много своеобразен момък. Останал кръгъл сирак, той растеше при баба си и не мислеше за училище.

— Защо не учиш, бе Данчо? — го питаха някои от чираците на Петър Чипия.

— Аз съм практик! — важно отговаряше той, като изсмукваше всичко, което съдържаше увитата в халваджийска хартия цигара.

Данчо беше облечен по чиновнишки. Палтото и панталоните му, получени подарък от един чиновник, бяха постеснени и пригодени за него от баба му Суса. От пролет до зима той ходеше бос, разгърден и гологлав, но чиновнишката дреха не сваляше от гърба си. Лицето на Данчо беше широко, пъпчиво, с издадени скули, дебели бърни, ниско чело и четинеста коса, избеляла от слънцето.

Данчо бабин Сусин беше майстор на малките талижки — същински брички с кочии. Той умееше да прескача на пет крачки по белег, като катеричка стигаше порцелановите чашки на телеграфните стълбове, провираше се през решетъчните прозорци на някои къщи и правеше различни пакости. Но винаги биваше изобретателен, смел и неустрашим и затова ние, децата, бяхме във възторг от него. Щом той беше между нас, от нищо не се плашехме.

Данчо много обичаше да скита нощем из полето или да се качва на някоя купа сено. Там, на самия връх, си правеше легло и осъмваше на него.

— Хайде, деца, тази нощ да отидем в бучиниша на джамията, та да гледаме звездите! — ни каза той една вечер.

Речено-сторено! Събрахме се в джамията. Насядали с подвити крака в бучиниша, всеки от нас разказваше приказки.

— Я ти, Минко, разкажи нещо за караконджолите!

Поласкан, аз охотно разказвах всичко, каквото бях чувал от баба, като допълвах по нещо и от мене.

Като се изредиха неколцина от нас, Данчо плесна с ръце и каза:

— А сега да видим кой от вас е най-безстрашният! Който се качи на викалото и се обади отгоре, ще му направя една количка с ритли.

Мълчание. Никой не се решаваше. Но и количката беше много съблазнително нещо. Въпреки страха нещо ме тикаше да извърша това смело изкачване. Някак си, без да ща, извиках:

— Защо да не се кача!

— Брей! — недоверчиво се обади някой. Почувствувах се засегнат и настоях:

— Ще се кача!

До вратата на викалото ме придружи Данчо, а другите се отстраниха малко от джамията.

Запълзях пипнешком по хлъзгавите каменни стъпала и усещах как постепенно ме обхваща смъртен ужас. Краката ми трепереха, но не се върнах. Продължих. Стъпалата ми се сториха тесни, а качването — безкрайно. Окуражаваха ме само светлините от гарата, които се виждаха през тесните процепи на викалото. Колкото се качвах по-нагоре, толкова повече се засилваше усещането, че викалото се клати. Когато стъпих на площадката, зъбите ми тракаха от страх. А когато стигнах вече горе на върха, стори ми се, че ставам безплътен и се нося към небето. То цялото беше осеяно с големи звезди, които ярко блещукаха. Викалото продължаваше да се клати, зави ми се свят и в страха си извиках, колкото ми глас държеше:

— Данчо-о-о!

Но гласът ми отлетя към небето.

Почнах да се свличам по хлъзгавите стъпала. Малко успокоен, аз се почувствувах герой. Но за кратко време. Изведнаж започна да ме души някакъв пушек. Още няколко стъпала и силен дим с пламък ме блъсна в лицето. Обезумял от ужас, аз отново запълзях нагоре и в животински страх изревах:

— Мамо-о!

— Мълчи, бе, аз се пошегувах — чух гласа на Данчо, който се показва през отвора на викалото и ме дръпна към себе си.

Когато се смъкнах от викалото и стъпих на земята, бях като замаян. Краката ми бяха подкосени, зъбите ми тракаха, а устните ми се бяха попукали.

Данчо бабин Сусин, който беше подпалил във входа на викалото приготвената от по-рано слама, ме прегърна и каза съчувствено:

— Да знаеш, Минко, че си държа на думата. Кола с ритли ще имаш още утре.

СВАТБА — НО ТЪЖНО

Понякога в празник ние, децата, излизахме на терена, където се чувствувахме по на свобода, отколкото по дворищата. Геренът беше пусто място. Никакво дърво. По някой оглозган от добитъка храст, а из трапищата магарешки тръни. Имаше и коренища от някогашни върби. Тук през есента играехме на джилик, свинка или пък палехме огън с коренища и печяхме цвекло.

Есенното слънце кротко, приятно печеше. Легнали по корем, с подпрени на длани глави, ние слушахме приказките на седналия в средата ни като турски ходжа Данчо бабин Сусин. Откъм долната махала тихият ветрец донасяше на вълни припева на момичетата, а откъм хорището се чуваше биенето на тъпан: не силно, а плавно, монотонно биене, което натъжава. И приказките на Данчо са жални. От време на време прозвучаваше детска въздишка. Като че ли сърцата на всички ни се бяха свили от скръб по нещо неизвестно.

През такива есенни дни ставаха обикновено и сватбите в Стипоне. Те, както и песните в нашето градче, са жални. Бъдещето на невястата е пълно с много неизвестности, та всички нейни роднини са потиснати от скръб.

Ето и сега — женеше се лелина Спасина Бойка. Всички в къщи се суетяха около нея и се чудеха откъде да почнат.

Изведнаж кларнетен звук прониза застоялия стипонски въздух и всички трепнаха.

Кумът е минал край момковата къща, взели са годеника и ето ги вече, че идват и към лелини. Всички излизат пред къщи. Почва прощаването. Леля за не знам вече кой път прегръща пак Бойка и двете отново почват да плачат. Калеко е блед, и той жали щерка си. Кучетата са се скрили с подвити опашки под хамбара и сякаш не любим, а турци отвличат Бойка.

В черквата от венчавката отсъствуват булчините родители и близки. Освен момковите роднини тук са дошли повечето далечни и

чужди хора, жадни за зрелища и клюки. И песните на попа са монотонни и тъжни.

Най-после венчавката свършва. Почват честитките и хвърлянето бонбони на децата. Настава боричкане и писък.

Всички се отправят към момковата къща. Ибо надува кларнето и засвирва песента: „Съдбата ми е вече решена, ази отивам в незнаен край“...

Ето ги свекъра и свекървата със здравец посрещат младоженците. Лицата на старите са строги и студени. Бойка ги поглежда плахо, устата ѝ съхнат и под булото се чува тих скимтеж.

— Е, много е плачлива булката! — със студена шеговитост казва свекървата.

На Бойка ѝ става още по-жално.

19

УДАР ОТ ЗАСАДА

— Божине, каквото ще правиш, прави — нямаш време за губене, нямаш време за губене! — още от вратата заговори чичо Мито Ачкакански.

— Какво има, бе Мито? — зачуден попита тате.

— Снощи Орцето се върнал от София и се заканвал в Стоювата кръчма, че щял да дойде дохак на твоята шопска глава.

— Тъй ли? Ще видим — тате се мъчеше да си даде вид, че тая закана не го много-много тревожи.

— Лош човек, брей! — чичо Мито поклати глава. — Разправял, че прехвърлил всички записи от ония „фустанели“ — жените де — на някакъв софийски прошенописец.

— Аз съм си виновен, Мито — започна тате, като слезе от тезгяха и си заотупва потурите, — сам вкарах вълка в кошарата. Що ми трябваше да го прибирам в къщи! Ама на, дожаля ми тогава. Бежанче, помислих си, как да го оставиш? Хора сме!

— Това е минало. Няма защо да приказваме за него! Слушай сега да ти дам един съвет. Прехвърли още днес всичките си имоти върху Мина. Па нека Орцето лапа вятър.

— Такова нещо аз не мога да сторя, Мито! — тате беше ядосан. — Не се приравнявам с ония! За нищо на света няма да заменя тия потури — и той ги подръпна с ръце, — с фустанела. Не се крия аз зад женски фусти. — Баща ми с презрение намекваше за това, че Колчо Терзията, Цвятко Сарача и Петър Чипия бяха приписали всички имоти на жените си. — Аз съм шоп, ти знаеш това. Каквото съм надробил, ще си го сърбам!

— Във всеки случай помисли, додето не е станало късно! — все пак настоя чичо Мито и си тръгна.

— Няма какво да мисля — измърмори тате, — да става, каквото ще!

Но беше вече късно за мислене. Още на другия ден пристигна в Стипоне един едър, пълен гражданин, с пъстра дреха и кафяво бомбе.

Тате, който често се срещаше със софийски търговци, покани любезно господина, като поръча кафе.

— Благодаря, бае Божине, само че аз идвам по една доста неприятна работа — малко сконфузено каза гражданинът. Личеше си, че татевата любезност го поставя в неудобно положение.

— Нищо, ще я оправим някак си — отвърна баща ми, като се мъчеше да запази самообладание. Той се беше досетил, че тази работа ще е нещо във връзка с полиците.

Софиянецът бръкна в джеба си и извади един издут от книжа кожен портфейл.

— Това нали е ваш подпис, бае Божине? — все така любезно запита гостът и поднесе на тате няколко записа.

— Мой е! Не отказвам! — гласът на тате леко затрепера. — Минко, я си иди в къщи. Хайде, тия разговори не са за деца.

Но нищо не се запази в тайна. Мама научи всичко. Тя плачеше по цели нощи и се караше на тате. Той мълчеше.

На бърза ръка и на безценица тате продаде ниви и ливади и плати наполовина поръчителството. Останаха само дюкянът и голямата къща, която тате даде под наем на новия околийски началник.

— Хайде, милинките ми — мама ни галеше като сирачета, — помогнете ми да пренесем покъщнината в дюкяна. Ние сме вече сиромаси и ще живеем пак на тясно.

— Оттук нататък всички ще помагате в дюкяна, та дано изплуваме някак си! — прибави тате. Той като че ли беше почнал да губи своята самоувереност.

Но зимата беше студена. Щом мина Никулден, заваля едър сняг, после постепенно стана по-гъст, но по-дребен, сякаш го сееха през сито. През нощта натрупа дебелина и това окуражи всички ни. Кесиите се развързаха и поръчките се увеличаваха от ден на ден. Това създаде у нас надежда за по-добри дни. Тате даже ходи в София да донесе някои по-хубави кожи за подплата на палта.

Започна се усилена работа. Тате почти не спеше. Газовата лампа светеше по цяла нощ. Всички помагахме, всеки от нас вършеше определената му работа. Мама хващаше двете ръчички на брат ми Пенко, духаше с уста, за да ги стопли, после вмъкваше между палеца и показалеца памучното чиле и го караше да го изопне с ръцете си.

— Дръж по-опнато чилето, та да мога по-бързо да навивам кълбото!

Пенко дремеше, но все пак изпълняваше това, което мама искаше. Еленка пък вдяваше конци в иглите и ги набучваше в игленика. Тя изрязваше и тънките каишки, на които аз изстъргвах вълната.

През време на работа всички мълчехме. Но това действуваше угнетително, още повече че мама често въздишаше.

Изведнаж тате забождаше иглата в кожата и се изкашлюваше.

— Почивка! Я, Минко, вземи библията и ни почети нещо от нея!

Тате сваляше очилата и се заглеждаше към купа скроени шапки.

— Какво да чета, тате?

— За Мойсей!

Баща ми много харесваше историята на Мойсея, особено главата, в която се описваше излизането му от Египет.

Щом свърших четенето, той въздъхна и като се загледа в малкия Пенко, каза:

— Щом се отборча, и аз като Мойсей ще ви изведа от Стипоне.
— Тате говореше сериозно и тържествено.

— Моля ти се, Божине — веднага се разплака мама, — не говори за изселване. В Стипоне съм се раждала, тук искам да умра.

— Добре, добре — ядосано отвърна тате и се залови отново за работа.

Към Коледа всички скроени шапки бяха ушити и баща ми ги подреди по големина на полиците.

Почти по същото време с една кола стовариха пред бакалницата на Орце Солунчето няколко големи сандъка.

Не се мина и час, и по чаршията прогърмя гласът на Орцето:

— Шапки, шапки за всякакви глави! И за малки, и за големи! Превъзходни и по европейски калъп!

И наистина Орцевите шапки бяха по-хубави от нашите. Те бяха шити от къдрави агнета и дъната им не бяха равни като нашите, а остри, дълбоки и фуниеобразни. Щом се явеше купувач, Солунчето натискаше върха на шапката и за миг дъното заприличваше на увита на кравай баница. Това се харесваше особено на младежите и шапките се разграбваха.

Тате зеленееше от яд. Нашият дюкян беше почти празен, рядко идваше купувач. Това го отчая и той намали цената на шапките под действителната им стойност.

— Горе-долу си прибрах капитала — казваше баща ми, за да поуспокои мама, която живееше в непрестанна тревога. — Може и нещо да остане за работата. Що са дни занаят — наши са.

Тате се мъчеше да прикрие разочарованието си. Пък и искаше и ние като всички хора да прекараме малко по-весело празниците.

ЗА ВТОРАТА ПРИРОДА НА ЧОВЕКА

— А-а! — стъписа се Данчо бабин Сусин и започна да души във въздуха като котарак пред месарница.

Всички вирнахме глави и почнахме също да душим. Лекият юнски ветрец разнасяше някаква чудна, непозната миризма.

Данчо ни изгледа, даде знак да мълчим и посочи с пръст към чаршията.

Стопанската чаршия беше крива и застроена със стари паянтови сгради. Повечето бяха едноетажни, но имаше и на два ката с малки чардаци. Такава беше и къщата на чичо Мито Ачкакански. Прибягнахме към нея и се прилепихме до стената, като оттам надничахме надолу по чаршията. Оттам на талази се стелеше и идеше към нас някакъв синкав дим, напоен с вкусна миризма на печено месо. Хунската ни кръв закипя и ние като вързани жребци заподскачахме върху нагорещените камъни на плочника. Данчо даде знак и всички прибягнахме към следващия завой. Подадохме глави и пак почнахме да душим.

Димът идваше откъм Вучовото кафене. Дебнешката ние тръгнахме напред. На няколко крачки от кафенето Данчо даде знак да спрем. Гледката, която се изправи пред нас, замъгли очите ни. Върху изнесена на плочника маса Вучо беше сложил мангал с жар и върху нея скара. Той печеше кебапчета. Встрани от скарата, до друга маса, седеше съдията и скубеше нервно косми от носа си.

Удари камбаната за вечерня. Съдията извади часовника, погледна стрелките му и почна да го навива.

— Ей сега, господин съдия — каза Вучо и отърча насреща до фурната.

След малко Вучо подаде на съдията разтворена мека франзелка с накамарчени в нея кебапчета.

Ние, без да искаме, като по даден знак преглътнахме слюнките си.

— Я се махнете оттук, че е срамота да висите като кучета пред салхана! — изкряска Вучо и ни погна с машините.

Ние се разпръснахме.

Вечерта ми се отця яденето. Не че не бях гладен, но фасулът ми се виждаше безвкусен. Чорбата беше без запръжка и зрънцата се гонеха.

— Да не си нещо болен, мами?

— Болен е за дърво! — отвърна тате.

Задъвках черния клисав хляб, като се мъчех да го прокарам с разводнената чорбица. Но въпреки това той пресядаше.

През цялата нощ лоши сънища не ми дадоха мира. Сънувах, че Вучо ме е сложил на скарата и ме пече. Виках за помощ, но съдията ме гледаше мрачно и си скубеше косми от носа.

Никога преди това в Стипоне не бяха се пекли кебапчета. За тях бяхме чували само. Сега това нововъведение се дължеше на новия съдия.

Привечер щом забиеше черковната камбана, ние децата нетърпеливо се подканяхме:

— Хайде при Вучо да гледаме как съдията яде кебапчета!

Един път ние се доближихме до самия съдия. Но щом Вучо ни забеляза, връхлетя върху нас с машините. Ние уж отстъпихме, но веднага след това пак се приближихме. Този път Данчо, който като по-смел се беше повече приближил, изяде една маша.

Въпреки че Вучо ни гонеше, ние всяка надвечер висяхме пред кафенето. Съдията мълчеше и апетитно дъвчеше вкусните кебапчета.

Веднъж Вучо, вбесен от нашето настойчиво присъствие, ни подгони с дърво. Но миризмата на кебапчетата толкова дразнеше вкуса ни, че нищо не беше в състояние да ни пропъди. Тогава съдията каза:

— Да ги почерпя с по едно кебапче, защо не! Но убеден съм, че това ще им стане навик. А навикът е втора природа на човека. После какво ще ги правя?

21

ГРЕШЕН ЧОВЕК

Някога „хаджийството“ беше на мода в Стипоне. Който не можеше да стигне до Ерусалим, отиваше четири пъти до Рилския манастир, за да получи титлата „черек хаджи“, което значи четвърт хаджия. Но това не винаги имаше значение. Данчо бабин Сусин беше ходил деветнадесет пъти на манастира, а стражарите пак го хокаха.

— Не искат да ме признаят за „черек хаджи“! — се оплакваше той. — Но утре все пак тръгваме, нали?

Всички обещахме.

Рано-рано сутринта се измъкнах от къщи бос, без шапка и право към „Кръстето“ в „Ергишето“. Там ни беше срещата. Заварих Данчо и другите деца готови за път.

Небето беше още осеяно със звезди, месецът плуваше спокойно и ни светеше по пътя. Ние толкова бързахме, че не ходехме, а просто тичахме. Не можехме да се отървем от страха, че ще ни настигнат домашните.

Пътувахме неуморно цял ден и късно през нощта приближихме манастира, но не влязохме в него. Вратите бяха затворени, затова останахме да спим под боровете.

На другата сутрин, щом забиха камбаните, Данчо скочи и започна да вика:

— Хайде ставайте, че ще закъснеем за хляба!

Като влязохме в манастира, аз се изплаших. Толкова много калугери, с големи нечисти бради и страшни очи! Но Данчо се разпореждаше като в къщи. Отведе ни в кухнята, взе от магера хляб и сирене и веднага ни впрегна на работа. Трябваше да чистим лук и да подклаждаме огъня, на който варяха казани с фасул.

До вечерта всички стаи бяха заети по околии и ние нямаше къде да спим. Един калугер ни прибра в кухнята пред килията си, но при условие, че ще чешем поред лежащия парализиран в килията калугер с „попадийка“ — дървена лопатка, едната страна на която беше грапаво

набраздена. Ние добросъвестно се изреждахме да изпълним поетото задължение, а парализираният грухтеше от удоволствие. Изпъкналите му очи се въртяха на всички страни.

По едно време в килията влезе пълен господин с хубави граждански дрехи и незабелязано от парализирания измъкна изпод възглавницата му нещо като бохчичка, която сложи в куфарчето си.

После калугерът ни разказа, че парализираният бил по-рано игумен, имал много пари. Гражданинът му бил братов син и коджа парици изял на чичо си...

Много още ни разправя приказливият калугер, ала ние, изморени и затоплени от догарящия в огнището огън, сме се унесли, без да усетим.

— Ставайте, че ще ходим на свети Лука. Сега ще видим кой е грешен и кой не е! — ни разбута на сутринта Данчо.

Тръгнахме през гората. По пътя за постницата на свети Лука беше вървеник от хора — старци, мъже, жени и деца, — всички бързаха към постницата.

Подралици богомолци бяха налепили по иконите на параклиса петачета, които Данчо жално погледна.

Доиде ред и на провирането, което трябваше да отдели грешните от праведните хора. Влизаше се през долния широк отвор на пещерата, а се излизаше от горния, по-тесен, като се минаваше през една тясна и стръмна междина, мъчно проходима за пълни и тромави хора. За нас, дечурлигата, това беше игра. Ние се провряхме няколко пъти.

Веднаж обаче отворът се оказа задръстен от един пълен човек, който не можеше да се измъкне ни нагоре, ни надолу. Той пухтеше, ръмжеше и риташе във въздуха за голямо удоволствие на нас, намиращите се под него хлапетии.

— Тоя не го иска нито бог Саваот отгоре, нито свети Лука отдолу — подхвърли Данчо и като извади от джеба си един гвоздей, мушна с него задръстения в дупката. Той изрева, напъна се силно още веднаж и изскочи навън, като събори върху нас дребни камъчета и пясък. Ние го последвахме със смях и шеги по адрес на скъсаните му панталони и помощта, която му оказахме, за да излезе праведен. Той, ядосан, се извърна, хвана ме за рамото и ме разтърси. Дневната светлина освети лицето му и ние познахме в него братовия син на парализирания игумен.

— Ти, господинчо, си грешен и нямаш право, да биеш праведните хора! — се обади в моя защита Данчо.

Аз се дръпнах встрани и погледнах надменно отупващия дрехите си „грешен“ човек.

22

НАКАЗАН

Все ми се искаше да вляза в бостана на Колчо Терзията, но не се решавах. А пък хубави бяха пустите му царевици — листата им зажълтели, зърната на мамулите млечни, само като ги гледаш, да ти се прияде!

Обиколих отвсякъде трънената ограда и като открих удобно за прехвърляне място, изкачих се на крушата, за да видя дали няма някой наблизо.

От крушата се виждаше чак до гарата. Там маневрираше локомотив, из чийто комин излизаше гъст пушек. Горещината беше заседнала над стипонското поле. Следобедното слънце силно журеше, а под сливака при ергишето пладнуваше стадо. Тишина. Не се чуваше дори птичи глас.

След като се уверих, че няма кой да ме види, аз се смъкнах от крушата и внимателно прескочих оградата.

Озърнах се. Нямах време за губене. Нахвърлих се върху царевицата, откъснах няколко мамула и мислех да си тръгвам, но се сетих за Данчо и другите приятели, които ще ме упрекнат, ако не им занеса, и накъсах повечко. После ги натъпках под ризата, в джебове и в ръкавите на палтото, което прехвърлих през рамо като дисаги.

Натоварен добре, аз си тръгнах, но още нестигнал оградата, нещо префуча над главата ми и тупна наблизо. Беше камък.

— Стой, не мърдай! — чух гласа на Колчо Терзията, който неочаквано се изправи пред мен, сякаш беше изскочил от земята.

Докато се опомня, той ме сграбчи с едната си ръка, а с другата бръкна в пояса си, извади револвер и гръмна във въздуха.

Краката ми се подкосиха и аз заплаках с глас.

— Какво има, бе Колчо? — се обади пъдарят от пътя.

— Хайдук!

— Слушай, бе дете, ти не знаеш ли, че това е кражба, че нарушаваш закона? — почна да ме мъмри пъдарят.

— Какво му четеш евангелие! Няма да го оправиш. То джинсът му е такъв — ме ругаеше този, който си беше прехвърлил имота на жена си, за да накара тате да му плаща задълженията.

— Е какво да го правим, Колчо?

— Не знам! Ти си власт, ти ще кажеш!

— Да му простиш сега, дете е, пък ако втори път направи такова нещо, ще му наложим тежко наказание! — отсъди съчувствено пъдарят.

— Не! — изкряска Колчо и ми зашлеви плесница. — Ще обелим царевиците, ще ги сплетем на гердан и ще му вържем назад ръцете. После той пред тебе, ти след него и право в общината за акт. Нека видят хората какъв е синът на Божин!

Първото наказание се приложи. С царевичен гердан на шия и с вързани назад ръце тръгнах пред пъдаря.

— А бе, дете, защо крадеш чужда царица, та хем за тебе лошо, хем мене разкарваш, пък и баща си срамиш. Ами ако те вкараме в затвора? Я се виж на какво приличаш!

— На Левски! — се сопнах аз.

— Глупости! На Левски!

— На Левски я! Аз съм апостол!

— Е, като си апостол, какво е това около шията ти? — ядосано каза пъдарят.

— Верига! — троснато отвърнах аз.

Пъдарят замълча. Изглежда, че смяташе за излишно да спори с мене. Пък и аз започнах да размислям. Думите на пъдаря, че срамя баща си, ме доста засегнаха.

С влизането в Стипоне смелостта ми окончателно се изпари. Почнах да чувам подигравки и дюдюкания. Но ние не се отбихме в общината.

— Върви напред! — ми заповяда пъдарят.

Щом стигнахме до нашия дюкян, той ме дръпна за рамото и ме спря.

— Бае Божине, не е моя вината. Колчо Терзията ми заповяда да го откарам в общината, но ние с тебе сме стари приятели, оставям на теб да го съдиш.

Пъдарят свали от шията ми гердана с царицата, праметна го през рамо и си отиде.

— А бе, как можа да сториш такава нещо! — неочаквано меко започна да ме съди тате.

— Ама бае Колчо... — замънках аз.

Но името Колчо даде обратен резултат. Тате избухна, грабна аршина и ме зашиба с него. Разбрах какво го толкова оскърби.

ТРОГАТЕЛНО ПОСРЕЩАНЕ

В средата на месец септември учебните занятия още не бяха започнали. Тъкмо се бяхме записали и ни разпуснаха за обирането на царевицата. След свършването на тази полска работа пък започнахме да се подготвяме за посрещането на граф Игнатиев. Малките ученици режиха къси пръчици, а ученичките поръбваха трикольорчета. По-големите деца ковяха плата върху пръчиците и купът от байрачета растеше. Едновременно с това учителят Радуилски ни учеше да пеем един приветствен химн.

— Игнатиев е стигнал Пловдив — каза дошлият от гарата чиновник.

Беше събота, ясен септемврийски ден. Слънцето припичаше. Още от дванадесет часа перонът на гарата и цялото поле от двете страни на линията се изпълниха с хора. Освен местните граждани бяха дошли и селяни от близки, па и от по-далечни села.

Ние, учениците, заедно с учителите бяхме заели челните места. След нас се редяха чиновниците, зад тях търговците и еснафът, а по-нататък народът. Въпреки заповедта на околийския началник за тишина глъчката не стихваше.

Изведнаж някой извика:

— Път, моля! Дайте път!

Народът напираше.

— Път! — кресна околийският и сабята му блесна във въздуха. Хората се стъписаха, разделиха се на две и съдийката, доста пълничка, мина гордо-гордо с букет в ръка.

Едва заела предно място, и се чу пищялката на локомотив. Сега вече гласът на началника се стопи. Народът забръмча като кошер. Откъм завоя на линията се появи пушек, а малко след това се показа и локомотивът, който силно пухтеше.

Влакът спря.

— Ре, си, сол — тихо даде тон учителят Радуилски.

— „Русите са наши братя, наша плът и наша кръв...“ — гръмна, но не по ре, си, сол известната тогава българска песен.

Още не свършили, и рамката на един вагонен прозорец се изпълни с едрата фигура на генерала.

— Ура-а! Ура-а-а! — се раздраха гърла от викове. Това продължи няколко минути и ако граф Игнатиев не беше дал знак за спиране, „ура-то“ може би щеше да продължи до вечерта.

Той искаше да говори, но съдийката го изпревари. Тя се повдигна на пръсти и му поднесе букета. После се изкашля и смутено заговори:

— Ние винаги ще имаме за идеал начертаната от вас Санстефанска България — каза тя на македонски диалект.

Граф Игнатиев попита:

— Ако съдя по вашето наречие, вие сте македонка, нали?

— Да, ваше сиятелство — отвърна с треперещ глас тя.

— Предайте на вашите съотечественици да не губят своите сили. Събирайте ги и в момента, когато всичко бъде готово, аз ще ви дам първия сигнал да употребите вашия юмрук — и той вдигна свитата си на юмрук ръка.

— Аман, бе Игнатиев! — чу се гласът на македонска дядо Нуне, който беше успял да се промъкне доста близо до вагона.

Учителят Радуилски използва краткия промеждутък на относителна тишина, удари камертона по нокътя си и с глава, скрита между нас, отново даде тон:

— Ре, си, сол.

Отново прозвуча същата песен, изпълнена от пискливи детски гласчета. Но сега вече пропяха и чиновниците, а след тях и народът. Байрачетата се вдигнаха нависоко и почнаха да се веят.

Граф Игнатиев се трогна. Вдигна ръка. Песента замря.

— На колене! — изкомандува околийският.

Хилядният народ коленичи и се наведе за поклон. Скрит зад учителя, аз се надигнах и обхванах с поглед перона. Той беше почернял от издути гърбове.

Развълнуван, граф Игнатиев се опита да заговори, но не можа да се овладее и заплака. Това повлия на околните хора и те също се разплакаха. Вълната от плач се разнесе и по-нататък и заля цялото разчувствувано множество. Хълцаха чиновниците, хълцаха

железничарите, пътниците, децата, мъже, жени, всички без изключение.

Плачът се усилваше и нямаше кой да даде сигнал за тръгване. Машинистът, чието изцапано от сажди лице също беше набраздено от потоци сълзи, погледна часовника, съобрази и даде пълна пара на локомотива. Сигналната камбана обаче не удари. Влакът тръгна. Покатерилите се по вагоните хора едвам успяха да наскачат и изпопадаха върху множеството, което размахваше кърпи.

НОВИЯТ ДИОГЕН

Ранна пролет. Дните бяха още студени. Дюкянджиите често прибягваха до кафенето, за да си стоплят ръцете. Вучо още палеше печката. Беше му приятно да идват при него. Научаваше новини, пък и пари падаха по малко.

Тази сутрин, макар че в кафенето имаше доста хора, беше тихо. Никой не говореше.

— Да не минава пренос, та мълчите? — още неседнал, каза Анго, синът на хаджи Станьо.

— О, Анго, добре дошел! Какво има по Софията?

— Хора има, Вучо, много хора, а не като в Стипоне!... — той не се доизказа. Смукна силно цигарата и шумно изхвърли дима навън.

Никой не шукна. Всички знаеха, че е заядлив и не искаха да се залавят с него.

Анго беше най-големият син на ходжата. От пиене на ракия лицето му беше спечено, а погледът мътен. Обличаше се по граждански — с бомбе, дрехи от европейски плат и лачени обувки. Който не го познаваше, би помислил, че с тая подстригана брада, черни засукани нагоре мустаци и колосана яка ще да е поне бирник или дори началник на земеделската каса. Но той си беше само Анго. Никога нищо не работеше. Продаваше имоти, отиваше в София и там пропиляваше всичко.

Хаджията имаше още двама сина. Средният, още докато беше жив баща му, задигна от скритите наполеони триста парчета, прогуля ги из Пловдив, губи се известно време и най-после хаджията узна, че станал музикант в някой тракийски полк. Не се върна вече в Стипоне. Умрял във военна болница.

Най-малкият беше малоумен. Той не излизаше от къщи, държаха го затворен.

Когато Анго се прибереше в къщи, най-голямото му удоволствие беше да гуляе с циганина Манго. Затова хората ги наричаха ту анговци,

ту манговци.

Анго често си позволяваше жестоки шеги над Манго. Караше го да ляга по гръб в Стоювата кръчма и му наливаше с фуния вино в устата. Циганинът се съгласяваше на това, тъй като получаваше по един грош подарък.

Сега Анго търсеше повод да се спречка с някого във Вучовото кафене.

— Е, колар Петко, каква е хавата? — подкачи той седналия до тезгяха колар.

— Добра е! Но не прилича на млад човек да говори така с по-стар от него — отвърна обидено чичо Петко. Той беше тих човек, но сега го доядя на този пияница.

Анго скръцна със зъби. Не беше свикнал да му се правят забележки.

— Добре, дядо Петко, щом е така, я ми кажи защо остана тук твоят Павел?

— То не е твоя работа! — отвърна троснато коларят.

— Че не е моя, не е, ама все пак питам, срамота ли е? — гласът на Анго стана дрезгав и зъл. — Ти беше проглушил света, че Павел учи за владика, пък то какво излезе... — той погледна Вучо и му смигна.

Чичо Петко плати кафето си и без да каже ни дума повече, излезе.

Павел колар Петков следваше втора година в семинарията. Според баща му той бил първият ученик и затова хората се чудеха защо след коледната ваканция той не замина, а си остана в къщи. По същата причина и Анго, който му беше съученик в основното училище, сега се подкачи с баща му.

Павел не обичаше Анго и странеше от него. Не ходеше по кръчми, а седеше в бозаджийницата. Той се беше налапал със знания, философствуваше много и говореше разпалено за световните работи. Мнозина го слушаха със зяпнали уста.

— Храна трябва не само за стомаха, но и за душата. Човек, лишен от духовна храна, е равен на животно. Като Анго например.

Говореше за Наполеон, за ползата от лекарите, за изобретателя Едисон, но никога за религия.

— Сигурен съм, че никой от вас не е чувал за доктор Давилà.

Младежите, пък дори и възрастните, които през това време се намираха в бозаджийницата, цъкаха с уста.

— А пък именно той е открил цяр против болките в стомаха. — Павел извади от джеба си бучка захар и шишенце, пълно с кафява течност, капна няколко капки и подаде захарта на един от калфите, когото никак не болеше корем.

Друг път пък пренесе слушателите си в древна Гърция, като им разправи за Диоген.

— Та ви казвам, този Диоген е търсил хора. Собствено не какви да са хора, а човеци, истински човеци.

Трети път предложи да се даде представление.

— Знаете ли какво е това представление?

— Знаем, знаем, нали миналата година идва един талианец с кукли.

— Не! — извика Павел и махна с ръка. — Аз ви говоря за театър, в който играят живи хора, а не кукли! Сега в цяла България в посъбудените градове се дават представления. Само Стипоне спи!

— Добре, бе Павле, да дадем и ние представление, ама как, какво ще представим? — обади се Манаси, калфата на Петър Чипия.

— Не берете грижа, аз ще ви науча.

Предложението се прие.

На другата вечер Павел събра хората и започна да им обяснява.

— Ще представим Диоген. Той е светла личност. Аз ще бъда този мъдрец. А вие — второстепенните личности. Друго — да помислим и за друго нещо...

— Васил Левски! — се обади Манаси.

— Прав си! Ще го дадем в жива картина. И него аз ще играя.

Подготовката започна, репетициите се правеха най-редовно и най-сетне настъпи денят на представлението.

В дъното на голямата училищна стая направиха върху газени сандъци сцена. Вместо завеса Павел обтегна шарена черга.

Салонът беше пълен с публика.

Циганинът Ибо свиреше с кларнето.

Удари училищният звънец, осветлението изгасна. „Завесата“ се вдигна и всички ахнаха. На сцената бяха изправени с отворите нагоре няколко каци, които изпущаха неприятна миризма. Изведнаж из каците започнаха да се подават главите на някои калфи.

В залата гръмна смях.

— Тс-с-ст! — изсъска Петър Чипия.

На сцената се появи Павел колар Петков с фенера на баща си. Той беше бос, с препасано на кръста попско расо, гологлав и с разрошени коси.

— Диоген! — извика някой от публиката.

— Тс-с-ст!

Новият Диоген размаха фенера и почна да се взира в каците. Той тупваше по темето всеки калфа, който нетърпеливо надигнеше глава.

— Какво търсиш, Диогене? — се чу глас от една каца.

— Човеци търся, но истински човеци, а не тунеядци.

„Артистите“ любопитно се изправиха в каците си. Това не беше предвидено в пиесата, но се хареса на публиката, която почна да ръкопляска.

— Ето такива човеци търся аз — сериозно каза Диоген, като посочи с протегнатата ръка главите в каците, — такива човеци, които не грабят народа, не лихварствуват, а се стремят към светлина!

Залата гръмна от одобрителни викове. Орце Солунчето напусна представлението. Кларнето отново запищя.

Дойде ред и на втория номер. Звънчето иззвъня. Завесата на части се вдигна отново.

На сцената беше построена същинска бесилка. Облеченият в комитски дрехи Павел колар Петков беше стъпил върху буренце от коняк. Главата му беше впримчена във въже, завързано за бесилката. Джелатската роля играеше Манго. Изправен до бесилката, той държеше края на увитото около кръста му въже и чакаше заповед. Около бесилката стояха няколко облечени в турски дрехи калфи с изписани мустаци и начернени със сажди лица.

Изведнаж светна бенгалски огън.

— Бутни бурето! — изрева един от „турците“.

Бурето се търкулна, обаче Манго не охлаби въжетото, както му беше заповядано, а го задържа стегнато на кръста си и Павел действително увисна на бесилката. Той зарита с крака. „Турчинът“ Манаси веднага съобрази и удари силно по ръката циганина, който изпусна въжетото. „Левски“ се строполи на сцената и повлече със себе си „палача“.

Някой извика:

— Вода!

Колар Петко и жена му се втурнаха към сцената. Чу се плач. В залата настъпи смущение.

Но „Левски“ бързо се съвзе. Той скочи, махна въжето от шията си и каза:

— Мълчи, мамо, такава ми е ролята!

Завесата падна, но още преди да писне кларнето, тя пак се вдигна и Павел заговори:

— Почитаеми госпожи и господа! Мръсният хаджи Станъов син и тук си показва истинското лице. В турско баща му искаше да предаде Левски, а сега той посегна и върху мене. Циганинът призна, че Анго му обещал още един лев, ако задържи повече въжето. Но той се лъже. Тези, които преди малко бяха в каците, люто ще му отмъстят.

— Ура-а-а! — се чуха гласовете на калфите.

— Да живее Левски! — се обадиха някои от публиката.

Павел колар Петков направи дълбок поклон.

АНГЛИ И БУРИ

След представлението Стипоне се оживи. В дюкяните, кръчмите и кафенетата се говореше само за „Диоген“ и „Левски“. Стипончани се настървиха и искаха още представления. Това окуражи Павел колар Петков и след няколко дни той замина за София.

Не се мина и седмица и той се върна придружен от един гражданин, който стовари в училището няколко сандъка.

— Сега ще видите новото чудо на науката, магически фенер! — каза важно Павел пред насъбралите се в бозаджийницата хора.

И наистина до вечерта още чужденецът закова бяло платно на една от стените на голямата училищна стая.

— Готово! — извика Павел. — От осем часа почва представлението!

Стипончани плащаха по два гроша за жълто парченце хартия и влизаха в училищната стая.

Стаята се напълни, осветлението угасна и над главите на публиката се плъзнаха сноп лъчи. Те идваха от примитивния кинематографически апарат, който гражданинът беше поставил на издигнат дъсчен балкон над вратата.

Апаратът забръмча и на четвъртитото бяло платно се появиха няколко крави, които спокойно пасяха.

Гласът на оператора изгърмя:

— Швейцарски пейзаж! Крави!

— Живи! — се чуха гласове.

Ръкопляскания.

Операторът пак се обади:

— Един младеж се къпе в океана!

Апаратът пак забръмча и от бялото платно срещу публиката застрашително тръгна влак. Жената на Цвятко Сарача изпищя уплашено. В салона настъпи суматоха.

— Моля тишина! — строго извика операторът. — Грешка е станало! Пардон! Пфу, пфу, пфу! Влакът пристига в Лондон!

Чак след това се яви и младежът, който щеше да се къпе в океана.

— Младежът се съблича!

Една след друга дрехите бяха свалени и хвърлени върху морския пясък.

— Той е гол!

Обяснението беше излишно, жените и без това замърмориха.

— Той се хвърля във водата!

— Брей, дали няма да се удави! — чу се глас от публиката.

Но младежът заплува свободно и ние от първия ред снишихме глави, за да не ни изпръска с вода.

Платното се изгуби в тъмнината.

— Океана! Океана! — се чува гласове.

— Това не е обикновено представление! Тук няма бис! Сега ще видите Англо-бурската война! — продължи операторът и пушна снопа светлина.

— Ура-а! — извикаха някои.

Тази война беше известна на стипончани. Всички съчувстваха на бурите, които се биеха срещу англичаните, за да запазят своята независимост. Дори ние, децата, играехме на англи и бури. А в Стоювата кръчма имаше и картина.

Сраженията на екрана почнаха. Бурите пълзяха по скали и стреляха срещу англичаните, които залягаха, отстъпваха и пак настъпваха. А през това време падаха хора и умираха.

— Пат, пат, пат! Чат, чат, чат! — имитираше стрелбата операторът.

Публиката седеше като закована. Само от време на време се чуваше някоя въздишка.

Сраженията продължаваха с още по-голямо ожесточение. Най-после бурите победиха.

— Браво-о! Ура-а! — закряска възторжено публиката, която беше изцяло на страната на бурите.

Лампите светнаха. Публиката си тръгна.

— Много пък знаят това вашите хора! — каза операторът на Павел колар Петков, когато заприбира багажа си.

— Знаем, я! — сопнато отвърна калфата Манаси, който чу тия думи. — Много добре знаем какво искаха англите и какво искаха бурите!

— Вярвам, вярвам! Само че се повреди картината, в която побеждават англичаните.

— Това не е вярно! — възмутено възрази Манаси.

— Е, добре де, няма да се караме за коварния Албион! — примирително каза операторът и се качи на колата върху сандъците.

Никой в Стипоне нито вярваше, че могат да бъдат надвити бурите, нито пък искаше това.

ПАТЕ ФРЕР

— Тържествата продължават! В неделя ще пристигне друго чудо!
— съобщи важно Павел колар Петков в бозаджийницата.

И наистина в неделя още рано сутринта на Стоювия харман беше опъната голяма бяла палатка.

Щом пусна църква, по чаршията префуча Данчо бабин Сусин, който крещеше:

— Чудото пристигна! Дръжте се, хора! Напред към Стою Пазарджиклията!

Около палатката се струпа гъмжило от мъже, жени, деца.

Изведнаж сърцата ни трепнаха. Глас като из фуния заповтаря:

— Пате фрер, Пате фрер, Пате фрер!^[1] — а след това човешки глас продължи: — Вход три гроша, десет яйца или младо пиле.

От палатката излезе един мъж, облечен в шалвари и с нацапано от червена боя лице.

— Всички навън! — весело каза той. — Билетите ще се продават пред вратата!

Там бяха сложени два сандъка, а от палатката продължаваше да се чува тенекиеният глас:

— Пате фрер, Пате фрер, Пате фрер!

Повечето хора пристигаха с кошници яйца. Някои си плащаха, а други носеха живи пилета или кокошки.

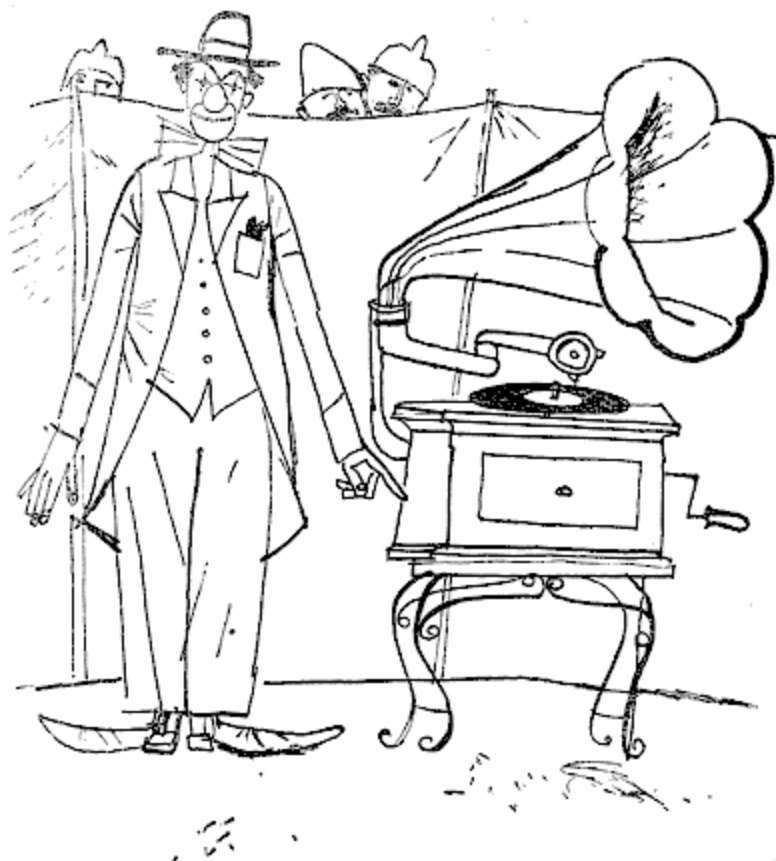
Аз доста се чудех какво да занеса. Яйца нямаше, пилета също, а за пари и дума не можеше да става — никой нямаше да ми даде. Найсетне ми хрумна една спасителна мисъл — отидох при насадената квачка, измъкнах яйцата изпод нея и — беж на Стоювия харман!

Щом влязох в палатката, ококорих очи и заразглеждах любопитно обстановката.

Върху една маса беше сложено сандъче, на което се въртеше нещо като воденичка, а над него стърчеше голяма фуния.

— Най-голямото чудо на света! — важно говореше представленджията, облечен като лекар в бяла престилка. — Това е грамофон „Пате фрер“, най-знаменитото изобретение на Едисон Велики!

Публиката тропаше с крака от нетърпение, а фунията продължаваше да повтаря своето „Пате фрер“.

Когато палатката се изпълни с хора, човекът с бялата престилка нави някаква пружина на сандъчето, сложи нещо черно отгоре му и извика:

— Тишина!

Колелото на воденичката се завъртя още по-силно и от фунията се чу многоизвестната в Стипоне песен: „Ристовице, млада невясто...“

— Под сандъчето е скрит Манго, той най-много пее тази песен! — изказа недоверието си касап Лазар.

Представленджията, като чу тия думи, махна воденичката и обърна сандъка. Той беше празен. Касап Лазар се смути, цъкна с уста. Недоверието беше победено.

След тази песен фунията запя друга, също тъй известна: „Аз съм мома англичанка...“

Ибо кларнетистът замижа. После извади от пояса си скришом кларнето, клекна на земята и тихичко-тихичко засвири по песента. Той използва случая да обогати репертоара си.

[1] *Братя Пате* — името на фабрикантите на плочите — повтаряло се за реклама. — Б.а. ↑

КАТЪРЪТ — КОНСЕРВАТОР

Баща ми се много зарадва, като видя да влиза в дюкяна чичо Дончо от Габаре.

— Разгеле, Дончо, господ те праща! — го посрещна тате. — Заповядай, седни!

— Господ няма мешавина в моята работа, ами горският ме е нещо заял и затова съм дошел в Стипоне — дело имам. Кажи сега за какво съм ти притрябвал? — въпреки делото весело отвърна чичо Дончо, като седна и засвива цигара.

Тате извика на отсрещния кафеджия да донесе две кафенца — това значеше една чашка кафе, разделена в две малки като напръстник кафени чашчици.

Двамата приятели, сърбайки кафенцето, се разбъбриха за това-онова и най-после баща ми попита госта си дали няма някоя и друга лисича кожа.

Чичо Дончо, който се славеше като изпечен ловджия, пламна от радост. Нему точно сега му трябваха пари. На адвокат трябваше да се плаща.

— Имам, братко, как да нямам, таман пет парчета. Ще ти ги дам, ама по кого да ти ги пратя?

Двамата се позамислиха. Чичо Дончо пръв се сети и предложи:

— Моят катър е в хана. Минко нека го яхне и отиде в село. Сега няма още пладне, тъкмо време за пътуване. Утре ще се върне с кожата!

Аз се зарадвах, но баща ми се колебаеше дали да ме прати. Кой знае какво можело да ми се случи по пътя.

— Хайде де, какво ще му се случи! Той е вече голямо момче! Пък и новото шосе е чудо! Катърът си знае пътя — куцук-куцук, право в село.

— Тате, нека да отида! — окуражих се да го помоля и аз.

Баща ми се усмихна и склони.

Дадоха ми торбичка с храна, възседнах катъра, чичо Дончо го тупна по задницата и ми пожела „на добър час“.

Наистина щом катърът стъпи на шосето, уверено заситни по него. Всичко вървеше добре, само едно не ми харесваше — че той е без оглавник. Въпреки това аз се успокоих — нали животното си знаеше пътя. Пък и известно е, че когато добитъкът се връща в къщи, той не се заплесва по разни треви. Ясла го чака.

И на моя катър изглежда мисълта му беше заета само по торбата със зоба, защото лекичко-лекичко предеше с краката си.

Един наш съсед, който се беше подпрял на косата си сред намиращата се край шосето зелена ливада, като ме видя, викна:

— Минко-о! Поспри малко да ти кажа нещо!

Уви, нямах спирачки — липсваше оглавник.

Отминах, без да спра. До мен долетяха шеговитите думи на другия косач:

— Остави го! Подгордял се е Минко, катър язди, не забелязва хората!

Шосето беше доста пусто — нямаше движение. Яздех си доволен и дори запях:

Юнак върви през горица зелена...

Наслаждавах се на собствения си глас. Но катърът изведнаж се отби от шосето и сви по един възлизащ нагоре път. Изглежда, че беше някогашен римски, тъй като големи камъни, сякаш ребра, изпъкваха тук-таме. Но накъде ме води катърът? Употребих всички усилия да го върна на шосето: шляпах го с плесница по шията, ритях го с крака, но животното прояви характер и не се подчини.

Като видях, че няма друг изход, предоставих се на неговата воля — може би то искаше да мине по някаква пряка пътека. Нали чичо Дончо каза, че то си знаело пътя и ще ме отведе направо в селото.

Навлязохме в гъста букова гора. Беше приятно прохладно, слънцето проникваше през рехавата дантела на буковия листак, но нещо все ме смущаваше. Обикновено щом животните насетят вада, веднага отиват към нея. А катърът, както се изрази нашият съсед

косачът, „не забелязваше“ шуртящите чешмички и продължаваше да се изкачва.

Пътят започна да става все по-стръмен и по-стръмен. Направих отново опит да го върна обратно и той като че ли се поспря. Реших да скоча. Но катърът сякаш разбра намерението ми и не беше съгласен с него, защото веднага се закатери нагоре, като се гмурна в тунел от бодливи храсти.

Аз се впих с крака в слабините му. Слава богу, след малко слънцето блесна в очите ми — бяхме излезли на открито. Пред мене се изправи огромна камера от дребни камъни. Оттук вече — си казах аз — мулето няма накъде да мърда. Но се излъгах. Катърът се покатери по грамадата, като остави след себе си да се търкалят камъчета.

Щом стигнахме върха, той заситни надолу, като стъпяше толкова внимателно, че въпреки страха си се удивих на това. Сега вече окончателно забърках конците. Катърът стъпи на един чакълест гребен, едва ли по-широк от половин метър. Този гребен, както разбрах отпосле, бил някогашен път, съединяващ двата дола, но сега беше почти разрушен от пороищата и представляваше нещо като тесен мост. Катърът бавно стъпяше по него и никак не се интересуваше от това, че щом отпуснех крака, те увисаха над бездната. Замижах. Страх ме беше да гледам. Но мулето изведнаж спря. Отворих очи — не бяхме изменили нито половината от този своеобразен мост. За миг катърът разтърси тялото си и изрева. После отново тръгна...

Все пак, макар и по тъмно, стигнах благополучно в селото. Катърът ме заведе право в двора на чичо Дончо. Като ме видя, стрина Дончовица се затюхка, ядосваше се, че мъжът ѝ е пуснал катъра без оглавник и не ме е предупредил да внимавам мулето да не се отбие по стария път, по който е минавало толкова години поред. Грамадата камъни била натрупана, за да не се излъже някой да мине по „мъртвешкия път“, както го наричали селяните.

Ние обаче минахме. От напрежението и страха през нощта ме втресе, но на сутринта всичко беше минало.

Стрина Дончовица ме нахрани, даде ми кожата, но сега вече окачи оглавник на мулето и аз, като го яхнах, здраво застисках това кормило и внимавах да не се повтори вчерашното премеждие.

ОХ, НА МАМА ДОКТОРЧЕТО!

— Бае Божине, твоето момче е свободно, я ми го прати в амбулаторията да се навърта около мене. Моят фелдшер е болен и няма кой да ми помага — каза доктор Градинаров на тате, когато един ден се срещнаха на чаршията.

— Добре, бе докторе, нямам нищо против. Щом имаш нужда от помощник, давам ти го — отговори поласкан баща ми.

Мама ми изми главата и краката, облякох чисти дрехи и бях готов за помощник.

От къщи право в амбулаторията.

— Браво! Ето че и аз като всички знаменитости се сдобих с асистент! — ме посрещна весело докторът.

Какво значеше думата асистент аз не знаех, но ми се стори, че е нещо важно и се почувствувах издигнат, в собствените си очи.

Бързо свикнах с реда в амбулаторията, научих се да разпознавам най-употребимите лекарства, миех стъклените хаванчета и изобщо, ако не напълно, поне отчасти можех да заменя фелдшера.

Болните ме гледаха с уважение и се подчиняваха, когато ги подреждах на скамейката в чакалнята.

С всичко свикнах, само раните ме плашеха. Но в присъствието на доктора се стараех да не се издам.

Веднаж в амбулаторията влезе майка с малко дете. Тя го притискаше до гърдите си.

— От какво страда детето?

Майката не отговори. Само погледна детето си.

— Какво го боли? — повторно запита докторът.

— Че знам ли аз? Цяла нощ е пищяло.

Докторът помисли малко, после улови детската ръчичка, пипна коремчето му, сложи слушалката си на гърдичките му и най-сетне прегледа и ушите му. Детето писна.

— Ясно! Ухото! Сложи детето на тоя стол!

Майката се подчини.

— Дръж, Минко, легенчето и го притисни под самото ухо. Ама лекичко, да го не заболи! — той излезе в аптечната и се върна с гумена тулумбичка.

Аз държех кривото легенче под ухото на детето и видях само как докторът вкара в него върха на тулумбичката и стисна с длан гумичката. Нещо ми причерня, премалях...

Когато отворих очи, докторът държеше под носа ми шишенце с амоняк.

Но втори път вече не припаднах.

Друг път в амбулаторията докараха един селянин с окървавено лице.

— Аман от тия ваши спорове за имот. Ще се изпотрепете за пуста земя, а в края на краищата само два метра ви трябват.

Докторът много се ядосваше на такива случаи.

Щом станеше шест часа, той ми втикваше в ръката петдесетстотинкова монета, а понякога, особено когато беше имало повече работа, и по лев.

Една вечер се почука на вратата. Беше лекарят. Той ме хвана за ръката и пошепна:

— Хайде да отидем до някой си Тодоричин. Знаеш ли къде живее?

— Знам.

У Тодоричини видях не само сиромашия, такава имаше и у нас, но и голяма мръсотия. Деца, прасе, куца кокошка — всичко беше заедно. Прозорците затулени с парцаливи черджета, по земята слама и мирис на гнилоч. В дъното на пруста пъшкеше, легнала върху слама, болната жена. До нея баба държеше газениче, а мъжът стоеше изправен.

Докторът коленичи до болната и с часовник в ръка опита пулса, после сложи ухо и на гърдите. Той беше замижал както винаги, когато прислушваше болните. Но този път прислушването продължи твърде много. По едно време се чу леко хъркане. Погледнах го — той заспал... Този ден той беше прегледал твърде много болни...

Понякога след работа ме пращаше да му занеса чантата в къщи, а сам се отбиваше в Стоювата кръчма.

Един ден след като се разделихме, мама ме прати в кръчмата за оцет.

Заварих доктора там, той разказваше на другарите, си нещо весело. Всички се смееха.

Застанал на вратата, стеснявах се да вляза.

— А-а, моят асистент! — извика докторът, щом ме зърна. — Какво в кръчмата?

— За оцет!

— Бае Стойо, я дай оцет на моя асистент! — поръча той и втична в ръката ми едно левче.

Когато занасях на мама спечелените от „асистентството“ пари, тя винаги ще каже:

— Ох, на мама докторчето — и ме целуваше по челото.

МИНИСТЪР

За стипончани беше станало нещо обикновено да им местят околията. Тъкмо някой пристрой стая за даване под наем или отвори „ресторант“, и хоп, една нищо и никаква телеграма идваше да развали сметките му. Околията се закриваше и коли, коли се занизваха с прашните архиви на учрежденията. Чиновниците заминаваха и Стипоне запустяваше.

Само старшията Панайот беше несменяем, той все си оставаше. Той беше единственият представител на властта, който като глог заби корен в Стипоне, и единственият човек, който скришом се радваше, когато местеха околията. Мразеше чиновниците, не можеше да ги търпи, защото бяха все по-горни от него и началствуваха. Пък и иначе си му беше добре. Останал сам, той се излежаваше, отпускате и напълняваше.

Ето че пак дойде нареждане за местене на околията. Но освен околийският началник, който замина за София да действа посредством един свой роднина министър да се отмени нареждането, другите чиновници останаха по местата си. Всички бяха убедени, че поне сега, при този министър, няма да има местене. Това дразнеше старшията и той още повече намрази разните банкови началници, бирници и пр.

Отдавна беше минало три часът, а чиновниците още седяха пред Вучовото кафене на сянка. Едни играеха табла, други карти, а трети пушеха и си подхвърляха закачки. Юлското слънце силно журеше и никому се не отиваше на работа.

И дюкянджиите също бяха обхванати от мързел. Те си топяха краката в уличната вада, за да се разхладят.

Точно в това време от горния край на чаршията, където се съединяваше пътят от гарата, се зададе старшията Панайот, пред когото вървеше един гражданин. Веднага с тях се изравни и изскочилят от една странична улица Данчо бабин Сусин. Щом го

видя, старшията го извика при себе си и нещо му пошепна на ухото. Данчо погледна гостенина, поздрави с козируване и веднага се спусна надолу към Вучовото кафене.

— Министърът иде! — извика, колкото му глас държеше, той.

Чиновниците изтръпнаха. Докато разберат къде е, що е, Данчо продължи да вика надолу по чаршията:

— Министърът иде!

Настъпи суматоха. Чиновниците бяха заградени като кокошки в хамбар. Никакво прелитане. Министърът вече приближаваше. Той беше висок човек, с чисто, избръснато лице, малки подстригани черни мустачки, бяла корава шапка и нови ясносиви дрехи от тънък мек плат. Ходеше леко, с наведена глава и сам си носеше куфарчето. След него като дресирано куче вървеше старшията Панайот.

Чиновниците се изправиха, свалиха шапки и се поклониха.

Министърът се отпрати към околийското управление.

Чиновниците се пръснаха като пилци, всеки се втурна към учреждението си. Мнозина изпратиха записки до жените си да се приготвят за посрещане на важен гост. Министър пристигнал. Всеки от тях беше тайно за себе си решил да го покани у дома си.

Дюкянджиите нахълтаха боси във Вучовото кафене.

— Това се казва народен човек! — взе думата пръв Петър Чипия. — Сам си носи багажа!

— Прав си! — отвърна Цвятко Сарача. — Не е като народняшките министри, да им слугуват цял полк хора.

— И как тихичко стъпя, като мушичка! — додаде и Вучо.

— Аз нали ви казах, че няма да мествят околията! — весело, но важно каза и току-що влезлият Орце Солунчето. — Ето че и самият министър ни идва на крака. Аз знаех, че ще дойде. Още като бях при него, ми обеща. Стар познат.

Обаче старшията Панайот с идването си прекъсна Орцевите хвалби.

— Е, Панайоте, къде остави министъра? — запитаха едновременно мнозина.

— В дранголника! — усмихнато отвърна Панайот, като си потриваше доволно ръцете.

— А! — ахнаха всички и го погледнаха въпросително.

— Че там ще го тикна, та няма да го поставя на началническия стол!

Чорапът бързо се разплете. Не бил никакъв министър, а международен апаш, заловен при кражба в експреса и свален на стипонската гара.

Орце Солунчето използва разказа на старшията, за да се измъкне незабелязано.

След малко надойдоха и чиновниците. Те се нахвърлиха върху старшията и го заплашиха с уволнение. Той обаче си плати спокойно кафето, усмихна се злорадо и излезе.

Мина седмица, а старшията все чакаше началника и държеше затворен министъра, като му даваше само по малко хляб и вода.

Сега вече на чиновниците правеше удоволствие да минават край околийското управление, където в надземния етаж, в тясната стаичка с железни решетки стоеше затворен „министърът“. Щом той се покажеше на прозорчето, те вдигаха бастуни и го ругаеха. Не можеха да му простят изпитаната тревога и унижение.

Но той ги гледаше с тъпо безразличие — не разбираше какво искат от него. Беше чужденец.

— Или е шваба, или е талианец, па даже и ингилиз може да е, но едно да знаете, не е русняк — каза чичо Мито.

— И аз така мисля, русняк не краде! — отвърна баща ми, чието русофилско чувство винаги е било силно.

Всички говореха против „министъра“, жените измислюваха какви ли не истории за него. Само Данчо бабин Сусин го жалеше. Вечер, когато улицата запустяваше, той се покатерваше като котка по стената, улавяше се за решетките на прозореца и свирваше. Министърът се показваше на прозорчето и Данчо пробутваше между железните пречки парче хляб и нещо друго. „Министърът“, брадясал, без яка, с изпито лице, се улавяше за решетките и безпомощен, но с преизпълнени от благодарност очи, гледаше дълго отдалечаващия се от него Данчо бабин Сусин.

Една вечер Данчо пак се покатери. Свирука, вика, но никой не се показва на решетките.

„Министърът“ беше откаран в София.

30

СЕЛСКО ТЕСТО

В Стипоне хората се делеха на групи и махали. Земеделците повечето живееха в покрайнините, еснафите и чиновниците — в чаршията и около черквата. Дюкянджиите се държеха малко нависоко, а чиновниците — о, те бяха убедени, че са направени от по-друго тесто. Отношението им към хората от околните села, които идваха петъчен ден на пазар, беше повечето надменно. Наричаха ги „селско тесто“. Понякога дори и калфите се подиграваха и устройваха разни шеги с тях.

Щом Петър Чипия излезе в петъчен ден от кундурджийницата си, неговите калфи веднага нагласяваха „играта“.

Забождаха отдолу под възглавницата, предназначена за седане на клиентите, една голяма игла, вдяната с дълъг общарски конец, приспособена така, че при потегляне да се изправи с върха нагоре и да убоде седналия на стола човек. Конецът биваше прокаран под „пангото“, общарската маса, така, че да не се вижда. Единият калфа улавяше края му и се правеше на зает с някаква работа, например отброяване на дървените клечки от тенекиената кутия, а другият в това време се изправяше до вратата в очакване на жертвата.

— Ей, байо, ела да те питам нещо! — викна калфата на един минаващ по чаршията селянин.

— Няма да купувам кундури — отвърна селянинът, който стискаше в ръцете си гърне с масло.

— Не те викам за това. Искам да купя маслото — възрази сериозно калфата.

Доверчивият селянин влезе в дюкяна и седна на посочения му стол.

— А! — скочи като ужилен от оса той.

Калфата беше дръпнал конца. Със забита в задника игла селянинът изхвъркна от дюкяна, като повлече след себе си и конца.

Калфите също изскочиха навън и се запревиваха от смях.

Чираците пък на Юрук Димо, за да не паднат по-долу, измислиха друга подигравка. Увиха в халваджийска хартия едно шило така, че да заприлича на фишек, пълен с монети. Те го оставиха на улицата, покриха с прах конеца, с който го бяха завързали, и скрити в дюкяна, държаха края му.

Жертвата беше пак селянин. Щом забеляза фишека, той почна да се озърта и като се увери, че никой не го следи, бързо се наведе да го грабне.

— Уа-а! — му подвикнаха калфите и опнаха конеца.

Сега вече дойде ред и на Колчо Терзиевите калфи.

Щом по-старият от тях видя, че пред шивачницата са се събрали повече селяни, той излезе навън, устреми поглед към чичо Митовата стряха и почна да вика:

— Ей, махай се от керемидите, бе! Ще ги строшиш!

Всички погледнаха нагоре. Смехът на стоящите пред дюкяните калфи даде на селяните да разберат, че това беше шега.

Един петъчен ден по чаршията се разхождаше селянин, който, кой знае защо, си беше притиснал лактите до гърдите и с неподвижно протегнати напред ръце се взираше във фирмите.

Изведнаж от кундурджийницата на Петър Чипия изскочи единият калфа и заприказва със селянина.

— Кундури ли търсиш?

— Отдека па разбра? — усмихнато отвърна селянинът.

— По очите. Влизай в дюкяна! Имаме всякаква стока.

Селянинът влезе, но продължаваше да държи ръцете си в същото положение.

— Да не те болят нещо ръцете? — с престорено съчувствие запита калфата.

— Тцъ! — цъкна в отговор селянинът.

— Е, тогава защо си държиш така ръцете?

— Земал съм мяра за кундури на жената! — отвърна селянинът и накара калфата да премери няколко чифта женски обувки по разстоянието между ръцете му.

— Нямате по мярата на жената.

Но калфата излезе съобразителен. Дръпна една обувка от поличката, втикна я в ръчната мярка на селянина, притисна му ловко ръцете и викна:

— Тия стават! Хайде честито!

Селянинът не се досети. Плати.

— Откъде си ти, байно? — попита калфата.

— От Кутрахци.

Калфата се усмихна. Това село беше на три часа от Стипоне.

— Та значи ти цял ден си държал така ръцете?

— Ами какво да правя, като нямаме дома конец — отвърна примирено селянинът, сложи кундурите в торбата и излезе от дюкяна.

— Селско тесто — каза старият калфа и смигна към другите.

31

ТАНЕ ТАНТУРА

Много лаком човек беше този Тане. Дадеше ли му някой цял самун хляб, той веднага го изяждаше. А пък овощията обичаше повече от всичко друго. Видеше ли някоя отрупана с плод слива, веднага го удряше на молба.

— Стрино, дай малко джанки!

Никой не му отказваше. Даваха му с шепи, от сърце.

Тане Тантура не беше стипончанин. Мито Ачкакански го беше довел някъде от Балкана. Беше доволен от него — добре му гледаше добитъка, пък и земеделската работа вършеше с мерак.

Набит, много мускулест, с криви крака, мечешки ръце и къс дебел врат, Тане беше здрав физически, но слаб в ума. Главата му беше едра и валчеста, скулите изпъкнали, носът месест, а очите детски — наивни. Той беше незаменим подражател на разни животински гласове: лаеше като куче, мучеше като крава, крякаше като жаба или пък свирукаше като кос. Но след такива номера винаги извикваше:

— Тутун!

Знаеше, че с тях развлича хората и си искаше възнаграждението.

Веднаж тъкмо излизах от лелини Спасини и ето насреща ми Тане. Като ме видя, той се доближи до оградата и извика:

— Како-о! Како ма!

— Какво има, бре Тане? — му се обади леля.

— Да тресна от джанката, та да поручам, а?

— Тресни, бе Тане.

Като се намери под дървото със зрелите сливи, той загрухтя като шопар. Без да губи време, прегърна стъблото и го задрусаше с все сила. Земята се покри със сливи.

— Како-о, да ручам ли? — с детински поглед замоли той.

— Ручай, ручай, колкото искаш!

— Ии-и, колко много сливи! — се зарадва Тане и почна лакомо да ги хрупа.

Веднаж на задушница ми се случи да отида с Тане в гората за дърва. По целия път той спа на заднището на колата.

Не беше лесно да го събудя, но най-сетне той стана.

Есента беше попарила габеровите листа. Навсякъде се виждаха поникнали вече кърпикожухчета, сини минзухари.

— Ти закарай воловете да пасат, пък за дървата не бери грижа, аз ще натоваря колата! — каза Тане, като се протегна.

Аз подкарах воловете нагоре из лъката. Добитъкът почна да пасе. Оставих го и се изкачих на Латинкината скала. Оттук се откриваше чудна гледка. Букашът беше пожълтял. Само дъбът още се зеленееше. Долу в полето блестеше реката. По-нататък се виждаше пушек от влак. Улисан, не усетих как мина времето. Когато си спомних пак за Тане и погледнах към дола, колата беше вече натоварена, но Тане го нямаше при нея. Потърсих го с очи и най-сетне го зърнах в лъката. Беше се качил на една круша и разтърсваше клоните ѝ с такава сила, сякаш буря беше нападнала дървото. Но това не продължи дълго. След малко Тане се смъкна. Още не слязъл до долу, видях го отново бърже-бърже да се покатерва нагоре. Помислих, че крушите са му се видели малко и иска да си натръска още. Но дървото си остана спокойно.

Изведнаж от гората излезе една мечка, която си клатеше главата ту на една, ту на друга страна. Тя бавно отиваше към крушата. Щом стигна до дървото, мечката наведе глава към земята и почна да яде круши.

— Тане-е! Под крушата има мечка! — извиках, колкото ми глас държи. Викът ми изгърмя в лъката и ехото върна: „мечка-а!“

Изведнъж „туп“ и той се строполи пред самото животно. То изръмжа и търти да бяга.

— Срещна ли мечката, мечката? — бяха първите Таневи думи.

— Видях я от скалата.

— Тя ме заплюва, заплюва, магарецата! Ама се изплаши. Бяга, бяга.

Впрегнахме воловете и поехме обратно за дома.

Когато стигнахме гробищата, беше вече тъмно. Единственият коларски път минаваше през тях. Друг нямаше.

Тане изведнаж се удари по челото и почна да мърмори:

— Абата! Абата, абата съм забравил, там до кладенчето.

Наистина дрехата му не беше в колата.

— Ти карай, карай, аз ще те настигна — добави той и хукна да бяга в противоположна посока.

Спрях колата. Не смеех да мина сам през гробищата. Зачаках Тане. Времето минаваше, а той не се връщаше.

— Тане-е-е! Тане-е! — почнах жално да викам аз.

Никакъв отговор.

Нещо ме жегна. Досетих се, че Тане се е уплашил от гробищата и напразно го чакам. Затова, страх не страх, поведох воловете. Беше се вече съвсем стъмнило. По небето нямаше никакви звезди. Изведнаж си спомних за баба Тана, която ни беше разправяла, че на задушница мъртвите излизали да ядат. Уплашено погледнах към мястото, където беше погребана тя, и изписках ужасено: между мъждукащите из гробовете светлинни на кандилата се провираше баба Тана и идеше право към мене...

Хукнах да бягам...

Когато дойдох на себе си, бях целият мокър. Нашите ме намерили паднал пред портата и ме свестили с вода.

По-късно воловете сами докараха колата.

Тане Тантура не се яви вече в Стипоне.

32

ЛОШО! ЛОШО!

За да изплати дълга от поръчителствата, тате продаде и голямата къща. Сега вече останахме само с дюкяна и двора с плевнята.

Веднаж тате и Мито Ачкакански влязоха в обора.

— Ето тука, Мито — тате посочи към едната стена, — ще направя ясли. Сено има достатъчно от Минината ливада, дворът е широк и в него спокойно могат да нощуват десетина кираджии.

— Ти си го добре намислил, Божине, ами току да почнем да стягаме дюкяна.

— Ето от тия дъски ще сковем тезгях и скамейки — каза тате, доволен, че чичо Мито одобрява плана му.

За една седмица нашата кожухарница се превърна в кръчма. Тате склучи заем от Мито Ачкакански и замина да докара пазарджишко вино. Върна се със своя талига. Беше я купил от Пловдив заедно с един едър и жилав кон, сляп с едното око.

— Купих го евтино, от казармата на артилерийския полк. За десет лева — каза тате и тупна коня по корема. Добичето не мръдна.

Чичо Мито разчекна устата на коня и отсече:

— Малко е дъртичък, ама нищо, ще ти върши работа.

— Ще върши, ами. Минко ще кара пясък на шосето, че много пътна тегоба ми се е натрупала — той ме погледна усмихнато.

Отначало ханджилъкът тръгна добре. Дворът беше постоянно пълен с кираджии. Тате се радваше и с радост отиваше из пазарджишките села за вино.

Обаче щом се зазими, кираджиите секнаха. Виното за София се караше с влака. Сега очаквахме само на кръчмата. Баща ми беше недоволен. Не можеше да понася пияните.

В стаичката до кръчмата, в която живеехме, ясно се чуваха честите караници между пияните клиенти, които обикновено нямаха мярка на устата си. Между тях често бяха и Цвятко Сарача, Петър Чипия и Колчо Терзията. Това особено ядосваше тате и една вечер той им каза:

— Как не ви е срам! Опропастихте ме с поръчителството и пак ми се влачите!

— Да си отворил църква, а не кръчма — му се сопна Цвятко Сарача.

— Кръчмата е един вид обществено заведение и никой не може да иска билет за влизане! — се обади и Колчо Терзията.

— А бе, Божине, защо дърдориш! Като ни даваш вино, не ти ли плащаме? — нахално се намеси и Петър Чипия, който развърза кесията си и хвърли на масата няколко гологана, които се търкулнаха по земята.

Тате, ядосан от наглостта и безсрамието на своите длъжници, се готвеше да каже нещо, но в кръчмата влезе жената на Цвятко Сарача. Тя се приближи до мъжа си и му зашепна нещо на ухото. Но той, вместо да стане, я блъсна силно в гърдите и тя падна по гръб на земята.

— Не те ли е срам да биеш жена си! — избухна тате и ѝ помогна да стане.

— И твоята...

— Така ли! — изкрещя тате и му шибна една плесница.

— Ей, хора! Божин утрепа мъжа ми — зарева Цвятковица, която се беше изправила разчорлена до вратата.

Веднага се яви старшията Панайот. След като усмири пияния, той състави акт на тате, че в кръчмата му имало караница и с това се нарушавала нощната тишина.

Още на другия ден баща ми затвори кръчмата.

— Гладен ще умра, ама с пияни не се разправям вече — каза той на мама. Тя отначало замълча, но изведнаж изплака и промърмори:

— Лошо! Лошо!

33

ШАПКАТА НА ЕЛЕНКА

— Я си дай свидетелството, Еленке, да видя дали минаваш! — каза тате, като взе от сестра ми училищното свидетелство, поразгледа го и после го даде на мен да прочета бележките.

— Български — 2, аритметика — 2, геометрия — 2. И по-надолу две и все две. — Еленка се разплака, аз спрях да чета.

— Продължавай! — заповяда тате.

— Богослужение — 3, рисуване — 3, ръкоделие — 5, пеене — 5 и гимнастика — 6.

След двете петорки и шесторката настъпи обрат. Еленка плесна с ръце и почна да скача от радост.

— Няма какво да лудуваш. Не си заслужила. Ще те дам да учиш занаят.

На есента той отведе Еленка в София.

За Коледа сестра ми не си дойде в Стипоне. Мама се разтревожи, а тате беше доволен. Той получи писмо от своя приятел, у когото живееше сестра ми, с което му обясняваше, че Еленка трябвало да остане за празниците, защото господарката ѝ, негова позната шивачка, имала много работа. Така щяла да научи по-добре занаята.

Зимата мина.

Пред Великден от Еленка се получи писмо.

Тате веднага взе парчето хартия от мамините ръце и ми го даде да го прочета. Сестра ми се хвалеше, че била добре и получавала вече по пет лева седмично. Щяла да си дойде, щом привършили великденската работа.

Ние с брат ми се зарадвахме и започнахме с нетърпение да очакваме деня, в който тя ще пристигне, като, разбира се, очаквахме да ни донесе подаръци.

Представях си нейното завръщане. Ето ние сме на гарата, чакаме влака. Той се задава, спира. Еленка скача от вагона и — право към нас с подаръците.

Най-после дойде и желаният ден.

Два часа преди пристигането на влака аз и брат ми бяхме вече на гарата. Мама дойде по-късно, а тате остана в дюкяна, защото си имаше работа.

Влакът пристигна, но от никой вагон не се показва Еленка. Страшно разочарование.

— Мамо, мамо! — чу се изведнъж гласът на сестра ми.

Но чудна работа, тя никъде не се виждаше.

— Мамо! — се извика сега вече по-отблизо и пред нас се изправи Еленка, но не нашата Еленка, а друга, софийска. Тя беше в шарена басмена рокля, а на главата си вместо забрадка носеше капела като съдийката.

— Мари, какво е това чудо на главата ти, Еленке? — ужасено попита мама.

— Какво чудо? В София хората не ходят със забрадки. Там дамите носят шапки — някак си надменно отвърна софийската Еленка.

Обаче на нас това не направи очакваното впечатление. Капелата ни дразнеше, тя ни се виждаше нещо съвсем извън нормалния ред на нещата. Затова ние с брат ми веднага изтичахме към дюкяна и право при тате. Разревахме се и занареждахме като за умряло. Струваше ни се, че сме станали за присмех на цялото Стипоне.

След малко пристигнаха мама и Еленка.

— Какви са тия маймунджилъци? — ги посрещна баща ми и дръпна капелата от главата на сестра ми. Сламата се раздробя в ръцете му.

Ние бяхме удовлетворени, но сестра ми плака цяла седмица. Обаче в края на краищата и тя се примири, турна си забрадката и кенарлията риза. Стана пак нашата предишна Еленка.

34

НА БАНИ

Болните от ревматизъм стипончани, пък и някои здрави почти всяко лято отиваха на „жежката вода“.

Водите на този четиридесетградусов извор не бяха още каптирани и въобще не беше построена нито една баня, нито никакви други сгради.

Щом настъпеше топлото време, около него започваха като гъби след дъжд да никнат направени от черги или слама колиби, а по течението на извора се изграждаха с камъни дупки, които се зашумваха с разлистени букови или дъбови клони. Това бяха, тъй да се каже, „кабинките“ на „жежката вода“.

Това лято съдебният пристав пак идва да описва нещата ни в кожухарницата и затова, макар тате да имаше ревматизъм и да се гласеше да отиде на бани, не можеше да изпълни намерението си. Много ми беше мъчно, че аз трябваше да остана в Стипоне, а Данчо бабин Сусин щеше да е на „жежката вода“, където смятах, че ще бъде весело.

Преди Данчо да тръгне, аз малко завистливо му казах:

— Ти си късметлия, Данчо!

— Защо? — с престорена наивност ме запита той.

— Защото баба ти има ревматизъм.

— Че нали и баща ти има ревматизъм?

— Е да, ама...

Но след няколко дни и на мене ми „излезе късметът“. Фелдшерът отиваше на баните и ме взе със себе си да му прислужвам.

Когато се изкачихме на хълма, в подножието на който се намираше „жежката вода“, и погледнахме към нея, стори ми се, че местността прилича на същинско индийско селище. Цялата беше осеяна с колиби, много колиби. В края на този индийски бивак се виждаше брезентова палатка, над която стърчеше знамето на Червения кръст. В нея се помещаваше амбулаторията на стипонския фелдшер.

Там се настаних и аз и фелдшерът ме научи да му помагам в някои обикновени, по-прости работи. Данчо като че ли ми завиждаше на тази „професия“, защото често ме подиграваше:

— Уф! Миришеш на карбол!

В палатката дойде да гостува временно и новият полицейски пристав. Той заедно с фелдшера често се измъкваше и отиваха уж да берат разни лековити бурени.

Веднъж един секретар-бирник донесе армаган кълцано месо и лозови листа. Трябваше да се сготвят, а приятелите се гласяха да „отиват за бурени“. Затова фелдшерът ме попита:

— Гледал ли си как майка ти готви лозови сарми с месо?

Кимнах утвърдително с глава.

— Добре! Тогава ти ще сготвиш сармите! Ама да внимаваш да не изхабиш месото! — строго поръча фелдшерът и прибави: — Че ние отиваме по работа.

Когато фелдшерът и приставът се отдалечиха, Данчо се примъкна:

— Какво ще правиш? — попита той.

— Сарми... от месо... с лозови листа! — важно натъртих аз.

— Вземи ме тогава за помощник, аз съм виждал как баба прави сарми.

— Добре! — снизходително се съгласих аз, макар че вътрешно се зарадвах, тъй като не бях много уверен в познанията си.

Запретнахме ръкави и се заловихме да прилагаме знанията си в готварското изкуство. С общи усилия се сетихме, че трябва да нарежем лук и магданоз, да сложим сол и ориз на месото. После го направихме на продълговати топчета.

Дотук работата вървеше добре, но когато почнахме да увиваме малко сплеснатите топчета в лозовите листа, яви се сериозна пречка. Листата се оказаха непокорни — сармите се развиваха.

— Ами сега?

Гордостта не ни позволяваше да потърсим съвет от баба Суса или някой друг външен човек, трябваше сами да си помогнем. Най-после аз се ударих по челото и извиках:

— Намерих!

— Какво, бе Минко?

— Не питай много, ами тичай при баба си за конци!

Америка беше открита и без Колумб.

След малко Данчо се завърна с голямо кълбо бели конци. Ние бяхме спасени. Всяка сарма омотахме здраво с конци, от което те станаха красиви. След това ги наредихме в котлето, поляхме ги с минерална вода и окачихме котлето над приготвения от Данчо „индийски огън“, устройството на който се състоеше от забит кол, на края с кука, на която висеше котлето.

Поддържахме огъня и чакахме с нетърпение да уври гозбата и да се върнат приставът и фелдшерът.

Към обед те се завърнаха, като водеха със себе си къосавия калугер Спиридон, чието гласче беше истинско детско дискантче. Той обикаляше селищата и събираше помощи за техния манастир.

Те всички харесаха сармите и като възнаграждение дадоха и на Данчо да ги опита.

Оттогава и Данчо започна да се навърта край палатката на фелдшера и да си предлага услугите за готвене.

Калугерът се задържа още някой и друг ден, като заедно с другите двама, въоръжени с ракия и зелени краставички, отиваха към студеното изворче „да берат лековити билки“. Летовниците ги нарекоха „трите светители“, а ние с Данчо бяхме провъзгласени за „придворни готвачи“.

Една сутрин, преди да тръгнат „трите светители“, фелдшерът ни поръча да сварим яйца и компот.

— Яйцата няма защо да варите на огъня. Ще ги сложите в тази кошничка и с нея ще ги спуснете в горещия извор. Пет минути им стигат.

— Какви ти пет минути! — се обади калугерът. — Те нямат часовник. Най-добре е да повикат Топорко да им изпее „Иже херувими...“

— Вярно, бе! — се засмя фелдшерът. — Забравих, че Топорко е тук. Той е цял будилник! Но слушай, Минко, щом стигне до „животворящей троице“, ще вадите яйцата, иначе ще преврат!

Повикахме Топорко, силно пелтечеция клисар на стипонската църква. Той смяташе, че има хубав глас и въпреки недъга си обичаше да пее. Почувствува се поласкан от поканата и дойде.

Приготвихме яйцата и когато той запя своето пелтечецо „Иже херувими“, ние потопихме кошничката в горещия извор. Когато стигна

до „животворящей троице“, яйцата бяха наистина сварени.

Втората част от „менюто“ беше по-лесна. Откъснахме отрупани от плод сливови клонки, сложихме ги във врялата вода и те скоро се разцъфнаха. Малко пепел и захар довършиха компота.

Не се мина много време и клатушкащите се „три светители“ се зададоха надолу по стръмната пътека, като дружно пееха:

„Исайя ликуй...“

Друг път, когато фелдшерът беше пак нейде „по работа“, в палатката на червения кръст влезе прегърбена бабичка, която се оплакваше от силни болки в стомаха.

— Дай ми, баби, някакъв илач! — се замоли тя.

— Че какъв илач да ти дам, бабо, като не знам! Фелдшера го няма.

— Ох, сине, много ме боли! Ти нали си му помощник, все ще знаеш. Такива едни капки имаше, от тях ми дай! — продължаваше умолително да настоява тя.

Погледнах закачената на подпорния кол фелдшерова чанта с червен кръст на капака, в която той държеше обикновено лекарствата си, и си спомних, че веднаж той капна от едно шишенце с тъмна течност няколко капки във филджан с вода и даде на един старец, когото също болеше корем. Колко бяха капките, не преброих, но на болния му мина. Реших и аз да дам на бабата от същите капки. Прегледах шишенцата и се спрях на едно, което ми се видя, че е същото като онова. Капнах няколко капки от него в една ракиена чашка и ги подадох на бабата.

— Капни, сине, още две-три, че по-скоро да ми мине — помоли пак бабата, — недей толкова се скъпи!

Така да бъде, прибавих.

Към обед, когато фелдшерът се върна, един брадясал селянин дотича и събщи, че бабичката била много зле, устата ѝ посинели.

Лекарството не помогнало.

— Какво лекарство? — ме погледна учудено фелдшерът.

Силно смутен, извадих от чантата шишенцето с тъмната течност и му го показах.

Фелдшерът ядосан ми се скара, но веднага заметна чантата, заповяда на селянина да намери прясно мляко и тръгна.

После разбрах, че съм дал на бабичката мораво рогче. Но тя имала още дни да живее, пък и капките не са били много.

След като бабичката беше спасена, в палатката се устрои съд с участието на пристава. През време на съвещанието стражарят стоеше във на пост, а палатката беше блокирана от любопитни, които различно коментираха случката. Някои предлагаха да ми ударят един пердах, но други ме защитаваха и смятаха фелдшера за виновен. Въпреки искреното съжаление за грешката, която неволно бях сторил, аз смятах последните за по-прави.

Най-сетне ме повикаха вътре, за да ми прочетат присъдата.

Приставът, след като ми прочете цяло „евангелие“, строго каза:

— За случая има две наказания: едното е да преспиш в мазето на участъка заедно с лудия Чочо, а другото е да изпиеш две дози олеум рицини (рициново масло). Избирай!

Изпаднах в ужас само от предположението за възможността от първото наказание, но и второто не обещавахе нищо хубаво, макар и да не разбрах от латинското название за какво се отнася. Затова се колебаех. Но Данчо, който беше дошел с мене за кураж, ме смушка и аз се съгласих на второто. Не беше лесно да преспиш с луд, макар и само една нощ.

Приемането на дозите олеум рицини все пак стана насилствено. Приставът държеше устата ми разтворена, а стражарят сипа в нея дозите.

Процедурата се свърши набързо. Приставът ме изпъди, като каза:

— Оттук нататък природата е на твое разположение...

След два дни, изтощен като войник от разбитите Наполеоновы войски и придружен от Данчо, се мъкнех бавно към Стипоне.

35

КАПАН

Много късно разбрах, че прясното масло било хубаво нещо. Мама никога не ни даваше да вкусим от него.

— Я не пипайте, то е акано — ни удряше тя като малки през ръцете, когато посегнехме към котлето с масло.

— Като е акано, защо го ядат чиновниците? — се сопваше сестра ми. Нали беше по-голяма.

— Те са фармасони. И костенурки ядат. Трайте до Петровден, па тогава ще ви препържа от него в тигана.

И наистина като дете аз познавах вкуса само на пърженото масло.

— Дай ми барем сиренце! — се примолвах аз.

— Няма сирене! Отчупи си хлебец и изтичай до ливадата, та си хапни киселец. Той дава здраве.

Най-сладкият киселец растеше в нашата ливада. Ходенето за зелено ни стана навик. Всяко лято преди коситба, па и след нея ние, децата, ходехме за киселец.

Ливадата беше до гората. Тя граничеше с голямата парна мелница на Софиянеца. Той беше оградил целия ѝ двор, па и градината с бодлив тел и храсталаци. Колчем отидех на ливадата, все поглеждах към мелничарската къща и се мъчех да си представя как живее Софиянеца, но високата бодлива ограда ми пречеше. Пък и голямото вързано куче беше страшно.

Един път откъм градината се чуха детски викове. Оставих киселеца, легнах по корем и долазих до оградата. Почнах да гледам през една дупка на храсталака. Момчето и момичето на мелничаря се гонеха. Момчето беше моя връст, а момичето по-малко. Облеклото на децата ми се видя много чудновато. Братчето беше с къси панталони, синя риза и бял каскет, а сестричето с тънка, къса до над коленете рокличка. Русите му коси бяха вързани с червена панделка и се рошеха от вятъра.

— Зуно, я ми докарай велосипеда — се чу гласът на брата.

— Их, бе Ното, не ми се отива чак до къщи — звънка в отговор приятен гласец.

През тази дупка на храсталака аз често следях игрите на софиянчетата.

Веднаж гумената топка, която Ното хвърли към сестра си, се търкулна до моя „прозорец“. Зуна се спусна да я хване, но щом ме видя, изпищя.

— Какво има, мари Зуно? — уплашено попита братът.

— Убодох се! — излъга успокоилото се вече момиче.

Следващите дни то често пропускаше топката към моята „наблюдателница“.

А когато един ден Ното изтича за нещо към къщи, Зуна се приближи до моя „прозорец“ в храсталака и със сладък, чудно звънлив глас запита:

— Какво правиш там?

— Бера цвол — смутено отвърнах аз.

— Какво е това цвол?

Аз веднага ѝ бутнах през дупката няколко стръка.

— Защо ти е този цвол?

— Ям го. Опитай и ти!

— Да не е отровен? — страхливо попита Зуна, като разглеждаше внимателно цвола.

— Не, благ е.

Зуна се пристраши и хапна от него. Окуражен, аз ѝ подадох още няколко стръка.

— Тия са от женски киселец и са по-крехки — ги препоръчах аз.

Зуна се изсмя.

На другия ден и Ното дойде до дупката. Нему също обясних какво нещо е цволът.

— А, тъй ли? — той се замисли. — Ами искаш ли да дойдеш утре у нас, да играем на войници?

На сутринта аз започнах рано-рано да се подготвям за гостуването. Извадих от сандъка новите си шаячни панталони, басмената риза и подкованите с гвоздеи обувки и всички тия работи пренесох скришом в обора и ги затулих под сеното в яслата. Но никъде

не можах да си намеря чорапите. Нямахше какво да се прави, трябваше да ги искам от мама.

— Имаше един Вучо, той баш по това време измръзна! За какво ти са чорапите? — ми се сопна тя.

— Ами ще ида до съдилището... може да ме вземат за практикант.

Щом чу думата практикант, мама отстъпи и ми даде белите вълнени чорапи.

Тъй като панталоните ми бяха смачкани, аз още от сутринта бях сложил на слънце пред обора няколко плоски камъка. Смъкнах старата риза, намокрих я с вода и покрих с нея опнатите на дъска панталони. Постъпих също като Колчо Терзията. Сложих върху ръбовете на панталоните нагорещените камъни и се залових за косата. Имах вече известна опитност. Шербетът имаше подходящата за случая гъстота. Намазах си косата, прикрепих на една цепка на яслите огледалцето и коленичил по бели гащи, почнах да се реша. Над челото косата прилепна добре, но перчемът на върха все още стоеше. Шербетът се беше свършил, засъхналата захар започна да се рони и положението стана безизходно.

През цялото време, докато трая тоалетът ми, кравата ни, която беше стелна, си хрупаше спокойно сено от яслата. Но кой знае по какво вдъхновение тя неочаквано извърна глава и ме близна по темето. Скочих и инстинктивно се пипнах по главата. Перчемът беше като затуткален и фризура ми в пълна изправност.

Обух набързо „изгладените“ вече панталони, измъкнах се от двора, пресякох чаршията — и право на гарата.

Зуна и Ното ме чакаха пред главната врата на градината. Със сресани коси, басмена риза, пристегнати с каишка панталони и подковани кундури аз влязох като гост в мелничарската къща.

— Как се казваш? — ме попита Ното.

— Минко.

— Ах, какво име! — възкликна Зуна и погледна дяволито брата си. — Хайде да играем на войници!

— Добре — сериозно отвърна Ното. — Но ще хвърляме жребие кой пръв ще бъде офицер.

Зуна спечели.

Двамата с Ното под Зунина заповед почнахме да маршируваме из градината.

Второто офицерство се падна на мене. Но аз отказах. Стеснявах се и измънках:

— Нека Ното е офицер.

— Добре — веднага се съгласи той. — Но когато командувам, искам да ми се изпълняват заповедите. Аз съм строг офицер.

Най-напред той ни изправи един до друг.

— Мирно! — изкомандува Ното. — Ходом марш!

Двамата със Зуна ударихме крак. Разветите от вятъра коси ме галеха по лицето.

— Зуна лявото рамо напред, а Минко право, марш!

Изпълнихме заповедта. Зуна зави вляво, а аз продължих направо.

Изведнаж ми притъмня. Земята се разтвори. Нещо изквича.

Нададох вик за помощ.

Когато ме измъкнаха от дупката, аз треперех от преживяната уплаха, но повече от яд и срам.

Двамата бяха използвали една празна варница, вързали на дъното малко кученце и замаскирали дупката с пръти, бучиниш и пръст. Направили истинска вълча яма.

Опитаха се да ме успокоят.

— Няма да ни се сърдиш, нали? — ми каза виновно Зуна, като ми подаде резен хляб, намазан с масло.

— Няма, но ако не ме карате да ям това!

Зуна ме погледна учудено, усмихна се и си взе обратно намазания с масло хляб.

След тази шега аз вече не стъпих на ливадата.

ПРАКТИКАНТИ

Кацналата върху носа ми муха ставаше все по-досадна, но аз стисках зъби, търпях и не мърдах. Пък и не можех, тъй като от едната ми страна стоеше учителят по български, а от другата тате.

— Лош почерк, а?

— Много нечетлив. Трябва да го обработи — отвърна учителят. Баща ми се загрижи. Неприятна му беше тази работа.

— Е, как да го оправим?

— Като свършим занятията, ще го дадеш в съдилището да практикува.

Решено. Щом мина Петровден и двамата с вуйчо Паневия Динчо седнахме до една изпоядена от червеи съдилищна маса.

Но писарят Йовко Угрин не ни остави да преписваме решения, както смяташе учителят. Той сложи на масата един куп призовки и заповяда да попълним втората им половина.

— Ти, Минко, на Мина момчето — шеговито каза той, — ще попълваш призовките за истците, а ти, Динчо, за ответниците.

Съдията беше в отпуск.

Масата на Угрин се намираще срещу нашата. Винаги следобед той си изуваше обувките — чорапи не носеше — и слагаше босите си миризливи крака върху напречната дъска, след което почваше да си упражнява почерка, като пишеше по десетина пъти едни и същи безсмислени думи и фрази. Но преди да пристъпи към тази „работа“, той вземаше един нов каравелов писец, издигаше го пред очите си и дълго се взираше във върха му. Щом откриеше някое влакънце, внимателно го махаше. След това напљунчваше писеца, топваше го в мастилото и упражненията започваха. Най-голямо внимание обръщаше на собствения си подпис, който украсяваше с всевъзможни завъртулки на края.

Като се наситеше на това удоволствие, той подпираше едно огледалце на попивателната преса и почваше да си вие на колелца

русите мустаци. После изкубваше новопоникналите косъмчета от гърбавия си нос и най-сетне сресваше алаброса. Привел в ред главата си, той зашляпваше с босите си крака към съдийския кабинет, който беше в съседство с нашата стая.

Вратата между двете стаи стоеше винаги отворена и ние с любопитство наблюдавахме „маневрата“ на нашия „шеф“.

Първом той поглеждаше портрета на княза, прекръстваше се, сядаше на съдийската маса и веднага с лапата си удряше звънеца.

— Заседанието е открито! Моля подсъдимите да заемат местата си!

Ние избухвахме в смях.

— Моля тишина! — той удряше, звънеца. — Грамотен, неграмотен, женен, неженен, осъждан, неосъждан. Това да се отбележи в протокола! — и току изведнаж извикваше: — Заседанието се закрива!

След „заседанието“ той ставаше от писалищната маса и отиваше към желязната каса, върху която стоеше шишето с вода. Наливаше си в съдийската чаша и подобно на своя началник изпиваше на глътки водата.

Щом часовникът удареше шест пъти, той се обръщаше към нас:

— Сега си идете, па утре ще ви науча как се номерират, прошнуроват и подпечатват канцеларските дела.

Но това не стана нито на другия, нито през следващите дни. Върху масата ни той трупаше все нови и нови призовки. Тази работа започна да ни омръзва.

В сградата на мировото съдилище, някогашен турски конак, се помещаваше и канцеларията на пристава.

Съдебният пристав, останал временно без писар и разсилен, ни обеща, че ако се преместим при него, ще ни плаща по лев на седмица. Приехме.

И тук имаше призовки, но по-малко. Бързо ги свършвахме. Това се хареса на началника ни. Спечелили доверието му, той ни даваше и ключа от тавана, където се съхраняваха секвестрираните предмети.

Веднаж приставът докара цял чувал суджуци, иззети от Стою Пазарджиклията. Качиха ги на тавана. Нашите „чиновнишки“ сърца трепнаха.

Когато стана време за обед, приставът се надигна от стола и каза:

— Хайде, деца, на ручок!

— Господин пристав, дай ни ключа от канцеларията, та като дойдем по-рано, да пометем и донесем прясна вода — плахо казах аз.

Началникът ни беше доволен от нашето старание и остави ключа.

Яли-недоляли, ние изхвъркнахме от къщи и право в канцеларията. Най-напред пометохме и донесохме вода. Но щом свършихме тази работа, веднага се качихме в склада и на бърза ръка унищожихме два суджука. Пийнахме си и водица и втори път напълнихме стомната.

Когато приставът дойде, всичко беше в ред. Той ни похвали.

Ден след ден ние, двамата практиканти, се промъквахме в склада, изяждахме по някой и друг суджук и изпивахме по цяла стомна вода.

Най-сетне един прекрасен ден разсилният се върна от отпуска. На другата сутрин трябваше да се състои търгът за суджуците.

— Я, Михале, се качи в склада и свали суджуците! — заповяда приставът на разсилния пред насъбралите се наддавачи.

Ние изтръпнахме.

Михал погледна учудено.

— Какво се пулиш? Не чу ли?

— Ама, господин пристав, аз вчера почистих склада и освен котли нищо друго няма.

Приставът навъси вежди, но съобрази:

— Съгласно член четиридесет и пет, във връзка с член шестдесет и осем, по неспазване на съществени формалности продажбата се отлага.

Наддавачите недоволно напуснаха канцеларията.

— Вие ли, бе гадини с гадини, изядохте суджуците? — избухна приставът.

Изправени чинно пред портрета на княза, ние мълчахме и трепереци, очаквахме присъдата. Тя последва и беше сравнително лека — по една плесница.

— Да се махате оттук, не ми трябва вече практиканти!

МУТОВОТО МАГАРЕ

Снегът се беше вече отдавна стопил, но над стипонския герен още лудуваше студеният мартенски вятър. Всички бяхме яхнали на голо конете и трепетно очаквахме командата на Данчо бабин Сусин. Докато другите коне мируваха, и моят дръглив Дорчо беше кротък. Но още ненасладил се на своето високо надмощие (другите кончета бяха дребни), едно от тях внезапно изцвили. Последваха го и другите. И Дорчо не остана назад. Той вирна глава, наостри уши и като бивш артилерийски кон, започна да рови земята с копита. Беше надушил, че става нещо.

— Раз-два, три-и-и! — прозвуча командата на Данчо.

Всички пуснахме конете в бяг. Отначало Дорчо бягаше тръс, но щом усети, че другите коне са наблизко, загалопира и избяга напред. Парчета пръст хвърчаха около мене. С притиснати колене и разперени ръце аз виках от радост. Тържествувах. Бях изпреварил всички.

Но след този кратък успех нещастие не закъсня. Дорчо се препъна, спъна колена и зарови глава в земята. Аз полетях напред, преобърнах се и паднах. Но излязох юнак, бързо се изправих на краката си и гузно се заозъртах. Другите „конници“ вече ме настигаха. Дорчо беше изопнал шия и тежко дишаше. Погледът ми отскочи встрани.

Мутовото магаре спокойно си зобаше от царския трън. Без много да му мисля, изтичах до него, бързо го възседнах, притиснах колене и го смуших с пирона, който винаги носех в джеба си. Магарето излезе благоразумно, заситни, после се хвърли в галоп и аз отново взех преднина. Но и този бяг не продължи много. Пред една вадичка магарето се стъписа, заби предните си крака в земята и — ни крачка напред. Смуших го с гвоздея, но то вместо да прескочи вадата, сниши глава и със задните си крака почна ритмично да хвърля текмета. „Конницата“ префуча край мене, а аз все още се мъчех да запазя равновесие. Но не успях. Залюлявах се ту на едната, ту на другата страна и най-сетне паднах напред. Докато се изправя, магарето се извърна, ритна ме с копитото по бузата, изрева и побягна. Аз лежах ранен. Кръвта зашуртя надолу по лицето ми. Пред мене мартенският вятър гонеше изскубнатите от конските копита тръни. През ума ми минаха заучените в училище Ботеви стихове: „Вихрите гонят тръне в полето...“ Но болката надви, притъмня ми и аз потънах в някаква пропаст.

Когато се свестих, кръвта още течеше от разцепената ми буза. Но нямаше, разбира се, никакви „самодиви в бяла премяна“...

Магарето се беше закrotило сред едноименните си тръни, от „конницата“ нямаше нито следа, а изправеният на крака Дорчо скубеше оскъдния троскот и нехаеше за моята „поругана чест“.

* * *

Мутовото магаре увековечи копитото си върху моята буза — аз останах с белег от ритника. Това не ми даваше спокойствие. Мъчех се да измисля някакво особено отмъщение, но нищо не ми идваше на ум.

— Гледай си кефа, ще му платим на магарето така, че ще ни помни, докато е живо — ме утешаваше Данчо бабин Сусин.

— Е, кога? — попитах нетърпеливо аз.

— Веднага, щом искаш! Иди размени яйца за ракия, пък аз ще взема хляб и право на герена.

Направих, каквото ми поръча Данчо.

Теренът беше пуст. Само Мутовото магаре пасеше сред трънака. Пристигна и Данчо. Без да губи време, веднага му нахлузи оглавника и

втикна края му в ръцете ми.

— Дръж го накъсо!

След това направи топчета от хляб, поля ги с ракия и започна да ги турга в устата на магарето, което отначало неохотно ги поглъщаше.

— За днеска му стига! Утре пак!

След няколко дни магарето толкова свикна с тия хлебни топчета, че щом ни видеше, затичваше се към нас и почваше да души шишето с ракията.

— Всичко е наред! Утре ще го закараме у вас. Чудо представление ще стане!

На другия ден Мутовото магаре беше в нашия двор. Данчо му сипа вече направо в паничка разредена с вода ракия и то я изпи до дъно. След това изпръхтя с ноздрите си като стар пияница.

— Готово! — извика Данчо. — Сега ще го избутаме на чаршията и ще му пуснем конски мухи. — Той ми показа кибритена кутия, пълна с такива мухи.

Магарето беше вече пияно. Едвам го изкарахме навън. То залиташе ту на едната, ту на другата страна. Дюкянджиите наизлизаха да видят какво става. За усиление на ефекта Данчо му пусна конските мухи под опашката. То започна да рита, изрева, колкото му глас държеше, завъртя се в кръг и се строполи на земята. Хората се запревиваха от смях.

— Язык за катехизиса, дето го учиш в училище! — ме смъмра тате, като ми залепи неизбежната плесница. — Никога да не мъчиш животно. То не знае да говори. Грехота е!

38

МРАК

— Срамота, не срамота, но дожаля ми за село! Толкова години не съм си ходил! — Тате се усмихна пресилено, не беше свикнал да говори за своите лични чувства.

— Добре, бе Божине, върви! Вземи и Минко със себе си, ако искаш — отвърна мама и също се усмихна.

На другата сутрин рано-рано двамата върху Дорчо — тате на седлото, аз зад него — тръгнахме на път. Обикновено конете не дават да ги възседат на задницата, защото това място е слабо, скокотливо, обаче Дорчо беше търпелив. Той вървеше ходом, но тъй като беше едър кон, пътят му спореше и още при изгрев-слънце приближихме Вакарел.

Аз вдишах дълбоко свежия, чист въздух и ми се струваше, че камбаната на „Шарената църква“, която се червенееше горе на височината, бие над самата ми глава. И подвикванията на овчарите, които подкарваха овците си по ридищата, се чуваха като много отблизо.

Щом стигнахме вододела, тате дръпна юздата и Дорчо спря.

— Хайде слизай! Оттук нататък е нанадолнище и няма защо да мъчим добичето! — каза той и скочи на земята.

Не тръгнахме веднага. Тате заразглежда местността. Гледката беше приятна. В различни страни се виждаха пръснати махали. Вляво се виеше шосето и се спускаше към дола. Тате се извърна и започна да се вглежда в близките паянтови къщи, през олющените мазилки на които се виждаха лесковите им ребра. Стените им бяха окичени с гирлянди от сушени червени пиперки. Повечето от къщите нямаха прозорци, а някакви дупки, облепени с хартия. Дворовете бяха оградени с кирпичени зидове и на много места се белееха забити на колове говежди и конски глави. Зли кучета налетяха върху нас и ние едвам се измъкнахме от запустялото село — хората бяха по къра.

Навлязохме в бостаните и вървахме дълго из жълтеещото се вече царевично море. Когато излязохме от него, пред нас се изпречи голяма

римска могила. Оставихме Дорчо да пасе и се изкачихме на върха ѝ.

— Виждаш ли това, дето се чернее ей там в полите на планината? — посочи тате към юг.

— Виждам! — отвърнах аз, като продължавах да си държа ръката над веждите, за да си засълтам очите от слънцето.

— Това е „Йени хан“, Нови хан. И там кипеше живот някога! Какъв живот! Имаше един хан с триста оджака и толкова голям двор, че свободно побираше цял полк войска. Но сега къорав оджак не се вижда. За двадесет години всичко е изравнено със земята. — Тате въздъхна.

Смъкнахме се от могилата и тръгнахме през ожънатите ниви. По пряката пътека не срещнахме никого. Беше тихо, само чучулигите летяха срещу вятъра и пееха под синьото небе.

Когато стигнахме до Кремиковци, татевото село, беше вече тъмно, но над планината се показва пълният месец и къщите се бялнаха. Тате дръпна юздата на Дорчо пред един разграден двор.

— Няма ограда, няма нищо! — измърмори недоволен той и слезе от коня.

Кучетата лавнаха и се спуснаха към нас. След малко една врата се хлопна, излезе човек и почна да гони кучетата, като им подвикваше:

— Чиба, бре гяволи!

Къщата, в която се беше родил тате и в която живееше единственият жив от рода му заварен брат, приличаше на същински обор. Около пушливото огнище се бяха натъркаляли върху рогозка четири деца, до които не можеше да се доближи човек, ако не си стисне носа. Миришеше на кочина.

Синове и снахите на татевия брат му целунаха ръка и се изправиха смирено до вратата. Те не говореха. Бъбреше само стрина Гюргя, която се оплакваше от сиромашията, и то така, сякаш тате беше виновен, че нямат имот.

— Стига си пискала — я смъмра чичо Стойне, — ами я сложете нещо за вечеря!

Стрина се навъси, но не отвърна нищо.

След като изсърбахме по една паница рядко козе мляко, легнахме да спим на рогозките. Цяла нощ буболечки и бълхи не ми дадоха да мигна. Тате също не спа. Той рано изскочи на двора, а след него и аз.

Звездите бяха почнали да гаснат, а над върха просияха първите слънчеви зари.

— Тая дупка за какво ти служи? — попита тате брата си, който се показва от една колиба, покрита с дъски.

— В нея Гюргя бае на добитъка — отвърна чичо.

— Как така бае? — учудено се сопна тате.

— Ами бае за лек!

— За добитъка има говежди фелдшери. София ви е под носа, срамота и грехота е да го мъчите с разни бабешки дивотии. Я извикай синовете си да вдигнат дъските!

— Какво мислиш да правиш, Божине? — го погледна уплашено чичо.

— Ще ви направя одри, та да не спите наземи като говедата.

За кратко време тате скова от дъските на колибата широки одри в пруста, постла ги с рогозки, нареди сламените възглавници и те заприличаха на същински легла.

Всички бяха доволни, само стрина Гюргя мърмореше и дори не излезе да ни изпрати на тръгване.

Когато стигнахме до дерето, което делеше селото на две, аз се сетих, че съм забравил палтото си и се върнах да го взема. Голямо беше моето учудване, когато видях чичовия двор пълен с дечурлига и жени, които разговаряха нависоко. Като ме видяха, те млъкнаха, отдръпнаха се и аз влязох в пруста. Одрите, които тате направи, бяха разтурени, а на земята отново беше разхвърляна слама. Когато излязох на двора, всички жени се бяха струпали около старата колиба, която отново възстановяваха. До нея чакаше болен добитък.

Аз не казах нищо на тате, знаех, че това много ще го огорчи.

На излизане от селото откъм високото се хвърлиха камъни върху нас, а една стара жена изскочи от един двор и кресна:

— Господ да ви убие! Вие станяхте причина пак да дойде гърлицата в село!

Тя се обърна гърбом към нас и хвърли камък през главата си — мълчаливо пожелание да не се върнем никога вече.

— Глупав свят! — ядосан и тъжен каза баща ми. — За толкова години нищо не е научил! Язык за руската кръв! Толкова братушки загинаха за нас, за да можем да живеем по-хубав живот! А те теглят все назад! Язык! Язык! — повтори той.

Известно време вървахме пеша. После възседнахме Дорчо и преди да тръгнем, тате се обърна, погледна по посока към родното си село, въздъхна и каза:

— Мрак! Пълен мрак!

После дръпна юздата, Дорчо стъпи на пряката пътека и ние навлязохме в царевичното море.

ГРЕНАДИРСКО СЪРЦЕ

В Стипоне пак се заговори за преместване на околията. Пак се надигна озлоблението срещу самоковци.

— Разбрахме, че всичко става за тяхна угода — каза Мито Ачкакански, който беше ходил с депутацията в София, за да молят да не се закрива околията.

— Докато владееят боровата гора, все те ще имат преднина.

— Така е! Князът щял да си прави дворец.

Но скоро работата се обърна. Причината бяха пак самоковци. Не отстъпвали гората. Околията си остана в Стипоне.

Щом учрежденията отново заработиха, народът се успокои.

Но скоро друго събитие развълнува стипончани — една сутрин цялото поле побеля от войнишки палатки. Всички ахнаха.

— Сега пък на мене благодарете. С един големец наредихме тази работа — се хвалеше Стою Пазарджиклията, който напоследък наистина беше ходил в София.

— Какво? — изфъфли пияният Анго.

— Тè такава, шарено. Къорав ли беше отзарана, та не видя палатките на полето? Местният самоковски полк в Стипоне!

Наистина Стоювите приказки излязоха верни. Още на другия ден едни от войниците започнаха да копаят пръст, други караха вода с бурета, а трети със запретнати крачоли месеха с крака калта и до обяд кирпичите бяха наредени за сушене.

Вече беше определено и място за казармата. Военните се бяха спрели на мерата до „Върбетата“.

Радостта беше неописуема. Всеки се надяваше на нов живот, особено търговците и еснафите.

— Джиро, джиро ще падне! — потриваше ръце Орце Солунчето.

И тате се надяваше да си оправи сметките с оставането на полка в Стипоне.

Ние децата също се радвахме на войниците. Киснехме по цял ден при тях и охотно ядахме от тяхната чорба. Най-силно впечатление ни правеха пушките. Но не ни даваха да ги пипаме, пък и не смеехме. Само Данчо бабин Сусин беше успял да се сдобие с няколко гилзи, с които свиреше като локомотив.

— От утре ще караш с каруцата пясък на гарата! Аз говорих с надзирателя — ми каза един ден тате.

Изчесах Дорчо и му изтрих очите със зелени листа. Като свърших, дръпнах му ушите и той изцвили.

На другия ден се залових вече за работа. Избрах чист пясък, без никаква тиня и го закарах на гарата.

— Хубаво, ама малко товариш — ми каза надзирателят.

— Не съм виновен. Каруцата не е по мярка на Дорчо. Той е голям, а тя малка — отвърнах аз.

Веднаж тъкмо изкарах на шосето натоварената каруца и откъм гарата се зададоха войници, които начело с музиката маршируваха в строй.

Моето сърце трепна, а ушите на Дорчо щръкнаха. Той завдига високо крака и замарширува. Стръките на каруцата се вдигнаха и предните колела увиснаха във въздуха.

— Този кон е служил в артилерията — каза един офицер на другаря си. — Откъде сте го купили, бе момче? — се обърна той към мене.

— От Пловдив — гордо отвърнах аз.

Войниците отминаха. Когато се обърнах, каруцата беше празна.

Музиката беше раздвижила гренадирското сърце на Дорчо и той за миг се беше почувствувал отново артилерийски кон, когато е карал топ, а не пясък!

ЧИТАТЕЛИ НА МАЙН РИД

Валентин, момчето на съдията, занимаваше мен и Данчо бабин Сусин. Той беше мой връстник, учеше в столицата, но сега си беше дошел за лятната ваканция. Валентин беше хубавец, с кротък поглед и нежно лице, за което ние с изподрасканата, загоряла от слънцето и загрубяла от вятъра кожа доста му завиждахме. Като се прибавят и белите му, винаги чисти и изгладени дрехи и новата европейска сламена шапка, това беше достатъчно, за да ни накара да гледаме на него донейде със завист, донейде с възхищение, като на същество, дошло от друг, недостъпен за нас свят.

При това как умееше живо да разказва онова, което беше прочел! А той четеше, беше си донесъл много книги, повечето от Майн Рид, но си ги пазеше, не ни даваше да се допрем до тях, а камо ли да ги четем! Някои от книгите бяха илюстрирани и той, види се, за да възбуди още повече любопитството ни, понякога ни ги показваше, и то само за миг. Това, разбира се, ни дразнеше и Данчо, който беше по-смел, се опита един-два пъти да му дръпне книгата от ръцете, но Валентин се връщаше и бягаше право в къщи.

Това беше вече обида, която не можехме лесно да му простим, и ние започнахме да му се подиграваме, като, щом го видехме, му викахме:

— Валентин, тин, тин! Валентин, тин, тин!

Той навярно разбра, че го бе прекалил, и за да ни се придобри, веднаж ни предложи да се скрием в тяхната градина зад кладенеца, където щял да ни разкаже съдържанието на Майн Ридовата книга „На лов за мечки“.

Ние забравихме сръдната и с радост се съгласихме. Сгушени в буренака, жадно поглъщахме разказа му. Бяхме толкова захласнати, че не усетихме кога при нас се примъкна Чочо, умопобърканият, който с неясно пелтечене и съскане се спусна да улови Валентин.

Момчето много се изплаши и изписка толкова силно, че майка му веднага дотърча. А в това време ние с Данчо бяхме успели да прехвърлим оградата.

От преживения страх ли, или от нещо друго, но Валентин се разболя и замина с майка си за София, а ние останахме със запалени по Майн Ридовите романи глави и с развихрена фантазия, която ни караше да вършим какви ли не лудории, да се кичим „по дивашки“ и да се наричаме с измислени, уж индиански имена.

* * *

Към края на лятото в нашия градец дойде един търговец, който на открита сергия продаваше разни момински дреболии, между които имаше и няколко книжки. Погледът ми зашари по сергията и аз открих една книжка от Майн Рид — „Пълзачи по скалите“. Веднага хукнах да търся Данчо. Толкова се бях запалил, че едва не катурнах един селянин, който излизаше от хана.

— Данчо-о! — се провикнах аз, когато наближих техния двор.

Той изскочи насреща ми.

— Кой те гони, бе Минко?

Беше помислил, че някой ме е нападнал да ме бие, затова веднага си плю на ръцете.

— Пълзачите... пълзачите... — задъхано му казах аз.

— Какви пълзачи, бе? — се зачуди Данчо.

Поех си дъх и допълних:

— Пълзачите по скалите... от Майн Рид...

— Тъй кажи! — зарадва се Данчо и попита: — Имаш ли я?

Като си поотдъгнах, разправих къде я видях и колко струва.

— А бе, не е скъпа, ама откъде да вземем тия двадесет и пет стотинки? Това са два хляба! — замислено се почеса зад ухото той.

Седнали на дръвника, дълго обмисляхме как да излезем от това затруднено финансово положение. Най-после Данчо предложи:

— Спасението е в търговията! По една стомна — и довечера на гарата — ще продаваме на пътниците вода за пиене!

Чул бил от началника на пощата да разправя, че като ходил в Пловдив, виждал по гарите дечурлига да продават вода.

Тъй като знаехме горе-долу разписанието на влаковете, решихме вечерта, когато заспят нашите, да се измъкнем незабелязано от къщи, като вземем със себе си по една стомна и чаша за вода.

Планът ни сполучи. Към девет и половина се намерихме с Данчо на гарата и нетърпеливо се заразхождахме по перона в очакване на влак. Когато малко след десет часа пристигна бързият влак от София, ние затичахме покрай него, като викахме с все глас:

— Вода-а! Ледена вода-а!

Но изглежда, че хората или не бяха жадни, или пък спяха в купетата, тъй като никой не ни повика.

Решихме да влезем в един от дългите вагони и набързо да обходим пътниците. Някои наистина поискаха вода, но улисани, не сме чули звънците, в това време влакът тръгна и ние останахме в него.

— Ами сега!...

Кондукторът се поусмихна и ни успокои:

— Ще ви сваля на идущата гара, па вие се помолете на началника да ви върне с някой товарен влак.

Радостта ни беше голяма. Нямаше защо да ни е страх — нали бяхме читатели на Майн Рид!

Слязохме на перона. Кондукторът ни отведе при дежурния чиновник, на когото разправи, че сме продавали вода и не сме успели да слезем от влака. Дежурният чиновник ни изгледа полустрого, полуснизходително, но все пак попита имаме ли пари за билети. Ние цъкнахме отрицателно с уста и се оплакахме, че на двама души сме продали вода, но те не искали да ни платят.

— Водата била природно благо, ни каза единият — начумерено додаде Данчо, — зарад тях само артисахме във влака. В разправията не чухме звънеца.

Чиновникът поклати глава, за да покаже, че разбира това, и каза на стрелочника, който беше в дежурната стая:

— Христо, като дойде товарният влак за нагоре, бутни тия двама „търговци“ в някой празен вагон.

Стрелочникът заклати фенера със зелена светлина и ни поведе към втората линия, малко по-далечко от гарата.

— Чакайте тук! — ни каза той.

Когато товарният влак пристигна, той пак се появи, бутна ни в последния вагон, който беше празен, и преди да дръпне и затвори

вратата, иронично ни пожела приятно пътуване.

Бяхме доста уморени. Сгушени в един ъгъл в тъмнината, ние неусетно заспахме.

По едно време аз се събудих. За голямо мое учудване колелата не тракаха. Един слънчев лъч се промъкваше през високия отвор на вагона. Значи нощта беше вече минала. Вратата шумно се отвори. Двама души с дървени самари на гърба се готвеха да товарят вагона с тухли.

— Ей, вагабонти, закъде пътувате? — се пошегува единият от тях. — Я освобождавайте вагона!

Още сънливи, без да знаем къде се намираме, скочихме навън. Но ето че насреща ни се изпречи стражар. Щом узна как сме пътували, хвана ни за яките и ни заповяда веднага да се махаме от гарата.

Едва сега разбрахме нещастиято си — като сме заспали във вагона, пропуснали сме нашата гара. На втората влакът маневрирал и оставил нашия празен вагон в глуха линия.

— Не ме е яд, че стана така! Барем видяхме свят! — си даваше кураж Данчо.

— А бе, право е, ама... — отвърнах с тъжен глас аз и се заоглеждах дали не е нейде наблизко около нас стражарят.

Но като не го видяхме, решихме все пак да се навъртаме, макар и по-отдалечко, около гарата, та щом пристигне някой влак, да се метнем на него.

Времето минаваше. Един товарен влак пристигна и замина — вагоните му бяха пломбирани. Трябваше да чакаме друг.

От малка фурна до кантона една бабичка вадеше изпечен хляб. Приятната му миризма раздразни още повече глада ни. Спряхме се наблизко. Погледите ни трябва да са били много изразителни, защото бабичката ни попита съчувствено:

— Искате ли хлебец?

— Искаме, бабо, искаме! — побързахме да отвърнем и двамата.

Тя започна с треперливи ръце да чупи топлия, ароматен хляб, за да ни даде, но... откъде се взе този пусти стражар!

— Аз нали ви казах да биете табан по Цариградското шосе! — викна той и ни подкара като добитък към пътя.

Бабата замърмори:

— Проклет човек! Не дава на сиротинките да си хапнат хлебец.

Щом стъпихме на шосето, стражарят ни тласна по него и ни заповяда да не се изпречваме вече пред очите му, че...

Заситнихме боси по нажежения пясък на шосето. Като стигнахме близката китка дървета, ние се опитахме да кривнем от пътя — щеше ни се пак да се върнем на гарата. Но стражарят, който ни следеше, забеляза хитростта ни, измъкна от кобура револвера и гръмна във въздуха. Уплашени, тръгнахме по пътя. Помирихме се с пешеходството.

Беше се вече стъмнило, когато пристигнахме в къщи. Аз се промъкнах плахо в двора, но баща ми ме усети. Посрещна ме, хвана ме за ухото и ядосано ме заразитва къде съм се губил.

Разправих му цялата история. Ръката му отпусна ухото ми. Разбрах, че ядът му беше вече преминал. Той ме изслуша търпеливо. После извади кесията, преброи парите си, като пресмяташе нещо. Затвори я и въздъхна. След това ме потупа по гърба и каза:

— Хайде сега да вечеряме, пък утре ще видим...

На другия ден потърсих продавача на книгите, но той си беше вече заминал.

ЕДИН ВИД ТЪРГОВИЯ С ВЪЗДУХ

И от войниците не излезе нищо. Копаха пръст, правиха кирпичи, размерваха мерата, но една сутрин свирна тръбата и палатките бяха събрани. Войниците си заминаха пак под строй за Самоков. Стипончани останаха разочаровани. Надеждите им рухнаха.

— Аз нали ти казах, Мито, че докато самоковци имат тая гора, все техният глас ще се чува — каза тате, като се мъчеше да прикрие разочарованието си.

— Късметлии хора! Чудя се само защо упорствуваха отначало.

— Значи местенето на полка било само игра. Сега са отстъпили. Ще строи дворец князът.

— Страх ме е, може пак да ни вземат и околията.

Наистина тия думи на чичо Мито се сбъднаха — след известно време преместиха околията.

Когато заминаваха колите, на които бяха натоварени архивите на учрежденията, чаршията беше украсена с черни знамена като за погребение. Това стана по съвета на Орце Солунчето. Беше тъжно, някои дори плачеха.

Стипоне опустя. Настъпи отчаяние. Но това отново събуди противодействие у тате. Той кроеше планове за нова работа.

— Чу ли новината? — запита един ден той Мито Ачкакански.

— Каква новина, бе Божине?

— Дошли са италианци. Ще правят железен мост под гарата.

— Е, слава богу, много-малко, все ще тръгне альш-веришът.

И действително една вечер около петдесетина души италианци минаха по чаршията и до вечерта изпонапълниха кръчмите.

Щом ги видя, тате веднага потърси Мито Ачкакански.

— Слушай, Мито, италианците умират за жаби и костенурки.

— А бе, жаби колкото щещ, ама костенурки няма по нашите места.

— И на това ще му намерим колая. Реших да отскоча до Пловдив и да докарам оттам един вагон от тия животни. Но за тая работа трябват пари. Ако имаш, дай ми назаем. — Тате като никога търсеше заем, без да се чувствава унижен. Той беше убеден, че ще спечели от новата търговия.

— Лесна работа! — чичо Мито развърза кесията си и отброи десет наполеона.

Баща ми замина за Пловдив, бави се там няколко дни и пристигна с вагон костенурки.

— Готово! — извика стрелочникът и скъса пломбата на вагона, който с мъка бяхме изтикали пред самата рампа.

Костенурките се бяха струпали на куп и не мърдаха.

Тате и чичо Мито почнаха с вили да гребат и изхвърлят навън животните.

Щом костенурките се почувстваха на земята, показаха глави, проточиха шии и плъзнаха на различни страни. Ние, децата, тичахме по тях и се мъчехме с греблата да ги съберем пак накуп, но те упорствуваха и въпреки нашите усилия за кратко време успяха да се пръснат и изпокрият из буренака. Докато дойдат колите, на площадката бяха останали съвсем малко костенурки.

— Пощуряла гад, брей, каква беля ми стори! — челото на тате беше оросено с пот.

— Ти да си жив, Божине! Това не е занаят! — чичо Мито се мъчеше да го утеши.

Тате загуби наполеоните. Останалите костенурки продаде на безценица на Стою Пазарджиклията.

— Нане Божин съвсем е пощурял! — каза подигравателно на другия ден Петър Чипия пред Вучовото кафене.

— Прав си! — потвърди Колчо Терзията. — Костенурките са един вид търговия с въздух.

Тате, по адрес на когото се правеха тези подмятания, побледня, но се престори, че не ги чу.

ФРАНДЖЕЛЕНОТО БРАШНО

— А бе, Божине, да ти дам малко жито назаем, та да не гладуват децата — каза съчувствено чичо Мито, като видя мама да плаче.

— Ех, Мито, Мито — въздъхна баща ми, — докъде я докарах! Какво ще ми даваш жито, още не съм ти се отборчил за ония пусти костенурки. — Тате се помъчи да се усмихне, но пак въздъхна.

— Забрави това сега! Нека дойде Минко с каруцата. Аз ще натоваря житото, а пък в Мордохаевата мелница все ще се намери някой да му помогне.

Тате изпъшка, но се съгласи:

— Добре!

На другия ден аз впрегнах колата, натоварих от чичо Мито един чувал жито и се отправих към мелницата при гарата. Откакто Софиянецът я беше продал на Мордохай Сарафа, не бях влизал в нея.

Когато стигнах там, беше се вече стъмнило. Стоварих житото.

Мелницата беше съвсем преустроена. От старите камъни бяха останали само два, и то за обикновено брашно. До тях имаше друг камък, който сега не мелеше. Но сандъкът му беше пълен с бяло като сняг брашно. Оттук нагоре започваше истинската мелница, но мливарите нямаха достъп там. Монтьорът, който носеше тъмни, обградени с мрежа очила, на висок глас обясняваше на началника на гарата новото устройство на мелницата. После и двамата се запътиха към изхода.

Най-сетне дойде и моят ред. Изсипаха донесеното от мене жито в улея, камъкът се завъртя, аз се изправих пред сандъка и почнах да пълня с брашно чувала.

Стана късно. Всички мливари се изтегнаха върху своите чували с жито и заспаха. Само помощник-мелничарят още се навърташе из мелницата.

По едно време той ми каза:

— Сега ти, момче, ще си гледаш брашното, пък аз ще си легна да спя. Щом забие звънчето, те ме събудиш! — и той се изтегна по встрани от децимала.

Аз продължавах да пълня чувала си, но очите ми бяха все в съседния сандък със снежнобялото брашно. Нещо ме чоплеше и сякаш

ми казваше:

— Гребни си, гребни си!

Все не смеех. Мъчех се да устоя на изкушението. Обаче когато мелничарят захърка, аз не удържах, набързо загребах от „франджеленото“ брашно и го изсипах в моя чувал. След малко, окуражен от това, че никой не ме видя, аз пак загребах от него.

Скоро след това звънчето издрънка и аз събудих мелничаря.

Когато в зори пристигнах с брашното в къщи, мама ме целуна по челото и каза:

— Ах, на мама къщовникът! Още сега ще замеся една пита, та да си похапнем всички!

Сипа брашно в нощвите и почна да измесва тестото.

— Хубаво е брашното, много вода пие. Ще е спорно! — доволна каза мама.

Но след малко ахна.

— Много бърже се спича!

Всички изтръгнахме. Тестото се втвърдяваше още в ръцете на мама.

— Да не си гребнал от бялото брашно на Мордохай? — ужасено ме попита тате.

— Гребнах... малко... — уплашено признах аз.

— Е, хубаво си я наредил! Щурчо с щурчо, не знаеш ли какво друго меле Мордохай? Гипс!

Всички останахме като треснати. Аз просто не знаех къде да се дяна от срам и угризение...

ВЕРЕН НА ДЪЛГА СИ

Случката с гипса се заличи от пожара на Мордохаявата мелница. За едно денонощие тя изгоря до основи. Навсякъде в Стипоне се говореше все за този пожар. Едни твърдяха, че искрата е пламнала от машинното отделение, други казваха, че в канцеларията, а трети, като Орце Солунчето, които имаха сметки с евреина, обвиняваха направо стопанина, че сам е подпалил мелницата. Това съмнение стана причина да дойдат от София агентите на застрахователното дружество, които заедно с полицията направиха разпит на очевидците. В края на краищата отведоха Мордохай под стража в София.

През цялото това време баща ми беше неспокоен, кроеше нещо. Той постоянно се срещаше с Мито Ачкакански и все нещо си шепнеха. Една вечер тате донесе на гръб цял чувал брашно.

— Мино, пригответи ми дрехите, че заминавам! — се обърна той към майка ми.

Мама го погледна учудено.

— Няма какво да ме гледаш! Пак ще опитам на стари години гурбетчилъка.

— Ех, като си решил, дано е на добро! — въздъхна мама, на която доста беше омръзнала сиромашията.

Изпращането беше трогателно. Тате разцелува всички и ни благослови.

До Коледа не получихме никакво съобщение от него. Мама предеше чужда вълна, така че не оставахме без хляб. Вечер до късно въртеше вретеното, дрямваше за малко с опряна до хурката глава, но упорствуваше и изпридаше къделята.

Сутрин щом се събудехме, измивахме се — и право към хляба. Тя го делеше на парчета, пестеше го. Но ни утешаваше:

— Сега по мъничко, па като се върне баща ви, ще донесе франджела, салам и пари.

Мама възлагаше големи надежди на татевия гурбетчилък, тя беше убедена, че на чуждо място ще му потръгне.

Щом се свършеха дървата, аз впрягах Дорчо във взета назаем шейна и отивах с вуйчо Пане в гората за дърва.

— На мама синът, той ни топли! — ме посрещаше тя, когато се завръщах, и ми духаше на ръцете, за да ги стопли.

Най-после получихме известие от тате. Един кираджия донесе от него пари, съобщи, че бил добре и че напролет щял да си дойде.

И наистина на връх равноденствие заедно с щъркелите пристигна и тате. Но не като другите стипонски гурбетчии — пеша и окъсани, а облечен с нови потури и кундури с ластик.

Преди мама да успее да прибере това-онова от бричката, пред дюкяна ни спряха още няколко каруци. Те бяха натоварени с някаква дограма, която не изглеждаше да е за къща. Тате отведе каруците в двора, а двамата майстори, които дойдоха с него, покани в къщи.

На вечерята баща ми натъртено съобщи:

— Ще кажем вече сбогом на сиромашията, Мино. И парички нося, и готов материал за мелница докарах. Сега сградата в твоята ливада ще ми влезе в работа.

— За каква мелница бълнуваш пък ти, Божине? — учудено запита мама.

— За вятърна.

Мама остави залъка си на софрата и се прекръсти. Ние, децата, зяпнахме от учудване.

— Няма какво да се кръстиш! Докарал съм готова мелница, която майсторите само ще сглобят. Тя няма да има никакви разноси. Вятърът е без пари. Така ли е, майстори?

Двамата гости потвърдиха с кимване на глава.

На другия ден материалите бяха прекарани на мамината ливада и майсторите почнаха да режат и чукат. Тате по цели дни не се отделяше оттам. Помагаше на строежа. При него често отиваше и Мито Ачкакански, с когото баща ми споделяше плановете си.

— Всичко си добре обмислил! Браво, браво!

Чичо Мито се радваше от сърце.

* * *

Мелницата беше готова, кулата издигната и колелото с перки поставено.

— Е, Мито, утре пускам мелницата! — тате беше горд. Той покани приятеля си.

— Добре, ще дойда!

Мито Ачкакански беше добър приятел на тате и искрено се радваше, когато баща ми успяваше. Но често го и съдеше, беше единственият човек, на когото тате позволяваше такова нещо. Той не одобряваше, че баща ми страни от хората.

— Труд, труд! Само в него е спасението!

— Е, Божине, само с труд не се надвива. Трябва и уста.

— Няма какво повече да говорим, ти само ела по-рано утре на мелницата.

На другия ден всички още от зори се събрахме около новата мелница. Тате беше неспокоен и ходеше нагоре-надолу. Най-последно дойдоха и майсторите. Влязоха в сградата да пуснат колелото. Всички втренчихме погледи в перките. Никакво мръдване. Чакаме, чакаме — пак нищо. Колелото си стои на мястото и не мърда. Излезлите навън майстори се спогледнаха. Посъветваха се нещо, после завлизаха, излизаха, чукаха, правиха, но нищо не помогна.

— А бе, изкусурено ли е всичко? — запита смутен баща ми.

— Изкусурено е, чорбаджи, ама кой знае... — вдигна рамене един от майсторите. А другият предложи:

— Да опитаме с ветропоказател!

Сковаха на кръст пръчици, облепиха ги с хартия, на която краищата бяха завити, и заковаха ветропоказателя на колелото. Но и той не мръдна. Дори и хартията не трепна.

Един от майсторите отстъпи няколко крачки, огледа мястото и изведнаж се улови за главата:

— Цялата работа е отишла напусто. Това място е за пчелин, а не за вятърна мелница. Тук е падина.

— Ами сега? — извика другият майстор.

— Сега като вчера, а вчера аз ви пазарих да ми построите мелница! — Тате беше сърдит.

— Откъде-накъде да сме ние виновни, бе чорбаджи? Ти ни посочи това място — се оправдаваше първият майстор.

— Добре, ами ако ти кажа: майсторе, я легни в тоя гроб — и тате посочи празната варница, — ще легнеш ли?

— Я не се разправяйте! С кавга нищо не става! — чичо Мито искаше да предотврати по-нататъшните разправи. — Нека помислим какво друго може да се направи!

— Слушай, бае Божине — се обади старият майстор, — ти съгласен ли си да приспособим мелницата за кон?

Баща ми се замисли, погледна отсрещната планина, после небето и като се върна на земята, отсече:

— Добре! Имам и кон. Дорчо е таман за тая работа.

За два дни сковаха подово колело, заковаха му стъпала, поставиха го с наклон и готово. Първият майстор вместо кон опита вървежа му. Воденичният камък застърга.

Тъй като Дорчо беше изпълнителен, той влезе в сградата, стъпи на дървеното колело и се остави да го вържат за желязната халба, забита в стената. Майсторът дръпна дървения клин и колелото се завъртя. Дорчо затопурка на място по стръмното стълбище без никакъв страх. Той пое воденичния кръст.

Мелницата тръгна. Мливари изпълниха ливадата.

Вечер тате се връщаше цял опаспален. Ние децата го чистехме с метла и падналото събирахме в лопатката. Него мама забъркваше със зелено и го даваше на кокошките.

Животът ни все пак, стана по-добър, мама вече често правеше баница и ако Орце Солунчето не беше възстановил едното крило на Мордохаяевата мелница, ние щяхме да бъдем добре. Обаче мливарите скоро тръгнаха пак към модерната мелница и на нашата вече идваха само да мелят ярма за добитъка. Но и това беше много за Дорчо, който вече неохотно се „качваше“ по стълбището.

Веднаж дойде на мелницата циганинът Асан, който донесе на гръб половин чувал царевица.

Тате дръпна клина и колелото се завъртя.

— Хайде, Дорчо! — кротко подкани той коня.

Дорчо се насили, стъпи на стълбището, но след малко извърна глава към тате, изпръхтя и изведнаж се строполи, като скъса юлара. Колелото се върна по обратния път. Дорчо беше мъртъв.

Той загина като стар ветеран на поста си.

И с мелницата се свърши.

44

ЮНАК

След смъртта на Дорчо тате разпродаде материалите от мелницата и се върна отново към кожухарството. Стана мълчалив. Той съзнаваше, че завинаги му се е изплъзнала възможността да върши търговия. Освен с чичо Мито с никого друго не общуваше. Даже и не излизаше. До такава степен се затвори в себе си, че и вечер не идваше при нас, а спеше в дюкяна на тезгяха.

През деня обаче ние все пак трябваше да му помагаме.

— М-м-м-м, м-м-м — тихо скимтях аз вече от няколко дни и поглеждах към тате. Той шиеше и се правеше, че не ме чува.

— А бе Божине, ще се разболеет детето, нека да му купим юнашки дрехи! — се престаши най-сетне мама, като престана да наплита чорапа.

— С какво, с въшки ли? — отвърна сопнато тате.

— Е, ще му намерим най-послед колая.

— Ти май че си търсиш белята! — тате спря да шиеш, вдигна на челото си очилата и викна: — В брашнарника се гонят мишките, а ти бълнуваш за юнашки дрехи.

— Ама слушай... — се опита да възрази мама.

— Стига!

Аз усилих плача.

— Какво стига, когато детето ще се разболеет.

Аз използвах тези мамини думи и се разревах още по-силно. Престорих се дори, че ми прилошава и паднах от стола. Мама ме заля с вода. Тате скочи, изправи ме на крака и ми шибна една плесница. За да избягна втората, аз се дръпнах и изхвъркнах от дюкяна.

— Нищо му няма на хайманата! — ме догониха навън татевите думи.

— Да ти кажа правичката, Божине, детето си има скътани пари.

Аз се вслушах.

— Откъде?

— От „докторлъка“ си.

Тате се зачуди. Мама и през време на глада ни не беше посегнала на тия пари. Това повлия на баща ми и той отстъпи.

— Добре, щом е така, поръчай му панталони, а пък белия калпак ще му уشيا аз.

— Минко, ела тук, баща ти е съгласен. Хайде целувай ръка!

Аз целунах коравата татева ръка. Неговите очи бяха тъжни. Никога не бях го виждал с такъв скръбен поглед.

Мама развърза една кърпа и изсипа сребърните монети на тезгяха пред тате. Той не посегна към тях, а се замисли и загледа навън.

Още същата вечер в училищния двор аз се похвалих на главатаря Павел колар Петков, че ще имам юнашки дрехи.

— Поздравявам те, Минко! — отвърна главатарят и веднага извика: — Строй се!

Почнахме с клякане, ставане, превиване и извиване на тялото.

— Ама, Минко, ти не внимаваш! — ме смъра главатарят. Бях сбъркал. Когато всички клякаха, аз се изправях. — Трябва повече да се съсредоточаваш!

„Съсредоточаваш“ беше за мене нова дума. Тя бръмчеше като мухичка в главата ми и не ми даваше мира. Сега грешех още повече.

Главатарят се ядоса:

— В този номер ти, Минко, няма да вземеш участие! Ще вдигаш тежести. Мисля, че в това ще те бива.

Павел колар Петков нареди три камъка, различни по големина и тежест.

— Почни!

Всяко юначе посягаше към по-лекия камък и го вдигаше успешно над главата си.

Тъй като главатарят каза, че ще ме бива за тази работа, аз веднага сграбчих най-тежкия. Стиснах зъби и напънах мускули. Камъкът не мръдна. Насилих се пак, но този път ме постигна нещастие. Чу се звук, от който всички прихнаха да се смеят. Главатарят се престори на глух.

— Строй се за пирамида!

Тук вече никой не можеше да ме надмине.

— Магарешката група две крачки напред, марш!

Групата изскочи напред.

— Легни!

Всички се превиха, опряха ръце на земята и издуха гърбове.

— Втора група, качи!

След това — третата, четвъртата, петата — юнаците се камарчеха върху гърбовете на другарите си.

Дойде и моят ред. Аз бях върхът на пирамидата. Покатерих се като котка, стъпих на двата последни гърбове и разкрачен, се изправих. Главата ми се изравни с керемидите на склада за дърва. Това ме окуражи и аз извиках с целия си глас:

— Ура-а-а!

— Bravo! — ме похвали главатарят. — Същинска Хеопсова пирамида. — Той беше във възторг.

„Хеопсова, Хеопсова“ — пак нова дума, забръмча в главата ми.

Гимнастическите ни упражнения щяха да се състоят в училищния двор.

В неделя още отрано облякох юнашките дрехи. Не можех да им се нарадвам.

— Ох, на мама юнакът, какъв ми е хубавичък! — ме тупаше по рамото мама. — Хайде, сине, ти си послушен, изтичай до джамията, та набери малко щир за прасето. Ето запаши тази престилка, в нея ще береш.

Неохотно, защото времето за игрите приближаваше, аз взех престилката и се втурнах към джамията.

Дворът на джамията беше целият буренясал. Запасах престилката и почнах да късам върховете на щира. Вършех го механически — умът ми беше зает изключително с предстоящите гимнастически игри и двете чужди думи: „съсредоточаваш“ и „Хеопсова“. Пред мене щръкнаха два големи и пълни със семе върха на щир. Пресегнах да ги откъсна, но не ги стигнах. Вдигнах крак да прекрача, но тъй като не докоснах земята, помислих, че е трапчинка и скочих в нея. Изведнаж ми притъмня и чух като насън „Хеопс...“

— Бр-р-р-р — изръмжах, като несъзнателно се улових за облите и хлъзгави камъни.

Бях паднал в отвора на изоставен бунар сред буренака.

Бавно се заизкачвах нагоре. Зъбите ми тракаха от студ. Целият бях измокрен. Юнашкият ми калпак остана в бунара, а от дрехите течеше вода.

Откъм училището се чу кларне.
Този път Хеопсовата пирамида се изгради без връх.

ХАМИД РЕФОРМАТОРА

Най-после уволниха и старшията Панайот.

Неговият заместник беше слаб, мургав, много висок и чак сгърбен от това човек. Сабята му беше презрамна, руски тип и за неговия ръст изглеждаше малка, като детска. Но стъпваше енергично и рядката брада придаваше зъл вид на лицето му.

— Реформи, реформи ще правя аз в Стипоне! — още в началото се закани той във Вучовото кафене.

Оттук нататък името му вече не се чу. Вместо Стоян Айнаджийски всички го наричаха „Абдул Хамид“ или „Реформатора“. Точно по това време турският султан беше обещал, че ще прави реформи в Македония.

В Стипоне от реформите на „Хамида“ най-напред пострадаха кучетата. Той ги изтрови. След тях дойде ред и на вредните птици.

Срещу полицейското управление се намираше останалата още от турско време часовникова сграда. Над нея стърчеше полуразрушена дъсчената кула, станала вече свърталище на гарги и свраки. За тия птици часовниковата сграда беше нещо като „Майчин дом“ и хвърчище за гарджетата.

„Абдул Хамид“ не можеше да понася граченето и затова се запретна да ги унищожи. Всеки ден от балкончето на полицейското управление „Реформатора“ стреляше по черните птици, чиито трупове падаха върху изгнилия под на запустялата сграда. Щом надушеха това, котараците веднага се хвърляха върху жертвите, но след миг и тях постигаше същата участ. „Хамид“ ги убиваше.

Веднаж след такава стрелба „Абдул Хамид“ чевръсто възседна коня си, пусна го кариер по чаршията и се отправи по обиколка към „Карабаир“.

Отсъствието му от Стипоне се почувствува още на другия ден. По чаршията се явиха отново кучета, гаргите залетяха пак над часовниковата кула, а котараците се заприличаха върху покрива на самото полицейско управление.

След седмица „Хамид“ се върна, но пеша. Брадата му трепереше от яд и злоба. Ругаеше наред. Вълци му бяха изяли коня на „Карабаир“.

Веднага „Реформатора“ свика циганите. Даде им газени тенекета и им заповяда да отидат в гората и пропъдят вълците.

Циганите минаха тържествено по чаршията, като думкаха тенекетата.

Но ето че след два дни циганският табор се върна, Муто мъкнеше на гърба си един чувал.

— Диво свинче носят на „Хамида“ — измърмори Петър Чипия, който в това време влизаше в дюкяна си.

Не се мина и час, и току заби барабанът. „Реформатора“ канеше стипончани да се явят пред полицейското управление.

— А бе, какъв е този царски празник днеска? — попита Митко Ачкакански.

— Календарно никакъв! — отвърна Вучо кафеджията.

— Никакъв, ама „Реформатора“ е нагласил за водосвет пред полицейското.

Наистина на площада се мъдреше голяма маса. „Абдул Хамид“ се разхождаше нервно и биеше с камшик чизмите си.

Хората заприиждаха и любопитно се трупаха около масата. Всички с нетърпение очакваха попа.

В това време Муто се приближи до „Хамида“ и преди още да каже нещо, „Реформатора“ изкрещя:

— Донеси ги!

След малко за изненада на всички Муто се яви с чувал на рамо и чук за трошене на камъни. Циганинът изтърси чувала и върху масата запълзяха пет мънички слепи вълчета.

— Екзекуция! Бий! — изкомандува „Реформатора“, като изтегли сабята си.

Муто се размаха с чука и за няколко мига изби малките вълчета.

Някои се изсмяха, но повечето от хората извърнаха глави, да не гледат какво става.

След „екзекуцията“ народът се пръсна.

— Как не го беше жал за кутретата! — каза възмутено Данчо бабин Сусин.

— Да се махаш оттука, че веднага те тиквам в дранголника! — му изрева „Абдул Хамид“.

Но Данчо плювна, изтича до часовниковата сграда, покатери се по кулата и от върха извика:

— „Хамид“! „Реформатор“! „Абдул“!

Челюстите на „Реформатора“ се стиснаха, той изръмжа и се спусна към полицейското управление. След малко се яви на балкончето с пушка в ръка. Обаче Данчо бабин Сусин се беше вече смъкнал от кулата и изчезна по другите покриви.

След седмица и „Хамид“ беше „реформиран“. Уволниха го.

БАЩИНСТВО

Имаше и зими, през които ние бяхме добре и всичко се намираше в къщи. Брашнарникът пълнен, в двора камара от дърва, а в кочината грухтеше охранен шопар.

Мама биваше радостна и току повтаряше:

— Трайте си, деца, само живот и здраве ни трябва. Другото наспорил господ!

Зимата можеше да бъде люта, мъглата тежка, нощите тъмни, но това не ни плашеше. Ламаринената печка бумтеше като локомотив и ние, децата, наредени около софрата, ядяхме с такава охота, та чак ушите ни пращяха. През такива вечери лицето на тате се озаряваше от радост. Но за кратко. Защото свирнеше ли навън студеният вятър, той навъсваше вежди, клатеше глава и замислено казваше:

— Ние сме на топло, но тежко и горко на ония, които са без хляб и без дърва.

Той не мислеше само за нас.

— Хайде, деца — казваше той на другия ден, — занесете една торба брашно на Пандова Стоилка, че тя е вдовица, сиромашкиня, па и децата ѝ са множко. А ти, Минко, после ще откараш кола дърва от нашите на баба си Кръстана, че и нейното тегло не е леко, внучета гледа, а няма мъжка ръка в къщи.

Баща ми беше състрадателен човек. Познаваше сиромашията и хорските страдания му тежаха като свои. И към животните беше жалостив. Щом дойдеше колач за шопара, той винаги бягаше от къщи. Не можеше да понася квиченето на животното.

— Откато съм го взела, кабил не е било кокошка да заколи — казваше мама на лелите ми, когато станеше дума за такова нещо.

Но добрите години бяха все пак рядкост в нашата къща. Оскъдицата натежаваше и напоследък доста много.

Ето и тази зима ни завари с малко брашно и почти без дърва. Дните минаваха, пари нямаше, а трябваше да се яде. Мама вече дomete

брашнарника и едвам измеси една пита. Малка беше, бързо се свърши.

Тате се загрижи. Вторачи поглед в печката, в която писукаха церови дърва, гледà съсредоточено пред себе си, пъшкà, мислì и пак въздъхна. Навън фучеше снежната виелица, промъкваше се през цепнатините на вратата и поръсваше пода с дребен като брашно сняг. Ние потрепервахме от студ. Никой не говореше. Всички замислени, се вслушвахме във виелицата. Но и тя фучеше на вълни, ту се усилваше, ту намаляваше. В един промеждутък на стихване изведнаж кучешко квичене прониза нощта.

— Ех, тежкò и горкò и на това куче! — каза тате, сякаш искаше да ни утеши, че ние все пак сме по-добре, поне на сушина.

В отсрещния празен двор още от есента се беше завъртяло едно мъничко куче, изоставено от кираджии. Докато беше самò, все намираще храна, но щом се окучи, вече не можеше да скита, пазеше си кученцата. От това отслабна, стана кожа и кости. Аз от време на време му прехвърлях през оградата някоя коричка хляб, но това не беше достатъчно. Кученцата искаха мляко.

— Оня ден кутрето излезе много сарп. Да му се не надява човек! — Тате като че ли търсеше да ни залъже с нещо. Мислите му тегнеха.

— Защо? — попита мама, като си изтри сълзите с края на забрадката.

— Стига си плакала пък ти! Само натъжаваш децата! Ще му намеря утре колая и за хляб, и за дърва! — баща ми не можеше да понася сълзи.

— Е, нищо де, Божине. Дожаля ми нещо за мама, бог да я прости! Ти си разправяй за кутрето! — мама сякаш се оправдаваше.

— Едно куче, ама бая голямо, гризеше кой знае отгде задигнат кокал. Но пустото му кутре, щом го насети, прескочи оградата и веднага се спусна връз него. Боричкане, квичене, но малкото надви, грабна кокала.

— Майка! Кутретата не питат има ли мляко или не. Те искат да сучат — мама въздъхна и се загледа в загасващата печка.

— Право е! Живот... — тате не доизрече мисълта и... Вслуша се. Но това продължи само няколко мига. После скочи, грабна изправеното до вратата дърво и изхвъркна навън.

Мама изпищя, ние, децата, захленчихме и всички се турнахме към вратата. Но тя нещо се беше залостила мъчно се отвори. Мина

време. Когато излязохме навън, снежната буря ни зашемети. Нищо не виждахме, след малко се чу пръхтене и крякане на птици. На няколко крачки от нас сред вече разредените снежинки, в средата на чаршията се очерта фигурата на тате. Той пухтеше и размахваше във въздуха едно дърво. После го хвърли, наведе се и затършува по калдъръма, но щом ни зърна, кресна:

— Прибирайте се вътре!

Когато се върна баща ми, мустаците му бяха заскрежени. Той хвърли до печката две едри яребици. Те бяха от ятото птици, заблудили се в снежната виелица.

Ние, децата, скачахме от радост. Предусещахме вкусната гозба.

Но тате блед, с оросено от пот чело, гледаше така, сякаш беше чужденец в къщи. Не каза нито дума за яребиците.

Сега едвам разбирам мъката на баща ми.

Той беше жалостив човек и не за удоволствие беше убил птиците. Но както у кутрето-майка, така и у него тази вечер беше надвил инстинктът, бащиният инстинкт.

ИГЛАТА СЕ СЧУПИ

Димитровден беше вече минал, а дните продължаваха да текат слънчеви и топли. Селяните ходеха по елеци. Никой още не мислеше за кожуси. Тате излизаше нощем навън и се заглеждаше в небето. То беше чисто и звездите трепкаха. Никаква надежда за студ. Тате пухтеше от мъка.

В дюкяна лампата мъждукаше и слабата ѝ светлина трепереше по празните полици.

Есента завари баща ми без пари и той не можа да си купи кожи. Работа почти нямаше. Наистина в дюкяна идваха по някой път стари хора за кърпеж, но това не беше достатъчно, за да ни изхрани.

Щом мама усетеше, че баща ми е загрижен, тя се усмихваше насила, сядаше уж случайно на тезгяха и му заприказваше:

— Ще дойде студът, Божине! Няма да закъснее! Може ли зима без сняг и мраз? Няма какво много да му мислиш. Нали взех чужда вълна? Ще я извлача, изпреда и ето откъде ще купим малко брашно.

Но тате все повече и повече се угрижваше. Отслабна. Прахът от кожата го задушаваше и той по цели нощи се задавяше от кашлица.

Една нощ, когато излезе навън да си поеме дъха на чист въздух, той не се бави като други път, а веднага се върна. Кашлицата го душеше.

— Недей излиза вече, времето е влажно, мъгла има! — му каза мама и му помогна да си легне на тезгяха.

Наистина мъглата беше много гъста, чаршията просто не се виждаше.

Оттогава болестта на тате се усили. След няколко дни дойде и снегът. За една нощ Стипоне побеля.

Сега вече идваха в дюкяна селяни, носеха кожи и бързаха за кожуси, но тате кашляше и не можеше много да работи. Почна да връща мющерииите си.

Един ден съвсем легна. Мама го отрупа с черги и кожи, но все му беше студено. Тресеше го.

На Бъдни вечер почувствува силен огън. Почна да бълнува. После се успокои и заспа. Ние не вечеряхме — нямаше какво. Легнахме си. Само мама остана в дюкяна.

Току-що съм заспал, и сънувах, че Дорчо ми се гали. Трепнах. Събудих се. Мама се беше навела над мене.

— Минко — тихо каза тя, — баща ти те вика.

В дюкяна лампата както винаги мъждееше и осветяваше лицето на тате. Той беше седнал в постелята си. Опита се да каже нещо, но се закашля. Беше съвсем отслабнал и брадясал, а бузите му увиснали. Очите му бяха мътни. Когато кашлицата поспря, той ме изгледа с измъчен поглед. Вдигна вежди, искаше да каже нещо. Мама разбра и ме накара да коленича до него. Той протегна ръка и мама я сложи върху главата ми. Ръката му беше ледена. Опита се да каже нещо, но не можа. Устата му остана отворена. Главата му клюмна и той падна върху постелята си.

Мама изпищя. Еленица и Пенко се събудиха и дотичаха боси в дюкяна. Всички почнахме да плачем.

— Идете, мами, до лелини си Катини и я повикайте. Кажете ѝ, че баща ви се помина.

Навън снегът скърцаше. Еленка, Пенко и аз се държахме за ръка, за да не се изгубим в мъглата...

— Леле божичко, какво ще ви прави майка ви! — извика тя. Не каза обичайното „бог да прости“. В този момент нашата сиромашия ѝ се виждаше по-страшна от смъртта.

* * *

Сега когато обгръщам мислено живота на баща си, струва ми се, че го виждам като акробат да ходи по дългото въже на живота с кожухарската игла в ръка вместо прът за равновесие. Но тя не беше в състояние да го задържи, счупи се и той падна...

ВЕСЕЛИН ЙОСИФОВ ЗА АВТОРА И НЕГОВАТА КНИГА

„Ще се преобрази и трябва да се преобрази животът! Защото не може така да продължава! С какво се занимават сега хората? Едни ядат, пият и спят като животни, а други гладуват — пак като животни. Това ли е висшето творение на природата — човекът!“ — протестира един от героите в „Иглата се счупи“. С тази книга започва зрялото, голямо творчество на писателя Гьончо Белев.

Колкото разнообразно и разностранно да е делото на един писател, в последна сметка то има един тематичен стожер, около който се редят най-сполучливите му произведения. Няма да се спирам подробно на изминатия дълъг и труден път — от увлеченията по символизма, от „Горски иммортели“ и „Тайно страдание“ до реализма и високата идейност на „Случки из живота на Минко Минин“, в които Гьончо Белев намери стожера на своите творчески усилия, а историята на българското занаятчийство — своя художник-летописец, който не смята за нужно да пролива сълзи пред затворените кепенци на бащиния си дюкян, а обърна поглед към бъдещето. Така животът на Минко Минин след първата книга от тази поредица „Иглата се счупи“ и особено след втората книга „Нови хора“ — доби широко обществено значение, излезе извън биографията на героя, стана биография на едно съсловие, което даваше облика на нашите градове и паланки в миналото. И нещо повече — даваше облик на отделни исторически моменти от живота на народа ни.

Писателят Гьончо Георгиев Белев е роден през 1889 година в град Ихтиман. Баща му е занаятчият кожухар, който с мъка изкарва хляба на своята челяд. Бързо минават годините на занаятчийското благополучие и всички — възрастни и маловъзрастни членове на семейството на кожухаря — се впрягат на борба с настъпващата немотия. Но немотията не може да бъде победена с честен труд. Такъв

е законът на капиталистическото общество. Гьончо Белев завършва прогимназия в родния си град и мечтата му да учи в гимназия и в университет остава неосъществена. Бедните деца на трудовете хора нямат право да учат. Но малкото будно момче не иска да остане без образование, не иска да приеме безропотно съдбата си. С воля и труд то следва едно друго училище — голямото училище на самообразованието и живота. Гьончо Белев е кафеджийски чирак, обущарски работник, общ работник в склад за дървен материал, дребен чиновник, писар в съда, репортьор за новини в някогашните вестници и т.н. Много изпитания минава той, но никога не забравя да чете, да се учи, да търси дружбата на по-образовани хора, от които получава първите уроци по литература и по социализъм. Участва и в трите войни — Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Там разбира безсмислието и жестокостта на империалистическата война и цял живот след това си остава миролюбец, борец за мир. Преди и по време на войните Гьончо Белев печата първите си литературни опити, които са напълно под влиянието на модния тогава символизъм — литературно течение, което проповядва откъсване от живота. Но тези опити са само данък на младежки увлечения. Не може младежът, който сам е изпитал всички горчила на живота, да остане задълго при една литература, която проповядва лъжливи идеали. С края на Първата световна война идва и отрезвяването на тази част от българската интелигенция, която преди още се е заблуждавала. Идва и Великата октомврийска социалистическа революция. Гьончо Белев е вече съчувственик на тесните социалисти. Той постепенно разбира, че само Българската комунистическа партия, която след войните става единственият и най-могъщ закрилник на народните интереси, ще доведе трудещите се до жадуваните брегове на човешкото щастие. През 1923 година Гьончо Белев издава първата си книга с разкази. Но и в тези разкази писателят е още далече от борбите на народа. Неговите политически възгледи още не са преминали в областта на литературното му творчество, той още не съзнава истината, че литературното дело трябва да бъде част от общото дело за освобождение на народа.

След цяло десетилетие безработица, глад и унижения, писателят публикува през 1933 година втората си книга разкази „Филм и каменни въглища“, а през 1936 година, влиза в литературния кръг „Кормило“,

който издава вестник под същото име. Тук той е в средата на прогресивни писатели като Людмил Стоянов, Георги Караславов, Христо Радевски, Николай Хрелков, Орлин Василев и др. Гьончо Белев става член на първото дружество за българо-съветска дружба и оттогава името му добива широка известност като име на писател антифашист и борец за мир и дружба със Съветския съюз. Започва нов период на творчество, в който Гьончо Белев създава книгите „Бентът треци“ през 1936 година, „Животът си тече“ през 1937 година, „Пукнатини“ през 1938 година. През 1938 година той е делегат на конгреса за мир в Париж, в който участвуват прогресивни писатели от цял свят. Плод на неговите впечатления и размисли на този конгрес е книгата „За маслиненото клонче в Париж“ (1939). По това време излизат малкият сборник разкази „Другият мир“ и първата част от поредицата „Случки из живота на Минко Минин“ — романът „Иглата се счупи“. След хитлеристкото нахлуване в България през 1941 година Гьончо Белев, както и всички останали прогресивни български писатели, не може да печата по вестници и списания и да издава книги. Едва през 1945 година излиза на бял свят втората част от „Случки из живота на Минко Минин“ — романът „Нови хора“. През 1952 година излезе третата част — „Червена заря“, а през 1958 година бе публикувана и четвъртата част — романът „Действие първо“.

По същото време Гьончо Белев написа и две други книги — „Какво видях в Америка“ (1948), „Пътуване из демократична Германия“ (1951) и напоследък „Картини из Румъния“. Както се вижда по заглавията, това са пътеписни книги — очерци за пътуванията на автора в САЩ, Германската демократична република и Румъния.

Гьончо Белев получи на своята шестдесетгодишна признанието на народа, Партията и правителството. За целокупната си прогресивна писателска дейност той е лауреат на Димитровска награда и носител на високи отличия. Неговите книги, особено поредицата „Случки из живота на Минко Минин“, непрекъснато се преиздават и намират нови и нови читатели.

Такъв е дългият, сложен и мъчителен житейски и творчески път на писателя Гьончо Белев — детето на разорения ихтимански занаятчия кожухар, което израсна като признат и любим писател.

В какво се състои своеобразието на поредицата „Случки из живота на Минко Минин“, първата книга от която, „Иглата се счупи“, излиза от печат, пригодена за учащата се младеж под заглавие „Патилата на едно момче“?

На времето нашата прогресивна критика — още през 1940 година — посочи сходството на Гьончо Белевите „Случки“ с Вазовите битови повести и разкази. Спокойствието на еснафския бит, застоялостта на живота, липсата на събития в малкия градец Стипоне, душевната първичност на героите от „Иглата се счупи“ приближават в много отношения тази книга до битовите творби на нашия класик. В своята първа редакция „Чичовци“ има подзаглавието „Картинки от типове и нрави български в турско време“. Случките из живота на Минко Минин са картинки от типове и нрави в българските еснафски градчета след Освобождението от турско иго. Но и тук свършва сходството. Друго обществено съдържание навлезе в книгите на Гьончо Белев. Животът става вече друг, хората стават други — неспокойни и бързи, съдбите им биват въввлечени в дяволския водовъртеж на стихийното разрастване на капитализма. Писател-реалист като Гьончо Белев не можеше да остане само битоописател, спокоен разказвач. Настъпва новата по думите на самия Вазов „хаотическа епоха, пълна с прозаическа суровост и дребно боричкаме на събудените страсти, под влиянието на която се намираме подир извършването на великия акт на освобождението ни“.

Ние ще видим трагедията на бае Божин от първия том на „Случки из живота на Минко Минин“ — „Иглата се счупи“. Кожухарят с една игла, бод по бод, изкарва хляба на своята челяд. А челядта се мести ту от новата къща в старата, ту от старата къща в новата според печалбата от продадените кожуси и калпаци. Животът е станал несигурен. Има някаква спотаена тревога в привидната безметежност на живота на стипонския кожухар, който все по-често не може да си прибере разноските. И Орце Солунчето идва. Той отваря магазин за готови стоки — фабрични калпаци и кожуси, налага модата на каскетите, на вълнения купешки плат, на басмата.

„Сега когато обгръщам мислено живота на баща си — казва Минко Минин, — струва ми се, че го виждам като акробат да ходи по дългото въже на живота с кожухарската игла в ръка вместо прът за равновесие. Но тя не беше в състояние да го задържи, счупи се и той

падна“... Това неравновесие е не само икономическо, то е и душевно, нравствено. Не помага старата еснафска максима за преуспяване в живота: „Работи, додето ти се опулят очите; пести, додето ти държи коремът!“ Руши се старата икономическа и социална среда, капитализмът всекидневно, всекичасно пуца нови и нови пипала, грубо и безцеремонно той разкъсва бита и смуцава душевността на еснафа, подиграва се с неговия морал и установява своя „нов морал“, морала на хищничеството и гоненето на парата. Вече не бодът, а парата решава въпросите. Въпроси на живот и на смърт!

Новото, което Гьончо Белев внесе в пресъздаването на този трагичен, но неизбежен ход на историческата съдба на еснафството у нас, е ясният, верният, трезвият поглед върху нравственото крушение на дребния собственик. Неговото творчество добива трайна цена, защото е художествена документация на своеобразието на нашето обществено развитие след Освобождението, когато българският капитализъм бързаше в едно-две десетилетия да свърши това, което европейските му роднини извършиха за столетия. Пръв Гьончо Белев се опита от позициите на комунистическата идейност да покаже като художник хората и нравите на онова време.

В „Чичовци“ конфликтите завършват със здрав смях в „кабинета“ на бея и с няколко удари на неговия бастун-„мексиканец“. След разнищване случая с „прокламацията“, написана от бакалския слуга на Иванчо Йотата, хаджи Смион спокойно изува лявата си калевра в кафенето и по своему „драматизирва“ преживяното. Тук няма трагедия, няма драма. Всичко отново утихва и животът продължава да си тече безметежно в своето вековечно русло. Иванчо пак отваря дюкяна си и гарантиран от конкуренция, известява на мющерииите си, че са му дошли „маслини от важна степен и с твърде способна цена“!

Но в „Иглата се счупи“ няма кой да отвори дюкяна на бае Божин след неговата смърт. Пък и той самият още приживе го бе затворил, задушен от Орцето. Не случайно, когато децата изхлипват от вестта за смъртта на бащата печелник, лелята съкрушено извиква:

— Леле божичко, какво ще ви прави майка ви!

„Не каза обичайното «бог да прости» — тълкува тия думи Минко. — В този момент нашата сиромашия й се виждаше по-страшна от смъртта“.

Така завършва първият том от „Случките“, в който като основен мотив звучат думите на един от неговите герои: „Не може така да се продължава!“

В „Иглата се счупи“ няма единен разказ, както обикновено сме свикнали да четем в други романи. Тук се нижат епизод след епизод, случка след случка, които се обединяват само от образите на Минко Минин, на семейството му и на всички хора, с които той се среща. Също като в някоя голяма картина: гледаш отблизо и виждаш само отделни петна, но отдалечиш ли се на няколко крачки, виждаш образи, виждаш цялата картина. Ту ти става весело, ту изпитваш болка и съжаление към сиромашките деца като Минко, като неуморния Данчо бабин Сусин и другите палави момчета. Колко лошо са живели някога хората и все пак не са губили своята жизнерадост, своите пориви за живот и подвизи! Веселите и тъжни случки се сливат в една картина на някогашния живот, който е тъй различен от днешния и който все пак ни е тъй близък, защото е живот на нашите бащи и дядовци. Ние сме отхвърлили завинаги лошото от стария живот, за да запазим хубавото от него. Такава е великата сила на книгата: като ти показва старото, тя те учи да обичаш и да цениш сегашното и да се стремиш към още по-хубаво бъдеще, както се е стремил Минко Минин.

„Патилата на едно момче“ излиза в ново издание по искане на малките читатели.

Книгата е преведена на руски и украински език.

Няма съмнение, че спечелил един път сърцата на малките си читатели, писателят ще събуди у тях интерес и към другите си книги. Така, когато пораснат, в творчеството на Гьончо Белев те ще намерят още един извор на любов към своя народ и на знания за неговото минало.

Веселин Йосифов

Издание:

Гьончо Белев (Гьончо Георгиев Белев)
Патилата на едно момче

Роман
Трето издание

Редактор: Иванка Филипова
Художник: Любен Зидаров
Художествен редактор: Тончо Тончев
Технически редактор: Лазар Христов
Коректор: Нели Златарева

Дадена за печат на 22.X.1965 година. Излязла от печат на 20.III.1966 г. Формат 1/32 84/108. Тираж 20 000. Печатни коли 9. Издателски коли 6,83. Цена 0,53 лева.

„Народна младеж“ — издателство на ЦК на ДКМС, София, 1966
Държавен полиграфически комбинат „Д. Благоев“, София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.